

Департамент освіти і науки
виконавчого органу Київської міської ради
(Київської міської державної адміністрації)

Комунальний заклад позашкільної освіти
«Київська Мала академія наук учнівської молоді»

ЮНЕСКО У ДЗЕРКАЛІ ДОСЛІДЖЕНЬ МОЛОДІ: КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА У ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

II МІЖНАРОДНА ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

Збірник тез доповідей

31 жовтня 2024 р.

Київ
2024

УДК 316.346.32-053.6(477)''364'':[341.16:001ЮНЕСКО]:001.89](082)
Ю52

*Рекомендовано науково-методичною радою
КЗПО «Київська Мала академія наук учнівської молоді»
(протокол № 4 від 25.12.2024)*

ЮНЕСКО У ДЗЕРКАЛІ ДОСЛІДЖЕНЬ МОЛОДІ: КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА
У ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: збірник тез доповідей учасників
II Міжнародної практичної конференції, м. Київ, 31 жовтня 2024 року. Київ, 2024.
164 с. — [Укр., англ. мови].
ISBN 978-617-95471-3-3

У збірнику подано тези доповідей II Міжнародної практичної конференції «ЮНЕСКО у дзеркалі досліджень молоді: культурна спадщина у період російсько-української війни», метою якої було отримання молодим поколінням навичок дослідницької роботи, формування в юних науковців розуміння значущості та ролі культурної спадщини у творенні національної ідентичності, ознайомлення із сучасними дослідженнями, актуальними проблемами у справі забезпечення захисту та збереження культурного надбання, особливо в умовах російсько-української війни, коли через збройні дії держави-агресора під загрозою знищення перебувають унікальні історико-культурні цінності України.

Тематика тез різноманітна, охоплює актуальні питання з історії, функціонування та сучасних тенденцій розвитку ЮНЕСКО; присвячена дослідженню місць та об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО як в Україні, так і світі. Зокрема, висвітлюються питання дослідження елементів нематеріальної культурної спадщини, пропонуються нові підходи до формування переліку об'єктів спадщини ЮНЕСКО.

Збірник розрахований на учнівську та студентську молодь, викладачів закладів освіти та всіх, хто цікавиться культурною спадщиною українського народу і є небайдужим до її збереження та відновлення.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

Співголови організаційного комітету:

СТАНІСЛАВ ДОВГИЙ, президент Малої академії наук України, академік НАН України, академік НАПН України, доктор фізико-математичних наук, професор

ІРИНА ПОЛІЩУК, директор Комунального закладу позашкільної освіти «Київська Мала академія наук учнівської молоді», заслужений працівник сфери послуг України, кандидат хімічних наук

Заступник голови організаційного комітету:

РУСЛАНА МАНЬКОВСЬКА, керівник Центру досліджень історико-культурної спадщини України Інституту історії України НАН України, провідний науковий співробітник, керівник секції історії України відділення історії Комунального закладу позашкільної освіти «Київська Мала академія наук учнівської молоді», доктор історичних наук, професор

Члени організаційного комітету:

АНТОН БАРАБУЛЯ, заступник виконавчого секретаря Національної комісії України у справах ЮНЕСКО

НЕЛЯ КУКОВАЛЬСЬКА, генеральний директор Національного заповідника «Софія Київська»

ЄЛИЗАВЕТА МОЇСЕЄНКО, керівник секції етнології відділення історії Комунального закладу позашкільної освіти «Київська Мала академія наук учнівської молоді», кандидат історичних наук (секретар)

МАКСИМ ОСТАПЕНКО, генеральний директор Національного заповідника «Киево-Печерська лавра», кандидат історичних наук

ОЛЕКСАНДР РЕЄНТ, заступник директора Інституту історії України НАН України, голова Національної спілки краєзнавців України, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України

ДЕНИС СВИРИДЕНКО, завідувач кафедри ЮНЕСКО з наукової освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, доктор філософських наук, професор

СОФІЯ СИВЕНКО, завідувач відділення історії Комунального закладу позашкільної освіти «Київська Мала академія наук учнівської молоді»

МОДЕРАТОРИ СЕКЦІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ

Секція 1. ЮНЕСКО і Україна: напрями взаємодії в галузі культурної спадщини:

ДЕНИС ЯШНИЙ, провідний науковий співробітник Національного заповідника «Києво-Печерська лавра», кандидат історичних наук

ЄЛИЗАВЕТА МОЇСЕЄНКО, керівник секції етнології відділення історії Комунального закладу позашкільної освіти «Київська Мала академія наук учнівської молоді», кандидат історичних наук

Секретар:

Yan STARODUBETS, student of University of Richmond, USA

Секція 2. Втрати нерухомої культурної спадщини: історія та стан зруйнованих пам'яток

АНДРІЙ БЛАНУЦА, старший науковий співробітник відділу історії України середніх віків та раннього нового часу Інституту історії України НАН України, кандидат історичних наук

СОФІЯ СИВЕНКО, керівник секції історії України, завідувач відділення історії Комунального закладу позашкільної освіти «Київська Мала академія наук учнівської молоді»

Секретар:

ДАРІЯ ТАРКОВСЬКА, учениця ліцею № 144 імені Григорія Ващенка Солом'янського району міста Києва, громадський діяч Київської міської молодіжної ради при Київській міській раді, Освітня амбасадорка Київської МАН

Секція 3. Музеї в період російсько-української війни: загрози й способи збереження, формати діяльності

В'ЯЧЕСЛАВ КОРНІЄНКО, заступник генерального директора з наукової роботи Національного заповідника «Софія Київська», доктор історичних наук

ОЛЕНА КУХАРСЬКА, керівник секції археології відділення історії Комунального закладу позашкільної освіти «Київська Мала академія наук учнівської молоді»

Секретар:

АНАСТАСІЯ КОСТЕНКО, учениця ліцею № 227 Голосіївського району міста Києва, заступник голови комітету освіти та науки Київської міської молодіжної ради при Київській міській раді, Освітня амбасадорка Київської МАН

Секція 4. Культурна спадщина у викликах воєнного часу

РУСЛАНА МАНЬКОВСЬКА, керівник Центру досліджень історико-культурної спадщини України Інституту історії України НАН України, провідний науковий співробітник, керівник секції історії України відділення історії Комунального закладу позашкільної освіти «Київська Мала академія наук учнівської молоді», доктор історичних наук, професор

СВІТЛАНА АРХИПОВА, відповідальний секретар Національної спілки краєзнавців України, провідний інженер Центру досліджень історико-культурної спадщини України Інституту історії України НАН України

Секретар:

КАТЕРИНА ЮЩЕНКО, учениця спеціалізованої школи № 159 II–III ступенів з поглибленим вивченням англійської мови Солом'янського району міста Києва

ЗМІСТ

- 13 *Єлизавета Бездрабко*
Охтирський міський краєзнавчий музей в період російсько-української війни
- 18 *Каміла Васильєва*
Історико-культурні об'єкти Охтирки, зруйновані війною
- 23 *Варвара Вініченко*
Харківський художній музей: загрози і способи збереження, формати діяльності
- 27 *Олексій Войтюк*
Руйнування культурної спадщини Харківської області: масштаби та наслідки
- 32 *Євмарія Горкуценко*
Києво-Печерська лавра: пам'ятка ЮНЕСКО в контексті політичних дискусій на тлі російсько-української війни
- 36 *Аліна Данілова*
Культурна спадщина Охтирщини: досвід співпраці ЮНЕСКО та України
- 41 *Віктор Долич*
Цифрова архівація як інструмент збереження культурної спадщини під час війни: досвід проекту Backup Ukraine
- 45 *Dreev-Barker Ustim*
The Role of UNESCO in Supporting Ukrainian Museums
- 49 *Єгор Єрмак*
Збереження та руйнування нерухомої культурної спадщини на Харківщині під час російсько-української війни у 2022–2024 рр.
- 53 *Анна Житникова*
Російсько-українська війна як прояв лібрициду на прикладі знищення бібліотек у м. Маріуполь
- 57 *Вікторія Заїка*
Знищення об'єктів культурної спадщини України як інструмент імперіалістичної політики Російської Федерації

- 61 *Софія Ількова*
Вебсервіс генерації документів для фіксації збитків,
отриманих внаслідок збройної агресії
- 65 *Єлізавета Іофіна*
Втрати нерухомої культурної спадщини:
історія та стан руйнування Спасо-Преображенського собору
(м. Одеса)
- 70 *Амелія Карпенко*
Асканія-Нова під час російсько-української війни:
руйнування унікального заповідника
- 75 *Марія Козіна*
Сумський Михайлівський кадетський корпус:
до проблеми руйнування та збереження культурної
спадщини в умовах російської збройної агресії
- 79 *Анастасія Костенко*
Мистецька спадщина Архипа Куїнджі під загрозою:
музеї на лінії фронту
- 83 *Катерина Лазько*
Музей і війна: зникнути чи стати фортецею національної
ідентичності (на прикладі діяльності Полтавського краєзнавчого
музею імені Василя Кричевського)
- 86 *Марія Легка*
Херсонес Таврійський: сучасний стан пам'ятки
всесвітньої культурної спадщини
- 91 *Марія Малишко*
Археологічна спадщина Криму в умовах російсько-української
війни
- 95 *Марія Миселюк*
Культурна спадщина в період російсько-української війни:
пограбування Мелітопольського краєзнавчого музею
- 99 *Diana Miroshnikova*
SUCHO: Digital fortress of Ukrainian culture

- 102 *Hughes Nanc*
Legal aspects of digitizing museum collections in Ukraine
- 105 *Валерія Павленко*
На передовій культурної спадщини: виклики та інновації національного заповідника «Глухів» у часи російсько-української війни
- 109 *Матвій Староверов*
Невидимий фронт: захист культурної спадщини на тимчасово окупованих територіях
- 114 *Таїсія Сташук*
Співпраця неурядових організацій та ЮНЕСКО у питаннях збереження культурної спадщини під час російсько-української війни
- 120 *Іван Супрун*
Культурний геноцид та пограбування: знищення української спадщини під час російської агресії
- 124 *Дарія Тарковська*
Національний музей історії України у Другій світовій війні через призму війни: збереження музейних фондів й просвітницька діяльність
- 128 *Євгенія Федоренко*
Бахчисарайський ханський палац — об'єкт російської агресії
- 132 *Марія Федорова*
Об'єкти Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, пов'язані з астрономією та космосом: втрати під час російської агресії
- 137 *Хасін Роні Віель*
Цифрова реставрація та архівація культурної спадщини в умовах російсько-української війни
- 141 *Гліб Шабалін*
Нищення національного заповідника «Херсонес Таврійський» в окупованому Криму
- 146 *Михайло Щипалов*
Руйнування культурної спадщини Чернігова в умовах російсько-української війни

-
- 152 *Михайло Яковенко*
Свято-Успенська Святогірська лавра: історія,
культурна значущість та руйнування в період
російсько-української війни
- 156 *Ілля Яковлев*
Історична спадщина музею Ханенків та його становище
під час російсько-української війни
- 160 *Єва Ялбуган*
Нові підходи в діяльності музеїв: Всеукраїнський проєкт
«Українська артзброя»

Шановні учасники конференції!

Щиро радий звернутися до вас з нагоди виходу збірника тез II Міжнародної практичної конференції «ЮНЕСКО у дзеркалі досліджень молоді: культурна спадщина у період російсько-української війни», що присвячена 70-річчю членства України в цій поважній організації. Це вже друга конференція, і сам факт її регулярного проведення засвідчує формування важливої традиції — об'єднувати молодих дослідників, науковців, освітян, громадськість та міжнародних партнерів навколо спільної теми — захисту та збереження культурної спадщини України в умовах війни.

ЮНЕСКО — це не лише символ культурного єднання людства, а й реальний міжнародний інструмент підтримки у часи викликів. Сьогодні ця організація відіграє особливо важливу роль для України. Вона допомагає доносити правду про руйнування наших святинь, мобілізує ресурси для порятунку пам'яток культури, ініціює проекти з реставрації та захисту спадщини, що опинилася під загрозою через агресію. Саме завдяки таким ініціативам українська культура отримує не лише підтримку, а й визнання на глобальному рівні.

Особливо варто підкреслити значення нематеріальної культурної спадщини — живої пам'яті народу. Україна активно розвиває цей напрям: формується національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини, готуються подання до світового Списку ЮНЕСКО. Приємно відзначити, що до цього процесу долучилася і Мала академія наук України: наша ініціатива щодо охорони гуцульського орнаменту та пов'язаного з ним культурного простору вже визнана на національному рівні.

Ця конференція — не просто майданчик для обміну ідеями. Це — простір формування патріотизму, поваги до національної культури, розвитку дослідницьких навичок молоді. Це — єднання усіх заради спільної мети — збереження нашої ідентичності.

Дякую організаторам, зокрема колективу Київської МАН, за високий професіоналізм, натхнення й відданість справі. Дякую Збройним силам України, завдяки яким ми маємо змогу проводити подібні заходи навіть у воєнний час. Бажаю всім учасникам конференції нових відкриттів, плідної співпраці та віри у спільну перемогу — і на полі бою, і на полі культури.

Слава Збройним силам України!

Слава Україні!

Героям слава!

*Станіслав Довгий,
президент Малої академії наук України,
академік НАН України*

*Dear students, dear scholars, dear valued partners,
dear participants!*

On behalf of UNESCO, it is my great honor to address a few welcoming remarks to you in the framework of the Second International Practical Conference “UNESCO in the Mirror of Youth Studies: Cultural Heritage During the Russian-Ukrainian War.”

Last year, in the first conference, you began exploring how UNESCO’s mission resonates with Ukraine’s cultural legacy. Together, we discussed the significance of our UNESCO World Heritage sites and ways to protect these invaluable landmarks.

Today, as Ukraine marks its 70th anniversary in UNESCO, we deepen our commitment to preserving cultural heritage, even amidst challenging times. I would like to, at this stage, I extend my sincerest thanks to our partners and the organizers of today’s conference for creating this meaningful space for young voices and perspectives.

Despite the challenges we face, including recent attacks that have devastated sites like the Constructivist architectural landmark Derzhprom in Kharkiv, we remain resilient. Through the generous support of the governments, such as of Japan, Italy, and the United States, UNESCO is steadfastly implementing initiatives to safeguard Ukraine’s heritage.

This conference underscores the power of youth to drive change. We are here to explore critical themes, including:

- UNESCO and Ukraine’s collaboration on safeguarding cultural sites and the vital importance of this partnership for our shared future,
- The impact of war on immovable heritage, as we work to document, preserve, and plan for the restoration of damaged sites,
- The resilience of museums during the conflict, where innovative strategies protect collections and maintain their missions.

We firmly believe that the youth of Ukraine will play a pivotal role in cultural preservation and in crafting a future rooted in respect for our heritage. Your insights, energy, and ideas are essential in forging a resilient identity for generations to come.

Without any further ado, thank you all for your dedication and commitment to Ukraine’s cultural legacy. Together, we are building a stronger foundation for the future.

*Stefanie Grüssinger,
Culture Programme Specialist, UNESCO*

Шановні учасники конференції, колеги, друзі!

Друга Міжнародна практична конференція «ЮНЕСКО у дзеркалі досліджень молоді: культурна спадщина у період російсько-української війни» є не просто важливим академічним заходом, а справжнім проявом спільної боротьби за збереження нашої культурної ідентичності. У час, коли російська агресія несе для України небачені втрати, ми об'єднуємося, аби протистояти викликам сьогодення і знайти нові шляхи для захисту та відновлення культурної спадщини.

Особливо цінним є те, що до конференції долучилися не лише учні та студенти з різних куточків України, а й молодь з інших країн. Це демонструє, що молодь

України та світу не лише переймається долею історичних пам'яток, музеїв та архітектурних об'єктів, але й активно долучається до їх збереження. Це свідчить про міжнародну підтримку України у захисті її культурної спадщини.

Учасники конференції досліджували історію руйнувань важливих пам'яток культурної спадщини. Представлені ними доповіді розкривають сучасні виклики й перспективи, пов'язані з цифровою архівацією, співпрацею неурядових організацій із міжнародними інституціями, а також зусиллями локальних громад. Особливу увагу звернуто на технологічні інновації, що дають змогу створювати цифрові копії пам'яток, розробляти вебсервіси для документування збитків і, найголовніше, зберігати унікальні культурні об'єкти для наступних поколінь.

Різноманіття тем та перспективних рішень, представлених на конференції, допомагає формувати глобальний дискурс щодо збереження культурної спадщини під час збройних конфліктів.

Вірю, що ця конференція стане ще одним важливим кроком у зміцненні співпраці України та світової спільноти, а її результати знайдуть застосування в науковій діяльності та будуть реалізовані на практиці.

Щиро дякую всім учасникам, їхнім науковим керівникам за кропітку працю, внесок у розвиток науки та захист вітчизняної культурної спадщини.

З повагою

Ірина Поліщук,

директор КЗПО «Київська Мала академія наук учнівської молоді»,

заслужений працівник сфери послуг України

Єлизавета БЕЗДРАБКО,
учениця 10 класу загальноосвітньої
школи I–III ступенів № 8,
м. Охтирка Сумської області

ОХТИРСЬКИЙ МІСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ В ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Історико-культурна спадщина кожної держави є її національним здобутком, духовним та матеріальним містком між багатьма поколіннями людей, які населяли певну територію. В умовах російсько-української війни збереження історико-культурної спадщини стало надзвичайно важливим аспектом в усвідомленні громадянами нашої держави своєї національної ідентичності та самобутності, самоідентифікації та потреби опиратися на духовний стрижень минулих поколінь. З перших днів повномасштабного вторгнення Російська Федерація знищує історико-культурні об'єкти України. Серед багатьох зруйнованих та знищених пам'яток — музеї [1].

Музеї в культурі кожної держави відіграють особливу роль — зберігачів історичної, культурної, матеріальної та духовної пам'яті народу. Серед постраждалих музеїв України в перші місяці повномасштабного вторгнення був й Охтирський міський краєзнавчий музей [2]. Він зазнав значних пошкоджень у ніч із 7 на 8 березня 2022 року під час бомбардування центру міста Охтирки. Тоді ж постраждали й інші історичні будівлі міста, пам'ятки архітектури місцевого значення, а також повністю були зруйновані приміщення Охтирської міської ради, районного універмагу, залізничного вокзалу [2; 3, с. 1–2].

Напередодні повномасштабного вторгнення, у жовтні 2021 року, виповнилося 100 років від дня заснування краєзнавчого музею. Розташований музей у будівлі початку XX століття, яка є пам'яткою архітектури місцевого значення. Основні фонди музею налічують майже 10 тисяч експонатів. Серед них — унікальні археологічна та нумізматична колекції, предмети декоративно-прикладного мистецтва, воєнно-історичні, історико-побутові, художні, документальні матеріали та фотодокументи, особисті речі та роботи уродженців краю: Павла Грабовського, Івана Багряного, Михайла Рудинського,

Остапа Вишні. Біля витоків Охтирського краєзнавчого музею стояли завідувачі повітового відділу народної освіти Борис Антоненко-Давидович і Матвій Довгополок, українські письменники, представники «Розстріляного відродження» [3, с. 1].

З початком російської агресії в Україні (лютий – початок березня 2022 року) працівники Охтирського музею не встигли евакуювати заклад. Після його пошкодження Охтирська міська рада виділила тимчасове приміщення для музею. Майже 2 місяці музейники та волонтери рятували експонати й експозиції, транспортувавши їх у безпечне місце [3, с. 2].

ЮНЕСКО та Інститут масової інформації (ІМІ) з перших днів російської агресії почали фіксувати та документувати пошкодження, висвітлювати збитки об'єктів культурної спадщини в Україні, зокрема й на Сумщині, де станом на 2024 рік їх нараховано 26 (12 — в Охтирському районі). За свідченням директорки Охтирського краєзнавчого музею Людмили Міщенко, у приміщенні не було даху, були вибиті вікна, тріснуті стіни. Фахівці мали дві протилежні думки щодо відновлення будівлі: збудувати заново, залишивши дві фасадні стіни; або ремонтувати, щоб відновити будинок кінця XIX століття. Робота колективу з березня 2022 року почала здійснюватися у двох напрямках: збереження приміщення і його відбудова та забезпечення діяльності культурно-освітньої установи [3, с. 2].

У 2022 році Охтирський краєзнавчий музей увійшов до благодійного проєкту Міністерства культури та інформаційної політики «Збережіть українську культуру», що передбачає збір коштів на відновлення культурної спадщини України. На відбудову зруйнованого закладу необхідно зібрати 124,8 млн грн [4].

З метою відбудови приміщення директорка Л. В. Міщенко (з моменту пошкодження закладу) широко висвітлювала проблему установи в ЗМІ, у 2022 році взяла участь в грантовому проєкті Всесвітнього фонду пам'яток (World Monuments Fund) та Реагування на надзвичайні ситуації в культурі (Cultural Emergency Response) Міністерства закордонних справ Нідерландів. За грантові кошти було демонтовано зруйновані конструкції даху та замінено пошкоджені вікна, перекрито дах, зашито віконні прорізи щитами, встановлено двері та облаштовано водовідвідну систему, встановлено безпечну огорожу. Улітку 2023 року за фінансової підтримки партнерів у музеї обладнали

підвальне приміщення під укриття та «Мистецький простір». Під час земляних робіт було знайдено залишки печі, яку було реставровано. Благодійні організації, волонтери, містяни допомогли музею з опалювальними приладами, освітленням, ліхтариками, генератором. Музей отримав «виставкову» площу та приміщення для проведення заходів [5].

На початку 2023 року охтирські музейники взяли участь у проєкті Благодійної організації «Фонд культурної спадщини України» і Музейного кризового центру (керівниця — Ольга Гончар, директорка музею «Територія терору» (Львів)). Проєкт «Поранена культура» стартував саме в Охтирці і допоміг задокументувати за допомогою сучасних технологій досвід місцевих музейних працівників у збереженні культурної спадщини. Учасники експедиції записували відеоінтерв'ю за методом усної історії, знімальна група (оператори та фотографи) американського стартапу з українським корінням знімала приміщення та експонати в технології VR і «предметна зйомка 360°» [6].

Попри те, що було знищено приміщення музею, його працівники продовжили забезпечувати діяльність свого закладу та популяризувати його на теренах краю, регіону та держави. У 2022 році Охтирський краєзнавчий музей долучився до програми «DOCU ДІЄ 2.0», яка фінансується Посольством Швеції в Україні, Національним фондом на підтримку демократії (NED) та Fondation de France, USAID від американського народу. У межах програми був створений Музейний кіноклуб, «DOCU панорама». Музейний кіноклуб Охтирки у 2024 році увійшов до десятки кращих в конкурсі на кращий імпакт-кіноклуб Docudes UA, який проводився до десятої річниці мережі Кіноклуби UA [7].

Однією з нових форм роботи музею у воєнний час стала співпраця з Мистецьким арсеналом. Два роки поспіль музей бере участь спільно з Охтирським молодіжним центром у Фестивалі для дітей і підлітків «Різні разом», який підтримує Європейський Союз за програмою «Дім Європи» (House of Europe) та Фонд «Партнерство за сильну Україну». Під час фестивалю триває обмін досвідом між музейниками, презентується історія міста, проводяться творчі майстерні та майстеркласи [8]. Відеофільм про архітектурну пам'ятку — Охтирський краєзнавчий музей — став продуктом ще однієї спільної роботи з молоддю міста в проєкті популяризації культурної спадщини Охтирської

громади «СОУЛ — Спадщина Охтирки в Людах», який утілює ГО ОМЦ за підтримки ГО «Спільнота Мистецького арсеналу» у межах програми «Спадщина: простір для роботи». Ця програма підтримується медіа «Цукр», Фондом «Партнерство за сильну Україну» [3, с. 3].

Значну увагу музейники приділяють цифровізації колекцій та збору нових експонатів, збирають свідчення очевидців про події бойових дій на території Охтирського району, спогади рідних про загиблих. У «Мистецькому просторі» проводяться виставки. Серед останніх — виставка живопису «Щастя у квадраті» в співпраці з Харківською державною академією дизайну і мистецтва за підтримки Українського культурного фонду [3, с. 3].

Охтирський краєзнавчий музей в умовах російсько-української війни втратив приміщення, але його працівники продовжують цілеспрямовано й успішно проводити активну роботу щодо формування поваги до національної культури, виховання патріотизму громадян, докладають чимало зусиль, знаходять нові форми та методи діяльності.

Список використаних джерел:

1. Тарангул Л. М., Чернікова І. В., Дрогомирецька Л. Р. Збереження історико-культурної спадщини України як чинник національної ідентичності. *Культурологічний альманах*. 2024. № 1, С. 147–159. URL: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.1.18> (дата звернення: 07.10.2024).

2. Удар по культурі: 10 музеїв, які постраждали від російської агресії. *Рубрика*. URL: <https://rubryka.com/article/ukrainian-museums-destroyed-war/> (дата звернення: 28.09.2024).

3. Розповідь про історію Охтирського краєзнавчого музею та його діяльність в період російсько-української війни [бесіда з директоркою Людмилою Міщенко]. «Мистецький простір» Охтирського краєзнавчого музею. 2024. 30 вересня. С. 1–3.

4. Пам'ятки Тростянця та Охтирки потрапили у проєкт відновлення культурної спадщини. *Сумські дебати*. URL: <https://debaty.sumy.ua/news/pam-yatki-trostyantsya-ta-ohtirki-potrapili-u-proyekt-vidnovlennya-kulturnoyi-spadshhini> (дата звернення: 15.09.2024).

5. Історії, які ви нам розповіли. *Свій Дім*. URL: <https://sviydim.media/articles/stories/> (дата звернення: 30.09.2024).

6. Клименко В. Поранений Охтирський музей і його віртуальне безсмертя. *LB.ua*. URL: <https://lb.ua/culture/2023/01/20/543097> (дата звернення: 30.09.2024).

7. «Мистецький простір» музею вітає глядачів. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/anna.shelest> (дата звернення: 07.10.2024).

8. 22 вересня. Київ. Мистецький арсенал. Вивчаємо історію міста Охтирки з дітьми, підлітками, дорослими! Фестиваль, «Різні разом» вирує! *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/anna.shelest> (дата звернення: 07.10.2024).

Каміла ВАСИЛЬЄВА,
учениця 11 класу загальноосвітньої
школи І–ІІІ ступенів № 11,
м. Охтирка Сумської області

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ОБ'ЄКТИ ОХТИРКИ, ЗРУЙНОВАНІ ВІЙНОЮ

З початком повномасштабного вторгнення російського агресора в Україну її громадянам довелося не тільки боротися за своє життя, свободу, незалежність, а й боронити власну історичну пам'ять та право на збереження самоідентичності. Лише за півтора року війни спільно з міжнародними партнерами було зафіксовано постраждалих 1700 об'єктів культурної інфраструктури на території 262 територіальних громад. Серед пошкоджених об'єктів — музеї, театри, клуби, будинки культури, бібліотеки, художні та виставкові галереї, заклади мистецької освіти, історичні будівлі. За весь час повномасштабного вторгнення на Сумщині 26 пам'яток культурної спадщини є пошкодженими або зруйнованими (5 національного значення і 21 місцевого), з них 12 — в Охтирському районі [1].

Серед зафіксованих ЮНЕСКО та Інститутом масової інформації (ІМІ) об'єктів історико-культурної спадщини в Охтирці, які значно постраждали під час військової агресії країни-сусіда, є будівлі Охтирського Народного дому (КЗ «Центр культури і дозвілля» Чернечинської територіальної громади Охтирського району) та Охтирського міського краєзнавчого музею. Вони — пам'ятки архітектури місцевого значення. Повністю зруйновані приміщення Охтирської міської ради та Охтирської залізничної станції.

Пошкоджені будівлі пам'яток архітектури місцевого значення — Охтирський міський центр позашкільної освіти — Мала академія наук учнівської молоді (будівля початку ХХ ст.), Георгіївська церква (1908 р.), історична будівля Охтирського ЦНАПу (будинок колишнього міського голови ХVІІІ ст.), освітні установи [2, с. 127] — вдалося своєчасно відремонтувати за місцеві кошти. Зокрема, було проведено ремонт пошкоджених покрівель, вставлено вибиті вікна, відновлено пошкоджені стелі та стіни.

Охтирська міська рада була повністю зруйнована в ніч з 7 на 8 березня 2022 року. Ця двоповерхова історична будівля 40-х років була розташована на центральній вулиці міста — Незалежності, й побудована на місці старого військового складу [3]. У будівлі знаходилися кабінети апарату Охтирської міської ради, проводилися сесії.

Під час бомбардування міста у підвалі приміщення знайшли прихисток 14 бійців територіальної оборони (ТРО), які патрулювали його центр. Це врятувало їм життя. Поранені змогли самотійно залишити укриття та дістатися до лікарні. Серед врятованих бійців тероборони був колишній працівник Охтирської міської ради, командир відділення ТРО, відповідальний за захист міської ради Руслан Педько. Він допомагав визволяти з-під завалів поранених побратимів, а також дістав уцілілий український прапор, який розмістив над руїнами будівлі. Разом із побратимами в підвалі «вижив» і телефон командира, тому в чоловіка є тепер ціла історія [4].

Фото зруйнованої будівлі Охтирської міської ради облетіло півсвіту й стало символом незламності міста Охтирки та її захисників. Приміщення відновленню не підлягає. 18 волонтерів добровольчого будівельного батальйону «Добробат» з міста Ромни спільно з працівниками КП «Благоустрій» м. Охтирки восени 2022 року розібрали завали Охтирської міської ради. До ліквідації наслідків руйнувань залучили комунальну спецтехніку [5].

З метою фіксації руйнувань Охтирська громада доєдналася до спільного проєкту від програми розвитку ООН та ЄС. Усі пошкодження були закартографовані, зібрана інформація. Оскільки місто за час бойових дій має багато пошкоджених житлових (2600) та інших споруд, то громадою визначено пріоритет відбудови житла, закладів освіти, лікарні, ТЕЦ. Плани з відновлення й розвитку Охтирської міської територіальної громади розроблені за сприяння Програми розвитку ООН (ПРООН) в Україні та фінансування урядів Данії і Японії. Для виготовлення проєктно-кошторисної документації на відновлення будівлі Охтирської міської ради планують виділити кошти з місцевого бюджету, саме будівництво буде профінансовано із залучених коштів [6; 7].

З 1 до 8 березня 2022 року російські літаки тричі бомбардували Охтирську залізничну станцію та прилеглі до неї території, будівлі, склади, підприємства. За ці 8 днів були пошкоджені товарна контора, залізничні колії, цистерни, магазини, 4 багатоквартирні будинки залізничників,

лінії та стовпи електромереж, житлові приватні будинки в радіусі 500 метрів від вокзалу, частково цвинтар. 8 березня в результаті двогодинного бомбардування міста 127-річна будівля Охтирської залізничної станції була знищена [8, с. 4].

Залізнична станція знаходиться в північній частині міста Охтирки Сумської області. Розташована на лінії Кириківка — Охтирка та належить до Сумської дирекції південної залізниці. Побудова станції розпочалася в 1893 році, у 1895 році пройшов перший потяг. Під час Другої світової війни будівля станції зазнала значних пошкоджень. Після відбудови за оригінальним проєктом станція стала частиною магістральної лінії Харків — Суми. З 1957 року Охтирка стає найважливішою станцією Південної залізниці з транспортування нафтоналивних продуктів. Після побудови нафто- та газопроводів на Охтирщині з 2000-х рр. Охтирська станція забезпечує вантажні перевезення будівельних та інших матеріалів для промислових і нафтогазових підприємств міста, забезпечує транспортне сполучення з містами Тростянець, Суми, Харків. Перший рейковий автобус почав курсувати на Охтирщині у 2007 році [9, с. 1–2].

Протягом місяця 2022 року, доки тривали бойові дії на Сумщині, посилене прибирання навколишньої території здійснювали місцеві жителі, які розчистили шлях до станції та до своїх домоволодінь. У травні силами працівників Охтирської станції (м. Охтирка) та Тростянецької (Смородине), Полтавської та Сумської дирекції Укрзалізниці було повністю демонтовано будівлю вокзалу, покладено колії, відремонтовано незначні пошкодження будівель та упорядковано територію, після чого відновлено пасажирське та вантажне сполучення з містами та селами Сумської області [9, с. 2]. Замість приміщення залізничного вокзалу тимчасово було обладнано невеликий вагончик, де пасажирів могли придбати квитки.

Vodafone Ukraine спільно з Міністерством культури та інформаційної політики України внесли знищену будівлю залізничного вокзалу до проєкту «Збережіть культуру», який привертає увагу до воєнних злочинів росіян на території України й допомагає відновленню об'єктів культури та історичних об'єктів. Знищену будівлю обов'язково побудують за новим проєктом.

Восени 2024 року розпочато облаштування тимчасового приміщення Охтирського залізничного вокзалу в зруйнованому будинку

товарної контори, яка зазнала значних пошкоджень, але може бути реставрована [10]. Український інститут підготував фотоматеріал та випустив спеціальну пам'ятну листівку «Охтирська залізнична станція», де розміщені світлини будівлі до і після 8 березня 2022 року.

Місто Охтирка Сумської області втратило під час війни не одну історичну будівлю, серед них будівлі Охтирської міської ради та Охтирського залізничного вокзалу. Після війни населений пункт обов'язково відбудують. Дослідження втрати нерухомої культурної спадщини, її історії, стану руйнування, документування збитків знищення пам'яток допоможе українцям не лише відродити й побудувати нові приміщення, споруди, але й притягнути до відповідальності винних у нищенні національної культури українців, їх рідних серцю домівок, вулиць, будинків.

Список використаних джерел:

1. На Сумщині пошкоджено 26 пам'яток культурної спадщини внаслідок російської агресії. *Панорама*. URL: <https://rama.com.ua/na-sumshhini-poshkodzheno-> (дата звернення: 23.09.2024).
2. Дейнека А. И. Памятники архитектуры Сумщины: путеводитель. Харьков : Прапор, 1989. 199 с.
3. Об'єкти культури та релігії під час війни. Сумська область. *Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв*. URL: https://gdip.com.ua/pages/view/ob700kti_kulturi_ta_relg_pd_chas_vyni_sumska_oblast (дата звернення: 23.09.2024).
4. Охтирська міська рада – Міста та їх герої. *Semantic Corpus*. URL: <https://heroes.semantic-corpus.com/ohtyrska-miska-rada/> (дата звернення: 23.09.2024).
5. Роменський «Добробат» розбирає завали Охтирської міськради. *Охтирський міський портал*. URL: <https://www.okhtyrka.net/content/view/11656/2/> (дата звернення: 26.09.2024).
6. Як «місто-герой» Охтирка планує відновлення громади. *Охтирка онлайн*. URL: <https://okhtyrka.online/articles/yak-misto-geroj-okhtyrka-planuye-vidnovlyuvaty-gromadu/> (дата звернення: 26.09.2024).
7. Як після тяжких руйнувань відбудовується Охтирка? *Хмарочос*. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2023/11/07/yak-zhyve-i-vidbudovuyetsya-misto-geroj-okhtyrka/> (дата звернення: 06.10.2024).

8. Втрати історичної та культурної спадщини України під час війни. *Район.Історія*. URL: <https://history.rayon.in.ua/news/501852-vtrati-istorichnoi-ta-kulturnoi-spadshchini-ukraini-pid-chas-viyni> (дата звернення: 28.09.2024).

9. Стрільченко А. Охтирська залізнична станція — пам'ятка історії, знищена війною : тези. *Конкурс «Ман Юніор»*. URL: <https://man-junior.org.ua/?cat=133> (дата звернення: 06.10.2024).

10. Розбудова залізниці в Охтирці почалася ще у 1893 році. *Find and Follow. Facebook*. 17.05.2023. URL: <https://www.facebook.com/VFUkrainehttps://www.facebook.com/FindandFollowUA/post/> (дата звернення: 06.10.2024).

Варвара ВІНІЧЕНКО,
учениця 7 класу
КЗ «Харківський ліцей № 108
Харківської міської ради»,
вихованка гуртка КЗ «Харківська
обласна станція юних туристів»
Харківської обласної ради

ХАРКІВСЬКИЙ ХУДОЖНІЙ МУЗЕЙ: ЗАГРОЗИ І СПОСОБИ ЗБЕРЕЖЕННЯ, ФОРМАТИ ДІЯЛЬНОСТІ

Від обстрілів російських військ у Харківській області руйнувань та пошкоджень зазнають житлові, адміністративні, освітні, медичні будівлі, культурні центри, серед них і місцеві пам'ятки культури, зокрема Харківський художній музей.

Це один із найдавніших музеїв України, який містить одне з найбільших мистецьких зібрань. Музей, розташований у колишньому маєтку, побудованому в 1912 році, почав функціонувати у 1944 році, коли повернулася його колекція з евакуації під час Другої світової війни. Більшість експонатів була втрачена внаслідок підпалу будівель німецькими військами, які спочатку звідти вивезли музейні цінності [1].

Збережені експонати містять гравюри Альбрехта Дюрера та Пітера Брейгеля-старшого, а також унікальну колекцію голландської графіки XVII–XIX століть. Одна із залів присвячена Іллі Рєпіну, зокрема другому варіанту його знаменитої картини «Запорожці пишуть листа турецькому султанові». У зібранні також представлені твори інших українських та закордонних художників, як-от: Володимир Боровиковський, Іван Айвазовський, Тетяна Яблонська, Сергій Васильківський, Микола Самокиш, Олександр Мурашко, Юрій Нарбута та Микола Пимоненко.

Колекція, заснована у 1805 році Василем Каразіним, спочатку складалася із двох з половиною тисяч графічних робіт, а нині його фонд нараховує понад 25000 експонатів західноєвропейського та українського мистецтва, а також декоративно-ужиткового мистецтва XV–XXI століть [2].

На початку повномасштабної війни будівлі музею зазнали пошкоджень. Після ракетних ударів 2 березня 2022 року, які пошкодили адміністративні будівлі неподалік, у музеї було вибито майже 200 вікон, а також постраждали покрівлі та стіни. Залами, де десятиліттями підтримувався температурно-вологісний режим, необхідний для збереження картин, гуляв зимовий вітер.

Працівники музею перенесли картини у цокольний поверх — там можна було принаймні сховати їх від подальших пошкоджень, спричинених вибуховими хвилями та обстрілами ворога. Попри обстріли міста, музейники намагалися робити все можливе, зокрема затягнути вікна плівкою, яка була у музеї, перенести експонати у безпечне місце. Керівництво музею звернулося через соцмережі до харків'ян, які залишилися в місті, з проханням про допомогу. Ситуація вимагала термінових дій і підтримки громади.

До роботи долучилися волонтери, які забивали вікна ДВП, ДСП та плівкою — всім, що було напихваті. Картини з колекції перевезли в більш безпечне місце для зберігання. Хоча зовнішні експонати, здавалося, залишилися неушкодженими, фахівці заявляли, що проблеми можуть проявитися з часом. Адже зміни в температурі й вологості можуть негативно вплинути на стан творів мистецтва, тож їхнє збереження вимагає особливої уваги в найближчі місяці.

Завдяки зусиллям громадського фонду «Толока» та «Спілки побратимства Харків – Нюрнберг» вдалося відремонтувати пошкоджений дах однієї з будівель. Наприкінці 2022 року відгукнувся спонсор, який профінансував встановлення нових вікон. Поступово були замінені й пошкоджені радіатори опалення. Завдяки цим зусиллям у будівлях знову з'явилося тепло, світло та вода, що стало кроком у відновленні нормального функціонування музею. Спільна робота волонтерів, підприємців та громадських організацій демонструє силу єдності та підтримку в скрутний час.

У квітні-травні 2023 року в декількох залах відбулася виставка робіт народного художника України Віктора Ковтуна, присвячена воєнному Харкову, його мешканцям та захисникам. Ця виставка стала великим культурним заходом, який нагадав про мужність і стійкість людей в умовах війни. Роботи художника відображали емоції та переживання, пов'язані з війною, і слугували своєрідним мостом між минулим і теперішнім, підкреслюючи значущість пам'яті та підтримуючи в складні часи. Виставка зібрала багатьох відвідувачів, які мали мож-

ливість ознайомитися зі справжнім мистецтвом, що відображає реалії сьогодення.

Зрештою, музей у співпраці з громадською організацією «Арт Оборона» отримав грант на понад 91 тисячу євро на ремонт частини залів. Проєкт фінансувався Європейським Союзом у межах програми House of Europe, а також німецьким культурним центром Goethe-Institut при Посольстві Федеративної Республіки Німеччина в Україні. Це дозволило не тільки залучити фінансування, а й забезпечити професійний підхід до відновлення, що є важливим для збереження культурної спадщини в умовах війни.

30 грудня 2023 року російська ракета влучила у двір житлового будинку неподалік музею, викликавши нову низку тривожних подій. Вибухова хвиля дійшла до будівлі музею, і хоча пошкодження не були критичними, майже 50 вікон було пошкоджено. Крім вибитих вікон, від вибуху зсунулися конструкції вже відремонтованого даху.

Благодійник, який допоміг музею у відновленні вікон після попередніх атак, знову висловив готовність надати підтримку. Проте цього разу лише після припинення обстрілу міста. А будівельники, які ремонтували покрівлю, усунули пошкодження.

Це ще раз підкреслює й вкотре вказує на вразливість установ культури в умовах війни та важливості міжнародної підтримки для їх збереження.

Незважаючи на нові пошкодження, співробітники продовжили роботи з ремонту музею.

Дах закритої галереї, де експонувалися роботи українського живописця Сергія Васильківського, перебуває в аварійному стані. Цю галерею було прибудовано до основної будівлі музею в 50-х – на початку 60-х років, з'єднавши крила будівлі, що забезпечувало комфортний перехід для відвідувачів та екскурсантів. Однак, за оцінками фахівців, якість будівництва була низькою, а з часом зовнішня стіна галереї стала аварійною. Після вибухів, що підтвердили вразливість цієї частини музею, тут досі немає вікон. Відсутність вікон не лише погіршує умови збереження експонатів, але й створює загрозу для безпеки відвідувачів. Це підкреслює необхідність термінових ремонтних робіт та стабільного фінансування для відновлення галереї, щоб зберегти культурну спадщину та забезпечити безпеку в умовах війни [3].

Відремонтована зала музею наразі використовується як робоче приміщення, що говорить про гнучкість та адаптивність колективу. Після усіх цих днів, місяців і років наукові співробітники працюють з колекцією та досліджують матеріали, що відкривають нові перспективи для подальшого розвитку музею.

Ця активність не лише зберігає культурну спадщину, а й забезпечує її вивчення та популяризацію серед ширшої аудиторії у тих складних умовах, в яких опинився музей. Важливо продовжувати підтримувати такі ініціативи, оскільки вони сприяють розвитку наукових знань і збереженню культурної спадщини нашого народу.

Наразі музей працює в онлайн-режимі. Віртуально відвідати експозиції музею можна за посиланням:

https://museum-portal.com/ua/muzeyi/109_harkivskiy-hudozhniy-muzey.

Список використаних джерел:

1. Культурна спадщина Харківщини страждає від російських обстрілів. *SOFTPRO*. URL: <https://softpro.ua/kulturna-spadschina-harkivschini-strajdae-vid-rosiskih-obstriliv> (дата звернення: 03.10.2024).
2. Харківський художній музей. *MOT*. URL: <https://mot.algorytm.ngo/museum/kharkiv-art-museum> (дата звернення: 03.10.2024).
3. Харківський художній музей: важкий шлях відновлення. *Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва*. URL: <https://dif.org.ua/article/kharkivskiy-khudozhniy-muzey-vazhkiy-shlyakh-vidnovlennya> (дата звернення: 05.10.2024).

Олексій ВОЙТЮК,
учень 10 класу ліцею № 85,
м. Київ

РУЙНУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: МАСШТАБИ ТА НАСЛІДКИ

Культурна спадщина є важливою частиною національної ідентичності кожної держави та людства загалом. Вона втілюється у свій історичний досвід, мистецькі здобутки та духовні цінності, що передаються з покоління в покоління. Однак під час військових конфліктів (війн) об'єкти культури стають особливо вразливими до руйнування, викрадення або незаконного переміщення. Збройний конфлікт (війна), який триває на території України з 2014 р., а особливо з початком повномасштабного вторгнення Росії у 2022 р., суттєво вплинув на стан культурної спадщини в різних регіонах, зокрема і на Харківщині. Харківська область, одна з основних стратегічних цілей російських військ, постраждала від численних обстрілів, які завдали значних руйнувань пам'яткам культури.

Проблеми збереження національних культурних цінностей в у мовах збройних конфліктів знаходили своє відображення в роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників. Питанням міжнародного права у сфері охорони культурних цінностей приділяли увагу такі дослідники, як: В. Акуленко [1], Т. Мазур [2], В. Ярмачі [3]; застосування міжнародного гуманітарного права у збройному конфлікті України досліджували Д. Коваль [4] та В. Репецький [5].

Захист культурної спадщини в Україні регулюється низкою національних законів та нормативно-правових актів, серед яких основними є Закон України «Про охорону культурної спадщини». Він встановлює вимоги до обліку, реставрації, збереження та використання пам'яток культури. Крім того, Україна є учасницею кількох міжнародних конвенцій, які встановлюють обов'язок держав захищати культурні цінності на своїй території під час збройних конфліктів (війн), а також передбачають покарання за порушення цих норм та покладають відповідальність на держави за збереження об'єктів

культури під час війн. Серед них надважливу роль у збереженні матеріальної культурної спадщини відіграють Гаазька конвенція 1954 р., Перший Протокол (1954 р.) і Другий Протокол (1999 р.) до неї та Конвенція ЮНЕСКО 1970 р. [2, с. 152–154].

З початком війни міжнародні організації, такі як ЮНЕСКО, активно допомагають Україні в питаннях збереження культурної спадщини. Однією з ініціативи є маркування об'єктів матеріальної культурної спадщини «Блакитним щитом», який вказує, що об'єкт, на якому його встановлено, має бути захищений і не може бути об'єктом військових цілей жодної зі сторін військового конфлікту.

Однак війну проти України веде ворог, який намагається не лише захопити наші території, а й знищити нашу культурну ідентичність, нашу історичну пам'ять, тому російська держава не зважає на норми міжнародного права.

Харківська область є частиною Слобожанщини й багата на архітектурні пам'ятки різних історичних епох. До початку війни в регіоні на обліку перебувало понад 2000 пам'яток культурної спадщини як місцевого, так і національного значення. На жаль, під час обстрілів і бомбардувань багато з цих будівель було пошкоджено або знищено. Руйнувань зазнали не лише окремі архітектурні об'єкти, але й історичні квартали, що є частиною культурного ландшафту міста Харкова. За інформацією, поданою Міністерством культури та інформаційної політики, станом на вересень 2024 р. пошкоджень зазнали пам'ятки культури у 18 областях та м. Києві, а загальна чисельність постраждалих пам'яток культурної спадщини — 1169 об'єктів, з них національного значення — 117, місцевого — 983 [6].

«Першість» за кількістю зруйнованих пам'яток належить Харківській області — їх аж 315. На території області від воєнних дій постраждали будинок «Слово» у Харкові, Харківський національний академічний театр опери та балету імені М. В. Лисенка, меморіал жертвам Голокосту «Дробиський Яр», будівля Харківського художнього музею, Свято-Вознесенський кафедральний собор в Ізюмі, Меморіал жертв тоталітаризму, Національний літературно-меморіальний музей Григорія Сковороди у Сковородинівці, Половецькі кам'яні баби (IX–XIII ст.) в Ізюмі, Куп'янський краєзнавчий музей, інші пам'ятки, будівлі в стилі модерну, конструктивізму, релігійні споруди й об'єкти з історико-культурною цінністю [7].

Такі руйнування культурної спадщини Харківщини привернули увагу міжнародних організацій, зокрема ЮНЕСКО, яка фіксує злочини проти культурних об'єктів під час війни та надає підтримку у відновленні та збереженні вцілілих об'єктів. За підрахунками фахівців цієї міжнародної організації, станом на жовтень 2024 р. 73 об'єкти культурної спадщини, які перебувають під захистом цієї організації, зазнали руйнування [8].

Знищення культурної спадщини — це не лише втрата матеріальних цінностей, а й завдання глибоких ран суспільству та його ідентичності. Наслідки такого вандалізму можуть бути далекосяжними та мати тривалий вплив на покоління. У дослідженні ми виділяємо 5 постраждалих історико-культурних пам'яток Харківщини, які мають не лише державне значення, а й вплив на світову культуру:

1. Музей Григорія Сковороди (с. Сковородинівка). Музей був однією з головних культурних пам'яток Харківщини, присвячених видатному українському філософу та письменнику. Він розташовувався в садибі, де Сковорода прожив останні роки життя. У травні 2022 р. музей був повністю зруйнований російським ракетним ударом. Це спричинило не лише втрату будівлі, але й пошкодження унікальних експонатів, пов'язаних з його життям і творчістю.

2. Харківська обласна філармонія, яка є історичною та архітектурною перлиною міста, зазнала значних пошкоджень під час обстрілів, зокрема, була пошкоджена акустика в основному залі, що вимагає складного та дорогогоартісного відновлення.

3. Історичний центр Харкова:

Успенський собор, один з найстаріших храмів міста, зазнав значних пошкоджень, зокрема дах, вітражі та внутрішнє оздоблення.

Харків відомий своєю унікальною архітектурою конструктивізму. Багато таких будівель було пошкоджено або зруйновано.

Старі квартали Харкова з характерною забудовою XIX–XX століть зазнали значних руйнувань. Багато будинків втратили дахи, вікна та опорні конструкції.

4. Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, яка зберігала колекцію рідкісних книг та архівних документів, частина яких була знищена внаслідок обстрілів.

5. Меморіальний комплекс «Дробицький Яр». Меморіал, присвячений жертвам Голокосту, розташований на околицях Харкова,

було пошкоджено внаслідок артилерійських обстрілів. Комплекс, що вшановує пам'ять про тисячі харківських євреїв, розстріляних нацистами в часи Другої світової війни, став об'єктом атак, що спричинило руйнування елементів меморіалу.

Цими наочними прикладами підкреслюються масштаби втрат культурної спадщини Харківщини внаслідок російської агресії, яка знищує не тільки сучасну інфраструктуру, але й історичну пам'ять України.

Отже, військові дії на території Харківської області завдали неоправданної шкоди культурній спадщині регіону. Знищення культурної спадщини — це злочин проти всього людства, тому захист культурної спадщини є одним з найважливіших завдань міжнародної спільноти. Втрачені об'єкти несуть у собі історичну, культурну та духовну цінність, яку неможливо повністю відновити. Водночас зусилля на рівні держави, міжнародної спільноти та громадських ініціатив допомагають у фіксуванні збитків і підготовці до майбутнього відновлення.

Список використаних джерел:

1. Акуленко В. І. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р.: актуальні питання імплементації і застосування. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія «Економіка і право»*. 2010. Вип. 9. С. 126-138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2010_9_22 (дата звернення: 10.10.2024).
2. Мазур Т. Імплементация міжнародно-правових норм щодо захисту культурних цінностей у випадку збройних конфліктів у законодавство України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. Т. 3, № 4. С. 152–156.
3. Ярмачі В. Система принципів міжнародного гуманітарного права, що застосовується під час збройних конфліктів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. Т. 1, № 4. С. 95–98. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2018/4/part_1/26.pdf (дата звернення: 10.10.2024).
4. Репецький В. М. Застосування міжнародного гуманітарного права у збройному конфлікті України. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія «Юридична»*. 2015. Вип. 2. С. 368–373. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlkau_2015_2_38 (дата звернення: 10.10.2024).

5. Коваль Д. Механізми контролю за виконанням Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 63. С. 264–269. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2014_63_46 (дата звернення: 10.10.2024).

6. 1169 об'єктів культурної спадщини постраждали в Україні через російську агресію / Міністерство культури та стратегічних комунікацій. *МКСК*. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/1169-obyektiv-kulturnoyi-spadshhyny-postrazhdaly-v-ukrayini-cherez-rosijsku-agresiyu/> (дата звернення: 10.10.2024).

7. Мапа культурних втрат. Київ. *Український культурний фонд*. URL: <https://uaculture.org/culture-loss/> (дата звернення: 10.10.2024).

8. Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO. *UNESCO*. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco?hub=66116> (дата звернення: 10.10.2024).

Євмарія ГОРКУЦЕНКО,
учениця 10 класу
ПП «Навчальний заклад
«Європейський колегіум»,
м. Київ

КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКА ЛАВРА: ПАМ'ЯТКА ЮНЕСКО В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНИХ ДИСКУСІЙ НА ТЛІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Києво-Печерська лавра належить до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО і є свідченням православної християнської традиції в Україні. На тлі руйнувань, спричинених російсько-українською війною, Лавра стала центром політичних суперечок. Мета дослідження — висвітлення складної взаємодії культури, релігії та політики навколо знакової пам'ятки. Об'єктом вивчення є дискусії у політичному, релігійному й культурному середовищах, акції «за» і «проти», конфронтації навколо того, а чия ж все-таки вона. Предметом аналізу стали проблеми взаємодії релігійних громад в умовах війни, медійність інциденту як спосіб ескалації конфлікту, шляхи та спроби вирішення дилеми.

Протягом століть Лавра була духовною святинею, що символізувала тяглість української історії. Сьогодні її спокійні стіни відлунюють розбратом геополітичних амбіцій. Російсько-українська війна втягнула Лавру в зіткнення наративів, кожен з яких бореться за домінування. З одного боку, Україна розглядає Лавру як невіддільну частину своєї суверенної історії, bastion проти хвиль іноземного нав'язування [1, с. 5], з іншого боку, багато хто в Росії розглядає її як компонент спільного культурного ландшафту, наділяючи ідеологічним та історичним зв'язком, що ускладнює конфлікт [1, с. 6–7].

Центральне місце в цій дискусії займає роль Лаври як живого релігійного центру. Православна церква, яка керує цим місцем, розколота на фракції, прихильність до яких ґрунтується на національній ідентичності. Розкол між Українською православною церквою та Московським патріархатом віддзеркалює ширший геополітичний

розлом, на перетині якого і знаходиться Лавра [2]. Критики стверджують, що орієнтовані на Москву елементи в Лаврі слугують каналом для російського впливу, що загострює національну напруженість. На противагу цьому, прихильники підкреслюють глибокі релігійні зв'язки, що виходять за межі сучасних політичних кордонів [3].

З культурної точки зору Лавра є твердиною української спадщини, це підтверджується її статусом об'єкта ЮНЕСКО. Проте її культурне значення виходить за межі позолочених куполів і стародавніх катакомб. Вона є символом національної стійкості [3]. Лавра уособлює суть боротьби України за збереження культури в умовах зовнішнього тиску. В умовах вторгнення російських військ багато українців сприймають загрозу Лаврі як напад на їхній культурний етос і спробу викоринити історичну сутність [4].

З політичної точки зору майбутнє Лаври є мікрокосмом ширшого конфлікту. Перед українською владою стоїть завдання захистити цей об'єкт, використовуючи міжнародні дипломатичні канали та забезпечуючи його культурну цілісність. Статус Лаври як об'єкта ЮНЕСКО забезпечує платформу для глобальної уваги, закликаючи до міжнародного управління, щоб запобігти знищенню культурної спадщини через війну [5]. Однак мандат ЮНЕСКО є обмеженим, а її резолюції пропонують незначний комфорт на тлі безпосередніх загроз, спричинених військовою агресією.

Війна призвела до переосмислення проблеми збереження спадщини як акту опору. Захист Лаври — це вже не просто відстоювання цінності архітектурного начала, це утримування маяка української ідентичності. Конфлікт наділив Лавру новими шарами значення, підкресливши важливість спадщини у змаганні парадигм і формуванні національних історій.

Не слід забувати про медійний резонанс, пов'язаний зі справою поділу Лаври. З погляду медіа, вона постала як фактор ідеологічного протистояння. Російські пропагандистські ЗМІ активно використовують релігійний аспект, намагаючись посилити тезу про спільну культурну спадщину, що підкріплює нарацію «руського міру» [6]. Це підживлює конфлікти щодо приналежності Лаври, особливо в релігійній сфері, де Московський патріархат і Українська православна церква опинилися на протилежних сторонах геополітичного розлому.

У відповідь, українські медіа і влада наголошують на необхідності захисту Лаври від загарбницького впливу, що відображено в рішеннях

державних органів. Ситуація загострилася в березні 2023 року, коли закінчився договір оренди Лаври з Українською православною церквою Московського патріархату. Попри відмову ченців залишити територію, українська держава продовжує наполягати на дотриманні юридичних норм і захисті культурної спадщини від маніпуляцій та руйнувань [7].

Медійне висвітлення конфлікту підкреслює глибину розбіжностей між церковними фракціями та геополітичними амбіціями, додаючи нові виміри до дискусії про культурну та національну ідентичність України.

Етичний вимір конфлікту навколо Києво-Печерської лаври полягає в необхідності збереження культурної спадщини, що належить не лише Україні, а й світовій спільноті як об'єкт ЮНЕСКО, водночас уникаючи політизації релігійних питань. Держава повинна забезпечити захист Лаври від руйнувань, проте Московський патріархат апелює до релігійної етики, стверджуючи, що Лавра є священним місцем, яке не повинно ставати інструментом політичних інтриг [8]. Цей конфлікт ставить перед суспільством питання про те, як зберегти релігійні та культурні цінності в умовах війни, не допустити їх використання для маніпуляцій або виправдання агресії.

Києво-Печерська лавра виходить поза межі своєї фізичної сутності, втілює елементи політичних дискусій, що точаться під час російсько-української війни. Її значення є нагадуванням про те, що серед руїн конфлікту лежить тривала боротьба за культурну ідентичність та історичну правду. Золоті куполи Лаври продовжують прикрашати небосхил Києва і є яскравим свідченням стійкості нації, яка прагне визначати власну долю, попри усі виклики сучасності.

Список використаних джерел:

1. Кагамлик С. Києво-Печерська лавра: світ православної духовності і культури (XVII–XVIII ст.). Київ, 2005. С. 5–7.
2. Масовий перехід лаврських ченців до ПЦУ наразі неможливий. *Релігійна правда*. URL: <https://religionpravda.com.ua/?p=87375> (дата звернення: 10.10.2024).
3. Горєвой Д. Києво-Печерська і Почаївська лаври. Чи вирішить церковну проблему почергове користування ними? *Радіо Свобода*.

URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/kyievo-pecherska-i-pochayivskav-lavry-tserkovna-problema/31269443.html> (дата звернення: 09.10.2024).

4. Галата С. Щоб не втратити пам'ятки лаври. *Національний фонд досліджень України*. URL: <https://nrfu.org.ua/news/shhob-ne-vtratyty-pamyatky-lavry/> (дата звернення: 09.10.2024).

5. Морі Є. «Об'єктам нічого не загрожує». Комітет ЮНЕСКО визнав задовільним стан Софії Київської та Лаври. *Суспільне Культура*. URL: <https://suspilne.media/culture/149844-obektam-nicogo-ne-zagrozue-komitet-unesko-viznav-zadovilnim-stand-sofii-kiivskoi-ta-lavri/> (дата звернення: 11.10.2024).

6. Каневський Д. Чи є у Лаврі «руський мир»? *DW*. URL: <https://www.dw.com/uk/ci-e-u-lavri-russkij-mir-istorik-pro-te-ak-stvoruvalisa-mifi-dovkola-svatini/a-63871484> (дата звернення: 13.10.2024).

7. Спалек М. «Що Москва ховала в Києво-Печерській лаврі»: «руський мир» під купою горщиків. *Детектор медіа*. URL: <https://detector.media/kritika/article/223508/2024-02-27-shcho-moskva-khovala-v-kyievo-pecherskiy-lavri-russkiy-mir-pid-kupoyu-gorshchykiv/> (дата звернення: 13.10.2024).

8. Урабанська Т. Вигнання російських бісів: що і чому відбувається в Лаврі. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/society/vignannya-rosiyskih-bisiv-shcho-i-chomu-vidbuvayetsya-v-lavri-12203838.html> (дата звернення: 10.10.2024).

Аліна ДАНИЛОВА,
учениця 11 класу загальноосвітньої
школи І–ІІІ ступенів № 11,
м. Охтирка Сумської області

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ОХТИРЩИНИ: ДОСВІД СПІВПРАЦІ ЮНЕСКО ТА УКРАЇНИ

З метою збереження культурних і мистецьких надбань нашого народу 2 травня 1954 р. Україна приєдналася до організації ЮНЕСКО. З 1975 р. всесвітня спадщина ЮНЕСКО об'єднує видатні культурні, природні та світові цінності, які вважаються надбанням людства. Держави, на території яких знаходяться об'єкти культури всесвітньої спадщини, докладають максимум зусиль щодо їх збереження [1].

До Списку всесвітньої спадщини в Україні входять 8 об'єктів, які з перших днів повномасштабного вторгнення постійно перебувають під прицілом ворога, адже є проявом ідентичності та культури українського народу. На цей час найбільше пошкоджені обстрілами агресора історичні пам'ятки Одеси.

Організація ЮНЕСКО від початку війни проводить фото- та відеофіксацію, супутникове відстеження пошкоджених об'єктів історико-культурної спадщини України, допомагає у відбудові та відновленні, підтримці культурних і мистецьких діячів з метою збереження культурного надбання країни для майбутніх поколінь і підтримки морального духу нації [2]. Станом на вересень 2024 р. ЮНЕСКО підтвердило пошкодження 438 об'єктів культурної спадщини України. Це 142 релігійні споруди, 32 музеї, 215 будівель з історичною чи мистецькою цінністю, 32 пам'ятники, 13 бібліотек, один архів [3].

За даними Міністерства культури та стратегічних комунікацій, станом на 3 жовтня 2024 року від російської агресії постраждало 1169 об'єктів, з них національного значення — 117, місцевого — 983, щойно виявлених — 69. Найбільше пошкоджень у Харківській області — 315, за оновленими даними у Сумській — 29 (попередньо — 26). У Херсонській та Сумській областях зафіксовані повторні влучення у пам'ятки культури. Неможливо точно оцінити вищевказані втрати областей, які перебувають у тимчасовій окупації [4].

На Сумщині агресорами пошкоджено об'єкти національного значення — 5, місцевого значення — 21 і більше. Найбільше — 12 пошкоджених або зруйнованих пам'яток культури знаходиться в Охтирському районі, 7 — у Сумському, 5 — у Конотопському, 1 — у Шосткинському [5, с. 1].

ЮНЕСКО було складено список пошкоджених пам'яток, серед яких, зокрема, Охтирський міський краєзнавчий музей (поч. XX ст.), колишній Народний Дім (1911–1914 рр.) в Охтирці, Охтирська залізнична станція (1895 р.), Охтирська міська рада (будинок XX ст.), пам'ятка історії архітектури національного значення Будинок управителя мастку Л. Е. Кеніга (1911 р.), Головний будинок-музей садиби Кеніга (будівля кінця XVIII ст. – 1870 р.; частина Тростянецького музейно-виставкового центру), Паровозне депо «Смородине» (1877 р.), пам'ятка архітектури місцевого значення Магазин купця Ф. Курила (1908 р.), Музейно-дослідна станція Тростянецького лісу, пам'ятник на честь 183-ї танкової бригади (Друга світова війна) у Тростянці, Братська могила радянських воїнів (1943, 1959 рр.) у Битиці, Солдатська сільська бібліотека, Братська могила радянських воїнів та пам'ятник у селі Велика Писарівка [6].

У рамках спільного проєкту ЮНЕСКО та Інституту масової інформації, який почав діяти в Україні від початку повномасштабного вторгнення, здійснювалося документування й висвітлення пошкоджень та збитків, завданих культурній спадщині. В Охтирському районі Сумської області одним з таких об'єктів став колишній Народний Дім, пам'ятка архітектури місцевого значення [7].

Будівля у стилі ампір була збудована у 1911–1914 рр. XX ст. за проєктом архітектора Василя Яковлева. У першій половині XX ст. Народний Дім поєднував у собі різні функції від готелю до театральної сцени. Тут працювала школа лікнепу, читальня та громадські організації, гуртки. У Народному домі діяв відомий на Слобожанщині театр. У мистецькому житті Охтирки брали участь видатні українські актори Авмросій Бучма та Наталія Ужвій. Деякий час у театрі декоратором працював український письменник Іван Багряний. У другій половині XX та початку XXI століть заклад поєднав у собі функції театру, філармонії, бібліотеки, естради, кінотеатру, центру духовного та культурного відродження. У 2020 р. був перейменований у КЗ «Центр культури і дозвілля» Чернечинської сільської ради. На фасаді будівлі встановлені меморіальні дошки українському поету

і письменнику Івану Багряному та режисеру театру Якову Майдюренку [8, с. 20–21].

8 березня 2022 року, під час двогодинного нічного бомбардування міста російськими окупантами, будівля Народного Дому була зруйнована разом з іншими історичними будівлями центральної вулиці Незалежності. За наслідками бомбардування у культурно-просвітницькому закладі пошкоджено фасад, зовнішні стіни, цегляні фронтони, частина даху, покрівля, глядацька зала з унікальною акустикою, слухові вікна, скати, майже повністю були вибиті двері, вікна. Також пошкоджень у внутрішніх приміщеннях і фасаду будинку зазнали оригінальні елементи декору — карнизи, колони, пілястри, ліплення, декоративна кладка тощо. Меморіальні дошки ледве вціліли. На третьому поверсі будинку під вагою зруйнованого даху прогнулася стеля та почала руйнуватися. Майже 2 місяці працівники закладу культури громади розбирали в приміщенні та на прилеглій території наслідки руйнування [7; 9].

У рамках проєкту ЮНЕСКО та ІМІ була проведена фото- та відеофіксація пошкоджень приміщення, їх оприлюднення — розголос. Тут побували представники медіа області та країни. Серед них «Цукр», «Суспільне», АСТV, «1+1». Народний Дім відвідав Ігор Пошивайло, генеральний директор Національного меморіального комплексу Героїв Небесної Сотні — Музею Революції Гідності. Пошкоджена вивіска закладу стала експонатом музею [9, с. 2–4].

Чернечинською сільською радою, відділом культури, молоді та спорту, директором закладу передано зібрані матеріали фіксації виявлених порушень та оцінки збитків в Сумську обласну державну адміністрацію, залучено до співпраці партнерські організації, які допомогли зробити першочерговий косметичний ремонт — відновити вікна, навести лад у декількох кімнатах для роботи. А також було виготовлено 6 проєктів для відбудови закладу культури та прилеглої території. Так, за кошти Чернечинської сільської ради були частково замінені вікна, двері, проведений поточний ремонт. ГО «Охтирський молодіжний центр» та учасники мобільної майстерні «Tolocar» (проєкт німецької урядової організації) допомогли «зашити» всі інші вибиті вікна поліетиленовою плівкою з використанням 3D-принтера [9, с. 2–4]. Об'єкт культури увійшов до благодійного проєкту Міністерства культури та інформаційної політики «Збережіть українську культуру».

Завдяки взаємодії з ЮНЕСКО наша держава отримала ефективну можливість у збереженні та відновленні культурної спадщини, якій завдано шкоди під час російсько-української війни. Ми маємо змогу документувати, говорити на весь світ про нищення культурного надбання нашого народу від національних пам'яток на рівні держави до місцевих — дорогих серцю для жителів малих населених пунктів, які і є зберігачами та ретрансляторами «живої» історії та духовної міцності української нації.

Список використаних джерел:

1. Україна відзначає 70-річчя співпраці з ЮНЕСКО. *Офіційний сайт міста Одеса*. URL: <https://omr.gov.ua/ua/news/237755/> (дата звернення: 06.10.2024).
2. Спадщина ЮНЕСКО в Україні. Україна Інкогніта. URL: <https://ukrainaincognita.com/unesco> (дата звернення: 07.10.2024).
3. Із 1 по 31 жовтня в Україні розпочнеться найбільший фотоконкурс культурної спадщини — «ВІКІ любить пам'ятки». Сумська обласна державна адміністрація. URL: <https://sm.gov.ua/ru/arkhiv1/34779-iz> (дата звернення: 06.10.2024).
4. Горлач П. Через російську агресію в Україні постраждало 1169 об'єктів культурної спадщини: Мінкульт. *Суспільне / Культура*. URL: <https://suspilne.media/culture/850273-cerez-rosijsku-agresiu-v-ukraini-postrazdalo-11> (дата звернення: 07.10.2024).
5. На Сумщині за час повномасштабної війни пошкоджені 25 об'єктів культурної спадщини. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/> (дата звернення: 07.10.2024).
6. Марковська Ю. На Сумщині під час повномасштабної війни пошкоджено 12 пам'яток — ЮНЕСКО. *Суспільне / Суми*. URL: <https://suspilne.media/sumy/> (дата звернення: 06.10.2024).
7. Кохан В. На Сумщині пошкодження об'єктів культурної спадщини документують ЮНЕСКО і ІМІ (фоторепортаж). *Media-коло — Сумський прес-клуб*. URL: <https://mediakolo.sumy.ua/nota-bene/reporter/1445-na-sumshchyni-poshkodzhennia-obiektiv-kulturnoi-spadshchyny-dokumentuiut-yunesko-ta-imi-fotoreportazh.html> (дата звернення: 01.10.2024).
8. Дітятева Т. Охтирський Народний дім. Історична пам'ять в умовах сучасної війни. *Збірник матеріалів II Міжрегіональної*

історико-краєзнавчої конференції учнівської молоді «Історична пам'ять в умовах сучасної війни». Суми : КЗСОР-ОЦПО та РТМ, 2024. С. 20–21.

9. Розповідь про історію руйнування та збереження Охтирського Народного дому в період російсько-української війни [бесіда з головним спеціалістом відділу культури молоді та спорту Чернечинської сільської ради Оксаною Губаревою та директором КЗ «Центр культури і дозвілля» Олександром Гавриленком]. КЗ «Центр культури і дозвілля» Чернечинської сільської ради, 2024. 23 вересня. С. 1–4.

Віктор ДОЛИЧ,
вихованець секції «Етнологія»
Київської Малої академії наук,
учень 11 класу гімназії «Діалог»,
м. Київ

ЦИФРОВА АРХІВАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ДОСВІД ПРОЄКТУ BACKUP UKRAINE

Стирання національної пам'яті та культурних символів є одним із найефективніших способів підриву національної ідентичності, і саме тому проєкти, спрямовані на збереження історичних пам'яток мають важливе значення. Відповідно до даних ЮНЕСКО, лише у перші місяці війни було знищено понад 100 об'єктів культурної спадщини України.

Відповідно до Гаазької конвенції 1954 року об'єкти культурної спадщини вважаються цивільними за своєю природою, і тому країни, що перебувають у стані війни, зобов'язані уникати навмисного пошкодження чи використання їх у військових цілях [5]. Ці правила були посилені резолюцією ООН у 2017 році, згідно з якою знищення таких пам'яток було визнано воєнним злочином після того, як ІДІЛ знищила низку об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Іраку та Сирії.

Проте є докази того, що Росія не дотримується правил: з початку вторгнення нею велось невибіркове бомбардування, вона почала «русифікувати» окуповані території на тлі заяв В. Путіна про те, що українська історія не варта захисту [2].

Почувши про знищення об'єктів культурної спадщини, Тао Томсен (креативний директор Virtue Futures) дійшов висновку, що Росія, можливо, «навмисно знищує матеріальну основу культури [України]». Щоб запобігти остаточній втраті пам'яток країни, вони створили Backup Ukraine — архів, куди волонтери можуть завантажити їх 3D-моделі [2]. Backup Ukraine — це масштабний проєкт, що виник у відповідь на війну, з метою збереження культурної спадщини України за допомогою цифрових технологій. Проєкт був запущений завдяки співпраці Blue Shield Denmark, Virtue (VICE Media Group)

та Данської національної комісії ЮНЕСКО [1], а також компанії Polysam, яка надає технологічну платформу для сканування. Волонтери з різних регіонів України використовують мобільний додаток для 3D-сканування історичних об'єктів, архітектурних пам'яток та артефактів, створюючи детальні цифрові копії. Ці копії зберігаються у «хмарі», що забезпечує їх захист навіть у разі знищення фізичних оригіналів через бойові дії.

ЮНЕСКО підрахувала руйнування: лише в березні 2022 року в Україні було зруйновано 29 релігійних об'єктів, 16 історичних будівель, чотири музеї та чотири пам'ятники. Це спонукало міжнародні організації допомогти захистити артефакти, що залишилися в Україні. «Ми повинні захистити культурну спадщину України», — заявила на початку війни Одрі Азуле, генеральний директор ЮНЕСКО [2].

Завдяки використанню мобільного додатку Polysam, волонтери можуть сканувати об'єкти будь-якої складності — від великих будівель до невеликих статуй або релігійних реліквій. Ці скани зберігаються у хмарному архіві, що гарантує їхню безпеку протягом наступних п'яти років. Якщо той чи інший об'єкт буде зруйновано, за наявності 3D-моделі його можна буде відтворити, або принаймні зберегти детальну цифрову копію для нащадків.

Polysam заохочують українців стати армією архівістів за допомогою додатку компанії. Усе, від будівель до пам'ятників і навіть повсякденних предметів, Polysam оброблятиме та зберігатиме щонайменше протягом п'яти років [1].

Проект надає можливість зберегти спадщину України «у місці, куди не дістануться бомби», створюючи «цифрові двійники» об'єктів. Це дозволяє здійснювати точне відновлення чи реконструкцію у разі знищення, або ж принаймні зберегти пам'ять про них для майбутніх поколінь. Крім сканування архітектурних об'єктів, користувачі також фіксують руйнування внаслідок війни, що надає можливість фіксувати не лише об'єкти культури, а й документувати саму війну.

Близько 6000 користувачів уже скористалися програмою мобільного сканування для архівування 3D-моделей пам'яток та історичних місць, завантаживши скани статуй, творів мистецтва, своїх будинків і навіть знищеної військової техніки [2]. Максим Каминін, київський архітектор, став волонтером цього проєкту, він присвячує три-чотири дні на тиждень для сканування історичних об'єктів, прагнучи створювати

від 15 до 20 високоякісних 3D-сканів за день. М. Каминін заздалегідь складає список пам'яток, які були пошкоджені або зруйновані внаслідок російського вторгнення, і слідує визначеним маршрутам. Зокрема, він засканував церкву Успіння Богородиці Пирогощі, витративши на це близько години [4]. За його словами, великі будівлі, як-от церкви, складніше сканувати через їх масштаб і потребу в використанні дронів для фіксації деталей з різних ракурсів.

Цікаво, що проєкт не лише спрямований на збереження історичних пам'яток. Українці також використовують технології для документування руйнувань, спричинених війною. Це дозволяє фіксувати події в реальному часі та створювати цифрові свідчення того, що відбувається на окупованих чи постраждалих від російської агресії територіях.

Backup Ukraine вже став важливим інструментом не лише для збереження історичних цінностей, але й для освітніх та наукових цілей. Завдяки цифровим копіям ці об'єкти зможуть використовуватися в музеях та навчальних закладах по всьому світу. Крім того, технологія 3D-сканування дозволяє детально передавати текстуру та форму об'єктів, що надає змогу проводити реставраційні роботи з високою точністю.

3D-сканування культурної спадщини України, як зазначив професор української мови Колумбійського університету Юрій Шевчук, є «фантастичним освітнім інструментом ... Те, що зараз робиться, — це майже все одно, що зробити українську історію незнищеною, стійкою до часу» [3].

Backup Ukraine є прикладом того, як цифрові технології можуть стати на захист культури та національної спадщини. Цей проєкт не лише зберігає об'єкти для майбутніх поколінь, але й створює можливість для глибокого розуміння важливості культури в умовах війни. Backup Ukraine — це не просто проєкт про збереження пам'яток; це про збереження нашої ідентичності, нашої історії та нашого майбутнього.

Як зазначає голова Данської національної комісії ЮНЕСКО Ельзебет Гернер Нільсен: «Війна забирає не лише життя. Вона може коштувати країні незворотної шкоди її національному духу, знищуючи символи, цінності, історію — ті речі, на яких будується її ідентичність». Тому, за словами голови Blue Shield Denmark Серен ла Кур Йенсен, «збереження культурної спадщини країни — найкращий шлях відновлення і відродження суспільства [3].

Проект Backup Ukraine трансформувався в рух зі збереження культурної спадщини, оскільки громадяни України все більше усвідомлюють важливість захисту історії, мистецтва та культури своєї країни й дивляться в її майбутнє.

References:

1. 3D Scans Help Preserve Ukraine's Cultural Heritage. *Consortiq*. URL: <https://consortiq.com/uas-resources/3d-scans-help-preserve-ukraines-cultural-heritage> (дата звернення: 11.09.2024).
2. Hanaphy P. Activists using 3D scanning in new initiative to archive Ukrainian heritage sites before Russia destroys them. *3D Printing Industry*. URL: <https://3dprintingindustry.com/news/activists-using-3d-scanning-in-new-initiative-to-archive-ukrainian-heritage-sites-before-russia-destroys-them-211005/> (дата звернення: 14.09.2024).
3. Ellerbeck S. Ukrainians are protecting their cultural landmarks with their phones. Here's how. *The World Economic Forum*. 2023. 27 January. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2023/01/ukraine-cultural-heritage-technology-3d/> (дата звернення: 14.09.2024).
4. Tucker E. Ukrainians are using 3D technology to preserve hundreds of cultural artifacts in a digital archive, far away from Russia's attacks. *CNN*. URL: <https://edition.cnn.com/style/article/ukraine-uses-3d-technology-to-preserve-cultural-heritage/index.html> (дата звернення: 14.09.2024).
5. 1954 Convention. Cultural Heritage & Armed Conflicts. *UNESCO*. URL: <https://www.unesco.org/en/heritage-armed-conflicts/convention-and-protocols/1954-convention> (дата звернення: 11.09.2024).

Ustim DREEV-BARKER,
Sharm International British School
Sharm El Sheikh, Egypt

THE ROLE OF UNESCO IN SUPPORTING UKRAINIAN MUSEUMS DURING THE RUSSO-UKRAINIAN WAR

The military actions initiated by Russia in 2014 have caused widespread destruction of cultural sites. Museums, galleries, historic buildings, libraries and archives have been severely damaged by artillery and missile attacks. The destruction of these institutions not only threatens physical existence of cultural objects but also jeopardises the cultural identity of the Ukrainian people.

Museums, as custodians of this identity, need immediate protection and support to safeguard their collections and preserve the artefacts that form the foundation of national heritage. One of the leading international organisations concerned with cultural heritage protection, UNESCO, has been actively supporting Ukraine since the onset of the war, working on solutions for safeguarding cultural heritage in Ukraine, particularly in the areas of restoration and reconstruction.

Since the start of the Russian aggression, Ukrainian museums have faced immense threats. Many of them have suffered physical damage or been forced to cease operations due to the ongoing hostilities. Important cultural sites remain under constant threat of destruction and many exhibits are at risk of being lost forever. This is not merely a threat to individual buildings or collections – it is a threat to the cultural memory of a nation, a memory shaped and passed down through generations.

UNESCO recognises the significance of cultural heritage as an element of each nation's identity. In times of war, supporting Ukrainian museums has become one of UNESCO's top priorities.

From the start of the war, UNESCO experts have provided advice to Ukrainian cultural professionals on how to secure buildings, improve fire-fighting systems and identify safe shelters for works of art that could be moved. The organisation has also delivered protective material for the facades of cultural buildings and for outdoor works of art such as statues, as well as electric generators [1].

The organisation's first step was documenting the destruction and damage to cultural sites in Ukraine [2]. This documentation serves as an important tool to raise global awareness as well as to aid in the future restoration of monuments once the war is over. UNESCO has been identifying and documenting war-related damage to cultural heritage, including museums, on a daily basis. As part of this effort, information is updated and supplemented on the Damage Monitoring Platform for cultural heritage sites in Ukraine. On 21 October 2024, UNESCO verified the damage of 457 objects: 143 religious sites, 231 buildings of historical and/or artistic significance, 32 museums, 33 monuments, 17 libraries, 1 archive. This list contains only cases known from multiple credible sources [3]. In addition to satellite monitoring, assessments of specific damaged sites are conducted on the ground [2].

One of UNESCO's key initiatives has been the inclusion of certain heritage sites in the list of properties at risk of destruction. The expanded 45th session of the World Heritage Committee (Riyadh, 2023) added such World Heritage sites as Saint Sophia's Cathedral and its related monastic buildings, the Kyiv-Pechersk Lavra and the Ensemble of the Historic Centre of Lviv to the List of World Heritage in Danger [2]. Moreover, the Committee decided to provide financial support through the Heritage Protection Fund to implement capacity-building measures for the protection of cultural property.

Additionally, UNESCO has launched projects to digitise museum collections. Creating digital archives is one of the most effective ways to preserve cultural assets in case they are physically destroyed. Ukrainian museums have received support for digitising exhibits, enabling the preservation of unique artifacts for future generations, even if the originals are lost due to warfare.

In Odesa, UNESCO has supported the development of a digital platform for the collections of the Odesa Fine Arts Museum. Necessary equipment has also been provided to the State Archives of Odesa, which houses one of the most valuable paper copies of the city's cosmopolitan history. In Kyiv, UNESCO has facilitated the transport of a specialised scanner, donated by the Government of Austria, to Kyiv-Pechersk Lavra, part of the site inscribed on the World Heritage List, in order to digitise its vast archives [4].

UNESCO has also organised a series of workshops and training sessions for museum workers aimed at enhancing their skills in protecting cultural

objects during conflicts. One of the key topics of these events has been preparing for the evacuation of museum collections, helping to prevent the loss of the most valuable exhibits. For example, in 2023, a practical workshop titled «Enhancing Emergency Response, First Aid and Risk Management for Cultural Heritage in the Historic Centre of Odesa» was held with 40 participants from 27 organisations. Additionally, an online seminar was conducted, attracting over 100 national and international participants, including representatives from the National Heritage Institute (Poland) and the World Monuments Fund [2]. The seminar focused on identifying and discussing existing methodologies for damage and risk assessment.

Financial assistance from UNESCO has been instrumental in helping Ukrainian museums sustain operations and protect their collections. In the fall of 2022, UNESCO responded to a request from the Ministry of Culture and Information Policy, supporting four major museums: the National Bohdan and Varvara Khanenko Museum of Art, the National Taras Shevchenko Museum, the Kyiv National Museum of Russian Art and the National Museum of Natural History of the National Academy of Sciences of Ukraine. These institutions received 24 pieces of equipment valued at 3.7 million UAH [5].

UNESCO has continued supporting internally displaced cultural workers by establishing art residencies in partnership with the Finnish NGO «Artists at Risk». This initiative deals with the emergency relocation of Ukrainian artists and cultural workers. AR has received over 2000 applications from Ukraine and over 500 proposals from art centres, cultural institutions and art residencies from the European Union, the UK, the US and other countries ready to help with relocation [6].

AR is also funding 5 art residencies in Ukraine, is negotiating partnerships with 8 cultural institutions and has received 18 applications from potential partners for the internal relocation of artists, especially those forced to leave Kherson, Donetsk, Luhansk and other regions that are in the greatest danger.

On September 21-22, 2023, the USAID project, in cooperation with UNESCO and the Ministry of Culture and Information Policy, held a forum in Kyiv titled «Cultural Heritage of Ukraine: #ActForHeritage» [7].

Supporting Ukrainian museums during the war is not just about protecting cultural objects but also about preserving the identity and cultural heritage

of a nation. UNESCO's efforts play a crucial role on the global stage, ensuring that Ukraine's unique history and culture are safeguarded.

Through its initiatives, UNESCO has given Ukrainian museums the tools and resources to endure the war as well as to prepare for post-war recovery and restoration. Its role is indispensable in preserving Ukraine's cultural heritage during the Russo-Ukrainian war, providing a model for protecting cultural assets in the face similar threats worldwide.

References:

1. In the Face of War, UNESCO's action in Ukraine. URL: <https://heritagehubkrakow.org/wp-content/uploads/2023/07/In-the-Face-of-War.-UNESCOS-action-in-Ukraine.pdf> (accessed: 30.09.2024).
2. Report on UNESCO's actions and emergency assistance programme for Ukraine. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000388761> (accessed: 28.09.2024).
3. Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco> (accessed: 02.10.2024).
4. Supporting the digitisation of museum collections and documentary heritage in Ukraine. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/supporting-digitization-museum-collections-and-documentary-heritage-ukraine> (accessed: 30.09.2024).
5. Purchase of equipment for four Ukrainian museums from UNESCO. URL: <https://www.mfcua.org/en/projects/purchase-of-equipment-for-four-ukrainian-museums-from-unesco> (accessed: 03.10.2024).
6. Open Call: Residencies for artists from Ukraine <https://artistsatrisk.org/?s=ukraine&lang=ua> (accessed: 10.10.2024).
7. Special Issue: Ukrainian Cultural Heritage Forum #ActForHeritage 27 Sep 2023. URL: <https://engage.org.ua/eng/special-issue-ukrainian-cultural-heritage-forum-actforheritage/> (accessed: 02.10.2024).

Єгор ЄРМАК,
студент IV курсу
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
м. Харків

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РУЙНУВАННЯ НЕРУХОМОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НА ХАРКІВЩИНІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ У 2022–2024 РР.

Станом на 25 березня 2024 року Міністерство культури та інформаційної політики України зафіксувало на Харківщині 294 об'єктів культурної спадщини, які було пошкоджено або повністю зруйновано через російську військову агресію [6], Ukrainian Heritage Monitoring Lab задокументувала та верифікувала, що у Харківській області зазначається найбільша кількість пошкодженої або зруйнованої спадщини — 403 об'єкти [4], станом на 10 жовтня 2024 р. міжнародна організація ЮНЕСКО задокументувала на Харківщині — 69 об'єктів [1].

Культурна спадщина продовжує зазнавати пошкоджень або руйнувань, особливо на територіях, які були окуповані російськими військами, де відбувалися чи тривають бойові дії. Серед найбільш постраждалих регіонів України є саме Харківщина. Водночас існує певна суперечливість офіційних даних щодо втрат культурної спадщини, починаючи з 2014 р.

Сьогодні проблема збереження нерухомої культурної спадщини в Україні в умовах російсько-української війни постає одним із першочергових завдань в галузі культури. Під збереженням маємо на увазі як фізичний захист об'єктів культурної спадщини від бомбардувань та обстрілів, використання нових практик збереження та консервації культурної спадщини, так і юридичний захист.

У наявних умовах практично неможливо уникнути небезпеки або передбачити загрозу для конкретних пам'яток, оскільки дії ворожих військ свідчать про свідоме бажання агресора знищити національну культуру України, а також всі матеріальні об'єкти, які пов'язані

з нею. Тому виникли актуальні питання, що стосуються особливостей реалізації заходів з охорони, перевезення та самих практик фізичного захисту нерухомих пам'яток в Україні, а також їхнього нормативно-правового забезпечення та моніторингу, особливо під час війни.

З моніторингом нерухомої культурної спадщини Харківщини та України загалом є низка проблем. Невипадково протягом російсько-української війни з'явилося чимало науково-громадських ініціатив, спрямованих на налагодження системного спостереження за пошкодженими або зруйнованими об'єктами культурної спадщини (наприклад, Ukrainian Heritage Monitoring Lab [4], «МІСТО І ВІЙНА» [2] та ін.). Є також намагання Міністерства культури та інформаційної політики України (МКІП) створити єдину цифрову екосистему культурної спадщини, яка почала розроблятися з червня 2022 р. [3].

З початком російського вторгнення в Україні було вжито заходів для збереження нерухомої культурної спадщини Харківщини. Деякі пам'ятки та будівлі огородили захисними конструкціями з вогнетривких матеріалів, мішків з піском і фанерних щитів. Спеціалісти зазначають, що ці заходи не захистять від прямих влучань, але можуть зменшити ушкодження від уламків та вибухової хвилі [9, с. 162].

Найбільш поширеними нині пошкодженнями культурної спадщини у департаменті культури Харківської обласної військової адміністрації зазначаються руйнування, завдані через вибухову хвилю.

Водночас коли постають питання реставрації чи збереження нерухомої культурної спадщини на Харківщині після пошкоджень чи руйнування, маємо низку проблем. Громадська ініціатива Save Kharkiv разом із департаментом культури Харківської обласної військової адміністрації висвітлюють недопустимість певних дій комунальних служб міста в обслуговуванні історичних місць, які були піддані обстрілам, що призводять до повторного ушкодження та руйнування культурних об'єктів. Загалом фахівці вказують на брак необхідної спеціальної підготовки місцевих комунальних служб, а також відсутність належного плану дій та поводження у таких складних випадках, щоб надалі реалізувати заходи у відновленні та реставрації пошкодженої пам'ятки [5].

Через руйнування культурних об'єктів харківська місцева влада разом із громадськими активістами одні з перших розробили механізми консервації пошкодженої нерухомої культурної спадщини (здебіль-

шого забивають шибки фанерними щитами, створюють імпровізовані підпори, встановлюють паркан навколо будівлі, захисні конструкції для даху тощо). Нині експерти проводять «консервацію» спадщини чи вже «законсервували» низку об'єктів культури [7].

Є. С. Рачковим проаналізовано явище урбіциду (умисне знищення міської інфраструктури) в контексті російсько-української війни. Навмисне руйнування українських міст, їхньої інфраструктури та культурної спадщини призводить до втрати культурної різноманітності, встановлення однорідності та знищення підґрунтя для самоідентифікації міських спільнот [8, с. 13–19].

Отже, збереження культурної спадщини в Україні, зокрема в Харківській області, стикається зі значними проблемами, які загострюються через продовження російсько-українського конфлікту. Знищення культурних пам'яток, навмисне чи супутнє, є не лише втратою культурної спадщини, а й загрозою різноманітності культурної ідентичності українських міст. Попри зусилля урядових і неурядових організацій щодо моніторингу та збереження об'єктів культури, масштаби шкоди залишаються значними. Водночас Україна зробила значний крок у напрямі збереження своєї культурної спадщини як через законодавчу базу, так і через практичні заходи.

Список використаних джерел:

1. In the face of war, UNESCO's action in Ukraine. *UNESCO* URL: <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco?hub=66116> (дата звернення: 18.06.2024).
2. Місто і війна: про що проєкт? *CityFace*. URL: <https://en.cityface.karazin.ua/news/186> (дата звернення: 25.01.2024).
3. МКІП працює над створенням Національної платформи культурної спадщини України. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mkip-pracyuye-nad-stvorennnyam-nacionalnoyi-platforni-kulturnoyi-spadshchini-ukrayini> (дата звернення: 24.01.2024).
4. Моніторинг спадщини заради відновлення: результати проєктів документування втрат культурної спадщини. *HeMo*. URL: <https://www.heritage.in.ua/> (дата звернення: 18.06.2024).
5. Давидова Ю., Говина Л. На Харківщині через війну зруйновані понад 200 пам'яток: які порушення бачать архітектори під час

поводження з будівлями. *Суспільне Харків*. URL: <https://suspilne.media/kharkiv/653632-na-harkivsini-cerez-vijnu-zrujnovani-ponad-200-pamatok-aki-porusenna-bacat-arhitektori-pid-cas-povodzenna-z-budivlami/> (дата звернення: 27.03.2024).

6. РФ зруйнувала або пошкодила понад 1000 пам'яток культурної спадщини, найбільше — на Харківщині. *УКРІНФО*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3849883-rf-zrujnuvala-abo-poskodila-ponad-1000-pamatok-kulturnoi-spadsini-najbilse-na-harkivsini.html> (дата звернення: 18.06.2024).

7. Харків, який ми втрачаємо. Як у місті (не) консервують пошкоджену історичну спадщину. *Харківський антикорупційний центр*. URL: <https://anticor-kharkiv.org/our-work/kharkiv-iakyu-my-vtrachaiemo-yak-u-misti-ne-konservuiut-poshkodzhenu-istorychnu-spadshchynu/> (дата звернення: 29.04.2024).

8. Рачков Є. Знищення, збереження та переосмислення міської культурної спадщини України під час російсько-української війни. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Історія». Вип. 62, 2022. С. 12–48.

9. Рішняк О. Культурна спадщина у воєнному конфлікті: міжнародний досвід другої половини ХХ – початку ХХІ ст. та українська дійсність. *Український історичний журнал*. 2022. Вип. 1. С. 159–173.

Анна ЖИТНИКОВА,
учениця 9 класу Комунального ліцею
«Маріупольський ліцей міста Києва»

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА ЯК ПРОЯВ ЛІБРИЦИДУ НА ПРИКЛАДІ ЗНИЩЕННЯ БІБЛІОТЕК У М. МАРІУПОЛЬ

Геноцидні практики відомі людству з давніх часів, але термін «геноцид» вперше отримав своє визначення та визнання після Другої світової війни завдяки Рафаелю Лемкіну. Слово «геноцид» походить від грецького слова «генос», що означає «раса» або «плем'я» та латинського «цид» — «вбивство» [10, с. 79–80]. З поширенням геноцидних явищ у XX столітті та прийняттям ООН «Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання» цей термін привернув увагу науковців. Сьогодні існує кілька категорій геноциду, таких як екоцид, етноцид, гендерцид, меморицид, урбіцид, лінгвоцид та лібрицид [2, с. 53–54]. Ребекка Кнут, дослідниця лібрициду, вивчала знищення книжок нацистами та в Китаї під час культурної революції. Вона визначає лібрицид як навмисне знищення книг і бібліотек, оскільки вони зберігають пам'ять, свідчать про різноманітні погляди, сприяють інтелектуальній свободі та підтримують групову ідентичність. Саме тому література підлягає ретельному контролю та очищенню [9, с. 71].

20 лютого 2014 р. РФ розпочала збройну агресію проти України, яка 24 лютого 2022 р. перейшла у повномасштабне вторгнення. Згідно з Постановою Верховної Ради України від 14 квітня 2022 р. № 2188-IX «Про Заяву Верховної Ради України “Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні”», «вчинені збройними силами Російської Федерації дії є не просто злочином агресії, а мають на меті системне й послідовне знищення Українського народу, його самобутності та позбавлення його права на самовизначення та самостійний розвиток» [7]. Далі у тексті Постанови зазначається, що у бібліотеках тимчасово окупованих територій росіяни цілеспрямовано вилучають українську історичну та художню літературу. Як наслідок, ці та інші заходи здійснюються окупантами з метою геноциду проти українського народу.

На момент повномасштабного вторгнення РФ в Україну в Маріуполі функціонувала розгалужена бібліотечна мережа, до складу якої входило 15 бібліотек-філій, зокрема, Центральна бібліотека ім. В. Г. Короленка, п'ять дитячих та п'ять дорослих бібліотек, а також Маріупольська міська історична бібліотека ім. М. Грушевського і три сільські бібліотеки. Кожна з них мала унікальний напрям роботи та спеціалізацію, діяли центри дозвілля, навчання, ігротеки, тренінгові центри, сучасний коворкінг, літературні вітальні та творчі лабораторії. Загалом у мережі налічувалося понад 380 тисяч екземплярів книг та періодичних видань.

Напередодні 24 лютого 2022 року в бібліотеці ім. О. І. Купріна завершувався капітальний ремонт, і планувалося на березень її відкриття. Центральна бібліотека ім. В. Г. Короленка, яка була найстарішою в місті (заснована у 1904 році), також пройшла реконструкцію. Її фонд налічував 110 тисяч книг, була обладнана комп'ютерними тифлокомплексами та радіогідом для тифлокоментування кінофільмів та інших заходів. У бібліотеці діяли різноманітні клуби, зокрема «Handmade» для любителів декоративно-прикладного мистецтва, розмовний клуб англійської мови “Fridayevening” та дискусійний клуб документального кіно Docudays UA [6].

Унаслідок оточення Маріуполя російськими військами та цілеспрямованих ракетно-бомбових ударів чотири бібліотеки — імені Лесі Українки, імені О. І. Купріна, імені В. Г. Короленка та імені М. В. Гоголя — були або повністю зруйновані, або мають критичні ушкодження. В результаті активних бойових дій було знищено понад 180 тисяч екземплярів бібліотечного фонду. Адміністрація Маріупольського ліцею в м. Києві, за запитом автора, надіслала лист до департаменту культурно-громадського розвитку Маріупольської міської ради щодо надання інформації про стан бібліотек та бібліотечних фондів Маріуполя. У відповіді на лист-запит зазначалося, що інші бібліотеки міста також зазнали значних пошкоджень — від 30% до 70%. Окупанти викрали все технічне обладнання, меблі та фонди, які вціліли [6].

Для офіційної Москви основним завданням є знищення української ідентичності, оскільки вона заперечує існування самобутнього українського народу. З огляду на це одним із пріоритетів для окупаційної адміністрації стала освітня галузь, яка цілеспрямовано діятиме на перевиховання українських дітей. Тож на тимчасово окупованих

територіях система освіти була негайно адаптована до російських стандартів, а вчителі проходили перекваліфікацію. Доповненням до цих заходів стало відновлення зруйнованих бібліотек — знищення вцілілих книг і заповнення російською історичною та художньою літературою [2]. Зокрема, всі книги з храму св. Петра Могили, відомого найбільшим зовнішнім розписом у стилі «Петриківка», були спалені [5]. Аналогічна доля спіткала бібліотечний фонд Приазовського державного університету, де тисячі книг були викинуті на вулицю для утилізації [3]. Отож залишена література була спалена, знищена або утилізована як «екстремістська».

У вцілілих приміщеннях бібліотек агресор відкрив нові бібліотечні заклади, перейменувавши їх. Тепер бібліотека імені Івана Франка названа ім. О. Пушкіна, бібліотека імені Олеся Гончара стала бібліотекою ім. П. Чехова, а історична бібліотека Михайла Грушевського отримала назву ім. М. Карамзіна. До цих новостворених бібліотек активно завозяться книги з РФ, які використовуються для зміни масової свідомості українського населення, зокрема молоді [4].

Маріупольська міська рада відновила діяльність Центральної бібліотеки імені В. Г. Короленка в м. Дніпрі. Наразі вона займається формуванням нових фондів. Завдяки цьому вже зібрано понад 2300 найменувань книг, які були подаровані благодійними фондами, організаціями та волонтерами. До звільнення Маріуполя ці книги будуть зберігатися у бібліотеці Дніпра [6].

Отже, російські окупанти свідомо знищили українські бібліотеки та їхні фонди в Маріуполі. Внаслідок ракетно-бомбових ударів чотири бібліотеки були повністю знищені або зазнали критичних ушкоджень. Понад 50% видань було втрачено під час обстрілів міста. Повна окупація призвела до подальшого знищення та утилізації українських художніх й історичних книг. У вцілілих приміщеннях бібліотек росіяни відкрили нові, завозять книги з РФ. Ці дії спрямовані на знищення пам'яті про українську ідентичність та формування нової ідеології — «русского міра».

Список використаних джерел:

1. Бондарчук А. Окуповані. Росіїзація української освіти на тимчасово окупованих територіях. *Дзеркало тижня*. URL: <https://>

zn.ua/ukr/internal/okupovani-rosijska-ukrajinska-osvita-na-timchasovo-okupovanikh-teritorijakh.html (дата звернення: 15.10.2024).

2. Адамс Джон Геноцид: Вступ до глобальної історії. Київ : Дух і Літера, 2019. 696 с.

3. Андрєєва В. Окупанти в Маріуполі знищують книги з бібліотечних фондів університету – міськрада. *Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/02/19/252927/> (дата звернення: 17.10.2024).

4. Окупанти знищили в Маріуполі чотири бібліотеки і майже 200 тисяч книжок. *Детектор медіа*. URL: <https://detector.media/infospace/article/216343/2023-09-01-okupanty-znyshchyly-v-mariupoli-chotyry-biblioteki-i-mayzhe-200-tysyach-knyzhok/> (дата звернення: 18.10.2024).

5. Горlach П. Окупанти спалили всі книги з бібліотеки храму Петра Могили у Маріуполі. *Суспільне культура*. URL: <https://suspilne.media/culture/254552-okupanti-spalili-vsi-knigi-z-biblioteki-hramu-petra-mogili-u-mariupoli> (дата звернення: 16.10.2024).

6. Лист департаменту культурно-громадського розвитку Маріупольської міської ради від 25.09.2024 № 42.2/289. *Особистий архів авторки*. Арк. 3.

7. Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні»: Постанова Верховної Ради України від 14 квітня 2022 р. № 2188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

8. Железняк Г. У Маріуполі російські окупанти знищили 180 тисяч книжок та чотири бібліотеки, — міська рада. *Суспільне Донбас*. URL: <https://suspilne.media/donbas/563855-u-mariupoli-rosijski-okupanti-znisili-180-tisac-knizok-ta-cotiri-biblioteki-miska-rada/> (дата звернення: 15.10.2024).

9. Knuth R. *Libricide: The Regime-Sponsored Destruction of Books and Libraries in the Twentieth Century*. Bloomsbury Academic, 2003.

10. Lemkin R. *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*. Washington, D. C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1944. 644 p.

Вікторія ЗАІКА,
студентка II (магістерського)
рівня вищої освіти
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка,
м. Київ

ЗНИЩЕННЯ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІМПЕРІАЛІСТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Російсько-українська війна триває вже понад десять років, а загальне історичне протистояння проти поневолення українського народу сягає часів Переяславської ради середини XVII століття. Одним із проявів загарбницької політики Російської Федерації, яку вона продовжує після чотирьох століть імперіалістичного шовінізму, є знищення культурних осередків та об'єктів культурної спадщини українського народу та нав'язування всього російського. Це відбувається з низки причин: символічне знищення національної ідентичності, контроль над історичним наративом про «братні народи», деморалізація населення, економічний збиток та тиск на міжнародні історичні організації.

Для аналізу методики дій в сучасній російсько-українській війні вітчизняні історики дослідили минуле Росії, виокремивши інструменти російського впливу, якими вона послуговувалась декілька століть тому, й підтвердили, що вони залишились незмінними. Наприклад, у книзі «Заборонити рашизм», дослідники стверджують: «Влада Московщини з метою позбавлення українців історичної пам'яті та національної ідентичності діяла цілеспрямовано, використовуючи різні форми і методи впливу, як-от: вилучення документів, книг із монастирів і церков, приховування й фальсифікація джерел, конструювання схеми історичного розвитку та препарування істинної історії Русі до власних ідеологічних потреб» [1]. Так, позбавивши народ притаманної йому історичної пам'яті, росіяни позбавляли українців національної ідентичності, адже це один з атрибутів загарбницької політики північного сусіда.

За час перебування України в Російській імперії її влада намагалася знекровити українську культуру, спрямувати таланти українців на розбудову імперії, а якщо це було неможливо, то фізично знищити. Цей комплексний підхід застосовувався не лише проти України, а й інших підкорених земель. Тенденцію використання цих методів можна простежити й у XXI столітті.

Станом на 2024 рік Міністерство культури та інформаційної політики України продовжує фіксувати пошкодження пам'яток культурної спадщини внаслідок російської агресії. За інформацією, поданою обласними та Київською міською військовими адміністраціями, за червень 2024 року загальна чисельність постраждалих пам'яток культурної спадщини складає 1085 об'єктів:

- 1) національного значення — 121,
- 2) місцевого значення — 884,
- 3) щойно виявлених — 80.

Заданими Міністерства культури та інформаційної політики України, найбільше пошкоджених пам'яток культури в Харківській області — 307. Наразі майже вся територія Луганської та значні частини територій Запорізької, Донецької та Херсонської областей досі перебувають у тимчасовій окупації, що унеможливорює обрахунок точної кількості пошкоджених пам'яток культурної спадщини, що постраждали в ході бойових дій та окупації [2].

Іншим мотивом до руйнації українських пам'яток є привласнення творів мистецтва. Наприклад, після окупації Маріуполя російські військові вкрали та перевезли понад 2000 унікальних експонатів з музеїв Маріуполя до Донецька [3]. Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) запустило у межах проєкту «Війна і мистецтво» розділ «Викрадена спадщина». Нині уже вдалося зафіксувати 245 культурних об'єктів, викрадених росіянами [4]. У січні 2023 року видання The New York Times стверджувало, що росіяни за час від початку повномасштабного вторгнення вкрали в Україні десятки тисяч предметів мистецтва, зокрема ті артефакти, вік яких сягає кількох тисяч років. Викрадення такого рівня експонатів зроблено з метою підризу ідентичності України, перекреслюючи її кількатисячолітню історію [5].

З початком повномасштабного вторгнення деякі музеї, за підтримки Національної поліції, перемістили свої експонати до таємних

місць. Наприклад, три музеї в Одесі ще в січні почали готуватися до евакуації колекцій на захід України під виглядом відправлення на виставки. Було складено спеціальні «червоні списки» експонатів для евакуації у разі нападу.

На початку березня 2022 року директор Національного музею історії України в Києві Федір Андрощук повідомив, що чотири музеї у Вінниці, Житомирі, Сумах та Чернігові зняли з експозиції основні експонати та забезпечили їх захист. Крім того, музей у Вінниці частково використовується як житло для переміщених осіб. Деталі кампанії з охорони української культурної спадщини залишаються конфіденційними, але вона охоплює музеї, архіви, галереї, бібліотеки та інші установи по всій країні. За оцінками Bloomberg, ця кампанія є однією з найбільших у сучасному столітті й нагадує подібні заходи в Європі під час Другої світової війни [6].

Російська збройна агресія проти України супроводжується систематичним знищенням та крадіжкою історичних пам'яток і культурної спадщини. Спрямовано це не лише на фізичне руйнування об'єктів, але й на знищення національної ідентичності та історичної пам'яті українського народу. Викрадення тисяч творів мистецтва з музеїв, руйнування церков, архітектурних ансамблів і культурних установ є прямими актами культурного геноциду. Ці дії мають на меті підірвати культурну та національну спадщину України, завдаючи довготривалої шкоди українському суспільству та його історичній спадщині. Міжнародна спільнота має об'єднати зусилля для захисту і відновлення культурних об'єктів України, а також для притягнення до відповідальності тих, хто здійснює ці злочини.

Список використаних джерел:

1. Заборонити рашизм / В. Огнев'юк та ін. ; за заг. ред. В. Піскун. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2023. 252 с.
2. 1085 об'єктів культурної спадщини постраждали в Україні через російську агресію. *Міністерство культури та інформаційної політики України*. URL: <https://mcip.gov.ua/news/1085-obyektiv-kulturnoyi-spadshhyny-postrazhdaly-v-ukrayini-cherez-rosijsku-agresiyu/> (дата звернення: 29.07.2024).

3. Sauer P. Ukraine accuses Russian forces of seizing 2,000 artworks in Mariupol. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/29/ukraine-accuses-russian-forces-of-seizing-2000-artworks-in-mariupol> (дата звернення: 30.07.2024).

4. Горlach П. Від прикрас до скульптур: у НАЗК зафіксували 245 культурних об'єктів, які Росія вкрала з території України. *Суспільне : Культура*. URL: <https://suspilne.media/culture/597677-u-nazk-zafiksuvali-245-kulturnih-obektiv-aki-rosia-vkrala-z-teritorii-ukraini/> (дата звернення: 01.08.2024).

5. MacFarquhar N. As Russians Steal Ukraine's Art, They Attack Its Identity, Too. The New York Times. *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2023/01/14/world/asia/ukraine-art-russia-steal.html> (дата звернення: 30.07.2024).

6. Kaidan T., Matveichuk M., Feargus O'Sullivan. The Rescue Mission to Save Ukraine's Cultural Heritage. *Bloomberg*. URL: <https://www.bloomberg.com/news/features/2022-03-26/ukraine-s-museums-are-leading-a-cultural-rescue-mission> (дата звернення: 02.08.2024).

Софія ІЛЬКОВА,
учениця 10 класу
комунального закладу освіти
«Українсько-Американський ліцей»,
м. Дніпро Дніпропетровської області

ВЕБСЕРВІС ГЕНЕРАЦІЇ ДОКУМЕНТІВ ДЛЯ ФІКСАЦІЇ ЗБИТКІВ, ОТРИМАНИХ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Протягом останніх трьох років непоправної шкоди зазнають будинки та споруди, багато з яких мають статус об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Значної шкоди завдається унікальним екосистемам України, деякі землі буде вже неможливо відновити, а екопарк «Асканія-Нова» та заповідник «Херсонес Таврійський» були знищені вщент. Ці воєнні злочини повинні бути ретельно зафіксовані. Документування й фіксування наслідків збройної агресії та збитків мають сприяти приверненню уваги міжнародної спільноти до надзвичайної ситуації. Це може сприяти процесу ініціювання процедур для відшкодування завданих збитків і встановлення фактів агресії та їх наслідків. Однак процедура фіксації збитків [1] є вкрай складною, до того ж після атаки ворога особа перебуває у розгубленості та в стані стресу. Тому автоматизація процесу документування, зокрема складання акту завданих збитків, є вкрай актуальною. Акт завданих збитків слугуватиме доказом для встановлення юридичної відповідальності за воєнні злочини та порушення міжнародного права. Також він є корисним для підготовки до подальшого процесу реконструкції й відновлення постраждалих територій та об'єктів.

Іншим фактором, який ускладнює документування пошкоджень, завданих об'єктам культурної спадщини, є неможливість офіційними органами й міжнародними інституціями здійснювати такий моніторинг на окупованих територіях. Запропоноване рішення дозволить небайдужим місцевим мешканцям зафіксувати факт руйнувань об'єктів культурної спадщини навіть в умовах окупації й без спеціальних знань створити належно оформлений документ, який згодом може бути використаний у судових процесах або бути корисним під час відновлення цих об'єктів та підготовки до реставраційних робіт, що

забезпечить їхнє збереження як частини світової культурної спадщини. Наприклад, мешканці Севастополя, де знаходиться «Херсонес Таврійський», можуть скористатися сервісом для самостійного складання актів про пошкодження.

Серед наявних на ринку інструментів генерації документації прямих аналогів запропонованому рішення не виявлено. Системи генерації документів зазвичай є корпоративними рішеннями загального призначення, часто не мають українськомовного інтерфейсу, не враховують особливості вітчизняної нормативної бази, зберігають персональні дані у «хмарі», що є потенційною загрозою для конфіденційності користувачів.

Для врахування зазначених недоліків було вирішено створити сервіс у формі вебсайту, що забезпечує кросплатформність, тобто можливість скористатися ним з будь-якого пристрою, на якому встановлено браузер. Особлива увага була приділена приватності користувачів (жодні персональні дані не зберігаються на сервері). Сервіс має зрозумілий українськомовний інтерфейс й адаптивний дизайн, який дозволяє користуватися ним на екранах з різною роздільною здатністю. Форматом згенерованих документів обрано PDF, програма для перегляду якого зазвичай встановлена на будь-якому пристрої. Форма згенерованих документів відповідає чинному законодавству.

Для створення сайту ми обрали багато інструментів серед яких: Flask, LaTeX, PythonAnywhere, HTML та Bootstrap. Вибір базувався на низці факторів, таких як: відкритість, зручність використання та широка функціональність.

Flask [2] є доступним та гнучким вебфреймворком для Python, що робить його ідеальним вибором для створення бекенду сайту. Його вибір зумовлений низькими вимогами до ресурсів та можливістю роботи в PythonAnywhere.

LaTeX [3] — це популярний інструмент для комп'ютерного верстання, зокрема PDF-документації. Він використовувався для верстання шаблонів актів завданих збитків.

PythonAnywhere [4] — це хмарний сервіс, спеціалізований на роботі з Python з підтримкою Flask. Обравши PythonAnywhere, ми отримали можливість легко використовувати його для швидкого тестування та прототипування сайту.

HTML [5] є основою веброзробки. Сайт має головну сторінку з формою генерації документа та сторінку допомоги.

Bootstrap [6] — це популярний фронтенд-фреймворк для розробки інтерфейсів, який забезпечує набір готових стилів та компонентів. Вибір Bootstrap дозволив зробити сторінки адаптивними на різних пристроях.

Введені у вебформі дані передаються у функцію-обробник на боці сервера, де підставляються у шаблон документа мовою розмітки LaTeX, що відправляється на компіляцію для генерації PDF-файлу, який і відправляється для завантаження користувачеві.

Аналіз нормативної бази показав, що процедура отримання відшкодування збитків, отриманих у результаті бойових дій, є складним і багатоетапним процесом. У результаті порівняння аналогічних програмних продуктів безпосередніх аналогів не виявлено, що підтвердило потребу у створенні відповідного сервісу.

До продукту було висунуто такі вимоги: реалізація у формі веб-сервісу, безпека та конфіденційність, ефективність та швидкість обробки, зручний інтерфейс користувача, автоматизація генерації документів, забезпечення відповідності законодавству.

Було обрано платформу PythonAnywhere, ґрунтуючись на зручності інтерфейсу та наявності широкого функціоналу для програмування та запуску вебсайту. За основу бекенду взято фреймворк Flask, а для фронтенду фреймворк Bootstrap.

Створено шаблон акта обстеження житла за допомогою мови розмітки LaTeX, що дозволяє генерувати PDF-документи, які виглядатимуть однаково на всіх пристроях.

Реалізовано back-end складову, яка відповідає за функціонування сайту. При реалізації приділено особливу увагу конфіденційності користувача, всі введені дані видаляються з сервера одразу після генерації документа.

Реалізовано Front-end складову, яка є необхідною при створенні дизайну сайту. Окрему увагу приділено адаптивності дизайну, що забезпечується фреймворком Bootstrap.

Створений сервіс доступний за покликанням: <https://wardamage.pythonanywhere.com/>. Він дає можливість брати участь у захисті національної спадщини та збереженні історичної пам'яті навіть у найскладніших умовах.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 947. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/947-2013-%D0%BF#n145> (дата звернення: 15.10.2024).
2. Flask. URL: <https://flask.palletsprojects.com/en/3.0.x/> (дата звернення: 15.10.2024).
3. LaTeX. URL: <https://www.latex-project.org/> (дата звернення: 15.10.2024).
4. PythonAnywhere. URL: <https://www.pythonanywhere.com/> (дата звернення: 15.10.2024).
5. HTML. *Wikipedia: The Free Encyclopedia* URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/HTML> (дата звернення: 15.10.2024).
6. Bootstrap. URL: <https://getbootstrap.com/> (дата звернення: 15.10.2024).

Єлізавета ІОФІНА,
учениця 8 класу Дніпровського
лицею № 81,
м. Дніпро Дніпропетровської області

ВТРАТИ НЕРУХОМОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ: ІСТОРІЯ ТА СТАН РУЙНУВАННЯ СПАСО-ПРЕОБРАЖЕНСЬКОГО СОБОРУ (М. ОДЕСА)

Протягом 70 років Україна та ЮНЕСКО співпрацюють як партнери у сфері захисту культурної, освітньої, природної та нематеріальної спадщини, а з початком російсько-української війни 2014 р. посилено взаємодіють. За даними Міністерства культури та стратегічних комунікацій (далі — МКСК), станом на серпень 2024 року через агресивні дії Російської Федерації (далі — РФ) було пошкоджено понад 1090 об'єктів культурної спадщини в Україні, близько 20% з них повністю зруйновано [1].

Заява про внесення Одеси та її історичного центру до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО була подана Україною у 2009 р., а 25 січня 2023 р. ЮНЕСКО прийняла рішення: історичний центр Одеси визнаний всесвітньою культурною спадщиною. ЮНЕСКО підкреслює, що Одесу позначено як об'єкт, що залишається під загрозою [2].

Історичний центр Одеси — це унікальний архітектурний комплекс, центральним елементом якого є Спасо-Преображенський катедральний собор — православний храм на Соборній площі. Історія собору починається з освячення місця в 1794 р. і закладення першого каменя в 1795 р. Для проєктування споруди були запрошені італійські архітектори: Джованні Фраполлі — автор комплексного задуму будівлі та Франческо Боффо — архітектор соборної дзвіниці, зведеної у 1837 році (на той час 72-метрова вежа дзвіниці була найвищою будівлею в Одесі) [3; с. 492].

Спасо-Преображенський собор побудований у стилі італійського класицизму, що гармонійно поєднує прості геометричні форми з ландшафтом, зовнішню «інтелектуальну» простоту з ошатністю

і витонченістю внутрішнього оздоблення. Ззовні споруду прикрашають колони, портики, галереї. Класицизм в Україні набув широкого поширення і можна зазначити багато споруд у цьому стилі: головний корпус Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Воронцовський палац в Одесі та інші. Проте Спасо-Преображенський собор вирізняється унікальними артефактами надзвичайно високого рівня культурної значущості.

Центральний купол Спасо-Преображенського собору оздоблений чотирирядною ліпниною, мозаїкою та вікнами. Світло, буквально пронизує храм. Стіни, стеля, вівтар і притвори прикрашають фрески та мозаїки високого художнього рівня. Мармурове оздоблення стін, колони, різні пілястри та балюстради, мозаїчна підлога перетворюють собор з культової споруди на шедевр світового рівня. Спасо-Преображенський собор відомий на весь світ унікальними пам'ятками історико-релігійного значення. Зокрема чудотворною Касперівською іконою, Іверською іконою Божої Матері та Мідним хрестом, відлитим з пожертв солдатів-учасників Кримської війни 1854 р. [4].

Після більшовицького перевороту 1917 р., радянський режим став провадити агресивну політику щодо релігії: у 1920–1930-х роках у СРСР було запроваджено «войовничий атеїзм»: закривали церкви, репресували духовенство та руйнували культові споруди.

Під час «безбожної п'ятирічки» радянська влада прийняла рішення про знесення і Спасо-Преображенського собору. У 1936 р. ця пам'ятка культури була висаджена у повітря. Храмове місце після підризу розчистили від завалів, а на його місці заклали міський парк. Однак після розпаду Радянського Союзу в Україні почалося православне відродження і в 1999 р. було прийнято рішення про відбудову Спасо-Преображенського собору в первинному вигляді (завершена у 2010 р.) [3; с. 495].

В ніч з 22 на 23 липня 2023 року Російська Федерація здійснила ракетний обстріл Одеси, під час якого одна з російських ракет влучила у Спасо-Преображенський собор і завдала важких пошкоджень: було пробито три поверхи, зруйновано центральний вівтар і службові приміщення нижньої частини собору. Від сили удару знесло стіну собору поряд з вівтарем, перекинуто колонаду, знищено дах (3,2 тис. м²). Вибухова хвиля знищила головну ікону собору — Преображення Господнє, яка виконана в техніці мозаїки. Через удар ракети спа-

лахнула пожежа, що майже повністю знищила фрески. Вже з ночі 23 липня одесити гасили пожежі й розбирали завали, намагаючись врятувати пам'ятку всесвітньої культурної спадщини. Мешканці міста також почали збір благодійних коштів на відновлення Спасо-Преображенського собору (загалом зібрано понад 20 млн грн) [5].

ЮНЕСКО рішуче засудила дії РФ, розцінюючи їх як ескалацію насильства щодо культурної спадщини України та проти об'єкта Світової спадщини «Історичний центр Одеси». Також ЮНЕСКО закликала Росію припинити напади та руйнування, виконувати зобов'язання міжнародного права, включаючи Гаазьку конвенцію 1954 р. про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту та Конвенцію про всесвітню спадщину 1972 р. [6].

ЮНЕСКО в особі голови Одрі Азуле зазначила, що місто Одеса отримує захист об'єктів культурної та історичної спадщини, а пошкоджені об'єкти будуть відновлюватись за процедурою: визначення завданих збитків; збір матеріалів до міжнародного суду; міжнародний суд накладатиме на обвинувальну сторону зобов'язання у компенсації витрат на відновлення [7].

Місія ЮНЕСКО для оцінки завданих Одесі збитків підготувала ґрунтовний звіт для зустрічі країн-учасниць Гаазької конвенції у грудні 2023 р. У звіті зазначено, що проведені інвентаризація та документування об'єктів, оцінка структурної цілісності та візуальний огляд стійкості будівель. Фахівці місії дали висновок: пошкодження Спасо-Преображенського собору 60–80% [8]. Цей звіт може бути використаний як доказ в міжнародних судах, подібно до випадку завдання шкоди спадщині в Тімбукту, Малі, у 2013 році [9].

ЮНЕСКО також мобілізувала термінове фінансування для перших робіт з відновлення Спасо-Преображенського собору через фонд для надзвичайних ситуацій, який забезпечується різними донорами.

За підтримки ЮНЕСКО 2 жовтня 2023 р. Україна уклала угоду з Італією щодо реконструкції Спасо-Преображенського собору. До відновлення пам'ятки всесвітньої культурної спадщини також залучені Міланська трієнале і музей МАХХІ в Римі. Італійськими архітекторами та художниками вже відремонтовано центральний купол собору, відреставровано ікону Преображення Господнє, частково відновлені стіни вівтаря святителя Петра [10].

Нині головними завданнями для відновлення Спасо-Преображенського кафедрального собору як об'єкта всесвітньої культурної спадщини є співпраця України з ЮНЕСКО у використанні новітніх технологій: проведення відцифрування пошкоджених будівель, 3D-моделювання, супутниковий моніторинг об'єктів, що перебувають під загрозою та допомога в документуванні злочинів РФ проти культури для притягнення агресора до кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. «Охорона та моніторинг нерухомої спадщини в Україні»: в Києві відбувся сертифікований ЮНЕСКО тренінг. *Міністерство культури та стратегічних комунікацій України*. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/ohorona-ta-monitoryng-neruhomoyi-spadshhyny-v-ukrayini-v-kyuevi-vidbuvsya-sertyfikovanyj-yunesko-trening/> (дата звернення: 10.10.2024).

2. Odesa inscribed on UNESCO's World Heritage List in the face of threats of destruction. *UNESCO World Heritage Centre*. URL: <https://whc.unesco.org/en/news/2518/> (дата звернення: 10.10.2024).

3. Мещеряков В. М., Слепцов О. С. Типи відтворення втрачених об'єктів культурної спадщини на прикладі відтворення Одеського кафедрального Спасо-Преображенського собору. *Архитектурний вісник КНУБА*. 2018. Вип. 14–15. С. 490–497 URL: <https://repository.knuba.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8ab1eda5-a413-4f1f-90df-9221cef41234/content> (дата звернення: 10.10.2024).

4. Одеський Спасо-Преображенський кафедральний собор. *Православна Одеса*. URL: <https://eparhiya.od.ua/odeskij-spaso-preobrazhenskij-kafedralnij-sobor> (дата звернення: 09.10.2024).

5. Павленко В. В. Сучасні стратегії та загрози у збереженні культурно-мистецької спадщини Одеси. *Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв*. URL: https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5298/Павленко_маг_11_12_2023_.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 09.10.2024).

6. Odesa: UNESCO strongly condemns repeated attacks against cultural heritage, including World Heritage *UNESCO World Heritage Centre*. URL: <https://whc.unesco.org/en/news/2592/> (дата звернення: 10.10.2024).

7. ЮНЕСКО підтвердило пошкодження в Одесі 8 об'єктів культурної спадщини. *Одеська міська рада*. URL: <https://omr.gov.ua/ua/news/234023> (дата звернення: 10.10.2024).

8. Ukraine: State of Conservation Reports. *UNESCO World Heritage Centre*. URL: <https://whc.unesco.org/en/statesparties/ua/> (дата звернення: 09.10.2024).

9. Лотоцька Н. Звіт ЮНЕСКО про шкоду від російських ударів по Одесі можуть використати у МКС. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/culture/2023/08/08/569088_zvit_yunesko_pro_shkodu_vid_rosiyskih.html (дата звернення: 09.10.2024).

10. Коршак Н., Лапшина О. Відновлення Спасо-Преображенського собору: що змінилося за рік після влучання російської ракети. *Суспільне Одеса*. URL: <https://suspihne.media/odesa/797085-vidnovlenna-spaso-preobrazenskogo-soboru-so-zminilosa-za-rik-pisla-vlucanna-rosijskoi-raketi/> (дата звернення: 10.10.2024).

Амелія КАРПЕНКО,
учениця 10 класу
Дніпровського ліцею № 81
Дніпровської міської ради,
м. Дніпро

АСКАНІЯ-НОВА ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: РУЙНУВАННЯ УНІКАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА

Заповідник «Асканія-Нова», розташований неподалік від м. Каховка Херсонської області, був заснований у 1898 р. Ф. Фальц-Фейном. На його території проживало більш як 3000 видів тварин і росло понад 1000 видів рослин, що робило його одним із найбільших у всьому світі. На території Асканії-Нови знаходився найдавніший у Європі степ, у якому збереглась природна екосистема. Водойма у центрі «Великого Польського поду» послугувала внесенню у 1984 р. заповідника до списку водно-болотних угідь міжнародного значення [1, с. 14]. Головними завданнями біосферного резервату були: збереження і стимуляція приросту популяцій видів тварин і рослин, що знаходяться на межі вимирання та зникнення, вивчення особливостей їхньої будови й поведінки, проведення екологічних досліджень екосистеми степу, розробка природоохоронних рекомендацій, поширення екологічних знань, сприяння покращенню відносин між людиною та природою.

Територія заповідника була заселена тваринами, яким загрожувало вимирання, з різних частин світу: Північної Америки, Південної Америки, Африки, Австралії, Європи та Азії [2]. Для збереження популяцій тут поселили коней Пржевальського, 170 сайгаків, зубрів, тарпановидних коней [1, с. 22–24]. Після адаптації та приросту популяцій, велику кількість представників цих видів Асканія-Нова віддала до заповідників в усіх куточках світу.

На території «Великого Чапельського поду» зростають найрідкісніші рослини Європи: зіркоплідник частуховидний, гідрофіти, альбіція ленкоранська, ковила українська, тюльпанне дерево, волошка талієва, тюльпан скіфський тощо [3].

24 лютого 2022 року російські окупаційні війська взяли під контроль Асканію-Нову. З 7 березня 2023 року біосферний заповідник «Асканія-Нова» у російському реєстрі називається «державним автономним закладом». А 20 березня того ж року заповідник відвідали виконувач обов'язків губернатора окупованої частини Херсонщини Володимир Сальдо, заступник керівника адміністрації президента Росії Сергій Кирієнко і, призначений окупаційною владою так званий директор заповідника Дмитро Мещеряков з метою проведення інспекції стану резервату [4].

Окупаційна влада не проводить природоохоронних та протипожежних заходів в Асканії-Нови: за 2,5 роки повномасштабної війни на території заповідника відбулось 69 пожеж, зіпсовано понад 3500 га землі (а це понад 10% площі заповідника), на території «Великого Чапельського поду» знайшли розкладені тіла і кістяки 150 мертвих антилоп. Пожежі спричиняються як природними чинниками (удар блискавки), так і запусками російських ракет (на території «Великого Польського поду»). Більша частина пожеж сталась саме у степових екосистемах, які є головним скарбом Асканії-Нови. Польоти російської авіації спричиняють великий стрес у тварин, що також призводить до їхньої смерті. Зазначимо і те, що загрозу знищення рідкісним видам несуть міни та нерозірвані боєприпаси, що регулярно потрапляють на територію заповідника.

Російська Федерація приховує втрати заповідного фонду за активним туризмом своїх громадян. Також окупаційна адміністрація заповідника здійснює систематичні «обміни» тваринами: перший відбувся 1 грудня 2023 р. з Ростовським заповідником, інші незаконні обміни, під час яких до заповідника «Тайган» завезли більше ніж 200 видів тварин і птахів, були здійснені 7 березня, 23 квітня та 27 червня 2024 року. З Асканії-Нови вивезли рідкісні червонокнижні види: зебр Чапмана, коней Пржевальського, американських бізонів, оленів Давида. Під час переміщення тварини гинуть [5].

Поголів'я рідкісних видів у заповіднику зменшується також через недогляд, відсутність кваліфікованого наукового супроводу і ветеринарного обслуговування. Попри окупацію частина працівників заповідника (українські громадяни) протягом деякого часу продовжували виконувати свою роботу, контролювали технологічні процеси життєзабезпечення і проводили моніторинг охоронної території, але згодом змушені були покинути заповідник.

Заповідник «Асканія-Нова» перебуває під загрозою знищення через порушення транспортної логістики й критичну масу організаційних проблем, оскільки РФ не покриває усіх витрат, що стосуються кормів, ветеринарних препаратів, технічних засобів тощо (благодійні надходження з боку країн ЄС та США припинені з очевидних причин).

Такими діями Росія порушує норми Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року (далі — Конвенція) та її Другого протоколу 1999 року (далі — Протокол). Відповідно до ст. 9 Протоколу, на окупованій території забороняється незаконне перевезення і незаконне передання власності, зміни виду, використання культурної цінності, яке може призвести до знищення [6]. У випадку із Асканією-Новою — це незбереження ландшафту, свідоме знищення і підміна тварин, розграбування музею тощо. Зокрема, при облогах і бомбардуваннях повинні вживатися всі необхідні заходи щодо збереження культурних, історичних пам'яток (ст. 27 Конвенції).

Відповідно до ст. 10 Протоколу, культурні цінності можуть бути взятими ЮНЕСКО під посилений захист, якщо: 1) вони є важливими для всього світу — Асканія-Нова є біосферним заповідником світового рівня, на території якого не лише зберігались унікальні степові умови й розводились рідкісні види тварин, а й проводились наукові експедиції з дослідження оригінальної степової екосистеми; 2) вони прийняті до списку світової спадщини ЮНЕСКО — Асканія-Нова перебуває на розгляді щодо внесення до списку Світової спадщини ЮНЕСКО з 2017 р. 3) вони не використовуються для задоволення військових потреб — українська сторона не використовувала заповідник для прихистку збройних частин армії та прикриття бойових дій [7].

Українських та міжнародних експертів для оцінки втрат заповідника на окуповану територію не допускають. За попередніми й далеко не повними підрахунками ЮНЕСКО, вартість збитків оцінюється у 30 000 000 \$ [7].

Комітет ЮНЕСКО з охорони культурної спадщини ухвалив декларацію щодо війни в Україні 18 березня 2022 р. та закликав Російську Федерацію дотримуватись умов Гаазької конвенції, зокрема припинити пограбування і руйнування культурних цінностей на території України [8].

Асканія-Нова — це унікальний біологічний резерват, що забезпечує можливість наукових досліджень екосистем (не збережених в інших регіонах планети), відтворення популяцій рідкісних та майже зниклих видів тварин і рослин. Тож ми звертаємо увагу ЮНЕСКО на те, що заповідник «Асканія-Нова» є не лише пам'яткою культури світового рівня, його втрата нанесене світовій спільноті непоправні збитки. Закликаємо також ЮНЕСКО активізувати допомогу Україні щодо посилення міжнародних санкцій відносно Росії, зокрема, притягнення її до Міжнародного кримінального суду за злочини вчинені стосовно культурних цінностей, що кваліфікується як воєнні злочини.

Список використаних джерел:

1. Галамага В. І. Перспективи розвитку рекреаційно-туристичної діяльності на території біосферного заповідника «Асканія Нова». *Вісник Одеського державного екологічного університету*. 2019. С. 12–24. URL: <http://eprints.library.odku.edu.ua/view/year/2019.html> (дата звернення: 13.12.2024).
2. Greenways «Соляна дорога» Асканія-Нова ОТГ. *APP TOTГ*. URL: <https://www.arr.ks.ua/solyana-doroga/askania-nova/> (дата звернення: 13.12.2024).
3. Біосферний заповідник «Асканія-Нова» імені Фрідріха Едуардовича Фальц-Фейна. *Природно-заповідний фонд України*. URL: <https://wownature.in.ua/parky-i-zapovidnyky/biosfernyy-zapovidnyk-askaniia-nova-imeni-f-e-falts-feyna/> (дата звернення: 13.12.2024).
4. Янковський О., Бадюк О. «Це катастрофа. Скрізь військові РФ». Що відбувається із заповідниками та національними парками в окупації? / Новини Приазов'я. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-zapovidnyky-okupatsiya-askaniya-nova/32337921.html> (дата звернення: 13.12.2024).
5. Маньковська В. Степ під загрозою. Що відбувається в окупованому заповіднику «Асканія-Нова»? *Свідомі*. URL: <https://svidomi.in.ua/page/step-pid-zahrozoiu-shcho-vidbuvaietsia-v-okupovanomu-zapovidnyku-askaniia-nova> (дата звернення: 13.12.2024).
6. Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 р. *Верховна Рада України*.

2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99-Text (дата звернення: 13.12.2024).

7. Литвиненко О. М. Притягнення РФ до відповідальності за злочини проти культурних цінностей в Україні. *Вісник Національного інституту стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/prytyahnennya-rf-do-vidpovidalnosti-za-zlochyny-proty-kulturnykh> (дата звернення: 13.12.2024).

Марія КОЗІНА,
учениця 9 класу Комунальної установи
Сумська загальноосвітня
школа I–III ступенів № 4
імені Героя України
Олександра Аніщенка,
м. Суми

СУМСЬКИЙ МИХАЙЛІВСЬКИЙ КАДЕТСЬКИЙ КОРПУС: ДО ПРОБЛЕМИ РУЙНУВАННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Збройна агресія Російської Федерації проти України спрямована не лише на захоплення українських територій, на фізичне знищення її населення, а й на стирання історичної пам'яті, зокрема шляхом руйнування культурних пам'яток. Очевидно, що об'єкти історичної пам'яті є свідками та уособленням історії, важливим вказівником ідентичності народу, засобом і джерелом збереження традицій та патріотичного виховання. Саме тому, сьогодні, коли агресор нищить історичні споруди, викрадає та присвоює мистецькі цінності, проблема збереження об'єктів культурної спадщини в умовах війни набуває надзвичайної актуальності.

Міждисциплінарний характер означеної проблеми привернув увагу фахівців різних галузей — правників, істориків, мистецтвознавців, філософів. Так, зокрема, питанням вивчення міжнародно-правового досвіду збереження об'єктів культурної спадщини в умовах військових конфліктів присвячені дослідження В. І. Акуленка, Б. М. Криволапова, Д. О. Коваля, Н. І. Кудерської, Т. В. Курило, Т. В. Мазур, О. І. Мельничук, І. С. Похиленко, О. В. Усенко; проблемі повернення культурних цінностей — праця С. І. Кота, розвідки О. І. Опанасенко, В. О. Тихенко, В. О. Шульги; захисту культурної спадщини в умовах російсько-української війни — дослідження О. Б. Рішняка, М. Грача та Л. Поліщук, В. Г. Чернеця, Р. О. Додонова та інших.

Збройна агресія Російської Федерації, що розпочалася 2014 року на Сході України, 2022 року переросла у широкомасштабне вторгнення.

24 лютого 2022 року російські війська перетнули кордон Чернігівської, Луганської, Харківської та Сумської областей. Мешканці м. Суми прокидались під вибухи. Перші бої відбулися у південно-східній частині міста під стінами Сумського кадетського корпусу імені І. Г. Харитоненка [1], який розташований поруч з територією 27-ї Сумської реактивної артилерійської бригади. Надвечір бої тривали, загорілося КПП та церква поблизу кадетського корпусу [2]. У цей перший день війни історична будівля Сумського кадетського корпусу не постраждала. Сумщина стала справжнім форпостом і зупинила просування ворога вглиб країни. Однак вже 2 березня унаслідок ракетного удару приміщення Сумського кадетського корпусу імені І. Г. Харитоненка зазнало руйнування: значної шкоди було завдано фасаді будівлі, спальним приміщенням та навчальним аудиторіям [3; 4].

Зведена на рубежі XIX та XX століття архітектурна пам'ятка завдячує своєю появою сумському цукрозаводчику Івану Харитоненку, який пожертвував на цю справу 500 тисяч рублів, виділив 50 десятин землі та заповів своєму сину Павлу збудувати закритий військовий заклад з гімназичним курсом навчання. Проект виконав 1898 року польський архітектор Кароль Іваницький. 1899 року Павло Іванович Харитоненко отримав офіційний дозвіл на будівництво, а вже 1903–1905 рр. під керівництвом інженера Лева Йосиповича Кублицького-Піоттуха, котрий у 1900–1905 рр. був директором Сумського кадетського корпусу, було зведено один з найбільших архітектурних комплексів серед подібних закладів в Україні. Будівлі навчальної зони були оснащені найпередовішим на той час інженерним обладнанням: водогоном, каналізацією, електричним освітленням та ліфтом (головний навчальний корпус) [5, с. 125].

Пошкоджений архітектурний комплекс Сумського кадетського корпусу є пам'яткою архітектури національного значення (охоронний номер 43-Н0) [6], а відновлення його корпусів є надзвичайно важливим для збереження історичної пам'яті, самоусвідомлення власної ідентичності, згуртування у боротьбі проти спільного ворога. Нині для розв'язання цього завдання здійснюється фіксування пошкоджень, оцінка необхідних ресурсів на відновлювальні та реставраційні роботи, пошук фінансів, залучення міжнародної підтримки з відновлення культурної спадщини. Так, зокрема, у травні 2022 року голова обласної ради В. Федорченко на зустрічі із викладачами та батьками вихованців

кадетського корпусу відзначив, що на відновлення пошкоджених приміщень Сумського кадетського корпусу необхідно близько 200 млн грн [7].

Сьогодні існують численні міжнародні ініціативи — юридичні, гуманітарні, правозахисні, а також дослідницькі, пов'язані з порятунком, збереженням культурної спадщини в Україні та світі. З метою надання допомоги у відновленні будівлі Сумського кадетського корпусу у травні 2023 року заклад у Сумах відвідали посол Фінляндії Яаакко Лехтовірта та перший секретар посольства Швеції в Україні Анна Марія Ліндгрєн. Під час візиту Анна Марія Ліндгрєн зазначила: «Ми бачимо, як систематично Росія атакує такі культурні об'єкти, як цей об'єкт. Ми думаємо, що це дуже важливо зберегти вашу історію, і ми підтримаємо відновлення таких об'єктів...» [7]. На жаль, наразі прикордонне розташування Сумщини та постійні обстріли міста не дають можливості розпочати відновлювальні роботи.

Міністерство культури та інформаційної політики продовжує фіксувати подальше зростання кількості пошкоджених пам'яток культурної спадщини внаслідок російської агресії. Лише за період з 24 лютого 2022 року до 25 квітня 2024 року російські війська зруйнували або пошкодили 1062 об'єкти культурної спадщини. З них пам'яток національного значення — 123, місцевого значення — 864, щойно виявлених об'єктів культурної спадщини — 75 [8].

Підсумовуючи вищевикладене, слід відзначити, що Україна в умовах російської збройної агресії робить все можливе для збереження та відновлення культурної спадщини. На жаль, превентивні заходи не завжди є можливими, однак фіксація злочинів проти об'єктів культурної спадщини дозволить у майбутньому говорити з країною-агресором мовою юридичних фактів, притягнути злочинців до відповідальності. Другим важливим завданням, на нашу думку, є привернення уваги світової спільноти до необхідності об'єднання зусиль із захисту та відновлення пам'яток культури, що постраждали внаслідок російської агресії.

Список використаних джерел:

1. Линник О. Сумщина — форпост України: хроніка основних військових подій на Сумщині під час російсько-української

війни. *Сумський історичний портал*. URL: <https://history.sumy.ua/actually/9539-sumshchyna-forpost-ukrainy-khronika-osnovnykh-viiskovykh-podii-na-sumshchyni-pid-chas-rosiiskoukrainskoi-viiny.html> (дата звернення: 24.09.2024).

2. Марковська Ю. У Сумах знову бій біля кадетського корпусу. *Суспільне Суми*. URL: <https://suspilne.media/sumy/210614-u-sumah-znovu-bij-bila-artucilisa/> (дата звернення: 01.10.2024).

3. Мох А. У Сумах ворог знищив кадетський корпус зі сторічною історією. *PRAGMATIKA.MEDIA*. URL: <https://pragmatika.media/news/u-sumah-vorog-znishhiv-kadetskij-korpus-zi-storichnoju-istoriieju/> (дата звернення: 05.10.2024).

4. Воронцова О. Окупанти ракетним ударом знищили кадетський корпус у Сумах (фото). *Главком*. URL: <https://glavcom.ua/country/incidents/okupanti-raketnim-udarom-znishchili-kadetskiy-korpus-u-sumah-foto-826461.html> (дата звернення: 05.10.2024).

5. Суми. Історико-архітектурний опорний план, межі і режими використання зон охорони пам'яток та історичних ареалів м. Суми. Том 1. Пояснювальна записка. 2011. *Інформаційний портал Сумської міської ради*. URL: https://smr.gov.ua/images/documents/Mistobudivna_dokum/History_plan/SUMI_Istoriko-arhitekturnij_opornij_plan_Tekstova_castina.pdf (дата звернення: 01.10.2024).

6. Сумська область. Державний реєстр національного культурного надбання. *Landmarks.In.Ua*. URL: <https://landmarks.in.ua/register-of-heritage-places/heritage-places-sumska-oblast> (дата звернення: 01.10.2024).

7. Гладченко К., Грамм В. Плани на ремонт будівлі Кадетського корпусу у Сумах: заклад відвідали представники посольств Швеції та Фінляндії. *Суспільне Суми*. URL: <https://suspilne.media/sumy/491995-plani-na-remont-budivli-kadetskogo-korpusu-u-sumah-zaklad-vidvidali-predstavniki-posolstv-svecii-ta-finlandii/> (дата звернення: 07.10.2024).

8. Через російську агресію в Україні постраждало 1062 пам'ятки культурної спадщини. *Міністерство культури та стратегічних комунікацій України*. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/cherez-rosijsku-agresiyu-v-ukrayini-postrazhdalo-1062-pamyatky-kulturnoyi-spadshhyny/> (дата звернення: 09.10.2024).

Анастасія КОСТЕНКО,
учениця 11 класу
вихованка секції «Ботаніка»
ліцею № 227,
м. Київ

МИСТЕЦЬКА СПАДЩИНА АРХИПА КУЇНДЖІ ПІД ЗАГРОЗОЮ: МУЗЕЇ НА ЛІНІЇ ФРОНТУ

Від початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України існує нагальна потреба у висвітленні й документації втрат нематеріальної культурної спадщини, у зв'язку з тим, що станом на 16 жовтня 2024 року ЮНЕСКО підтвердила пошкодження 457 об'єктів з 24 лютого 2022 року це: 143 релігійні об'єкти, 231 будівля, що представляє історичний та/або художній інтерес, 32 музеї, 33 пам'ятники, 17 бібліотек, 1 архів. Чимало культурних інституцій було знищено, а їхні цінності вкрадено й відвезено на терени держави-агресора [1].

Одним із пошкоджених об'єктів культури, що ніс величезну мистецьку цінність, був Художній музей імені А. Куїнджі — філіал Маріупольського краєзнавчого музею.

Історія музею ім. А. Куїнджі починається у 1914 році, коли до міської думи надійшов лист від Товариства художників імені Куїнджі з Москви з пропозицією заснувати музей його імені, адже Архип Куїнджі заповів товариству близько 2 млн рублів, частину яких вони хотіли використати для створення музею в Маріуполі. Також товариство хотіло подарувати місту 10 картин Куїнджі [2]. Цим планам завадила Перша світова війна.

У 1960-х роках маріупольські митці знову порушили питання створення музею, але замість цього відкрили лише виставковий центр імені А. Куїнджі [2]. У 1973 році в Маріупольському краєзнавчому музеї відбулася перша республіканська пейзажна виставка «Меморіал Куїнджі», присвячена уродженцю Маріуполя Архипові Куїнджі [3].

30 жовтня 2010 року, після тривалих зусиль, в історичній садибі Гіацинтова (побудований у 1902 році в стилі модерн) офіційно відкрили Художній музей імені Куїнджі [2]. Сам будинок, який раніше був

весільним подарунком доньці голови Маріупольської земської управи Газадінова, мав свою непросту історію. Він пережив націоналізацію, функціонував як бібліотека, партійний архів і фармакологічний склад, а згодом, після здобуття Україною незалежності, став осередком культури [3].

Музей займав 300 м² та містив понад 2 тис. експонатів: картини, скульптури, предмети декоративно-прикладного мистецтва. Серед експонатів були й особисті речі художника — листи, документи, світлини. Цікавим експонатом була купіль, у якій хрестили маленького Архипа. Частину власних творів подарував музею український художник Віктор Арнаутов [3]. Музей був артмайданчиком для заходів: у залах проводили фестивалі, міжнародні виставки, камерні музичні вечори, тематичні зустрічі, читали лекції, демонстрували фільми про художників та їхню творчість.

У музеї також зберігалися роботи інших всесвітньо відомих українських художників, зокрема Івана Айвазовського, Миколи Глуценка, Тетяни Яблонської, а також сучасних живописців Василя Коренчука, Олександра Бондаренка, Людмили Масальської, Олега Ковальова, Володимира Харакоза та ін. [4].

24 лютого 2022 року, з початком війни, завідувачка музею Тетяна Булі розпочала пакування експонатів [5]. Однак у маріупольських музейників не було можливості швидко евакуювати фондове зібрання, місто швидко опинилось в повній блокаді. А вже 21 березня 2022 р. будівлю музею було зруйновано російською авіабомбою.

Як зазначив Петро Андрющенко, радник міського голови Маріуполя музей був пограбований. Знаючи місце зберігання експонатів директорка Маріупольського краєзнавчого музею Наталія Капусникова передала загарбникам 3 картини А. Куїнджі «Червоний захід», «Осінь», «Ельбрус»; картини І. Айвазовського, Н. Дубовського, Г. Калмикова, бюст А. І. Куїнджі роботи скульптора Беклемішева, а також ікони: Ісус Христос Вседержитель, Богоматір з Немовлям, Іоан Хреститель [6].

Одному із працівників закладу, історику та музейному фахівцю Олександр Горі все ж таки, всупереч загрозам, вдалося провезти через всі російські блокпости жорсткий диск комп'ютера, на якому зберігалась цінна інформація, зокрема — зацифровані експонати Художнього музею ім. А. Куїнджі.

До річниці зруйнування музею, а саме 21 березня 2023 року було створено проєкт «Ночі більше не буде» з метою проведення цифрової реконструкції закладу. Автори проєкту — український дизайнер Дмитро Кіфуляк та директор неприбуткової організації «House Museum» (США) Еван Кертіс Чарльз Холл створили віртуальну модель музею, яка дозволяє відновити вигляд приміщення та його колекції [7; 8; 9].

Популяризація імені художника триває також і завдяки Маріупольській художній школі, яка відновила свою роботу в евакуації. Заснована у 1972 році та названа на честь Куїнджі за його любов до учнів і мрії про художню освіту в Маріуполі, школа тепер працює у Львові, Дніпрі, Кропивницькому та Одесі [10]. Вона не лише навчає мистецтва, а й досліджує творчість Куїнджі. Викладачі та учні відзначають день народження художника, намагаються опанувати його унікальну техніку, а самі заняття мають терапевтичний ефект.

Роботи відомого маріупольця зберігаються у найвідоміших музеях світу. Так, зокрема, у нью-йоркському Metropolitan Museum of Art під картиною — «Червоний захід сонця на Дніпрі» зазначено: «У березні 2022 року музей Куїнджі в Маріуполі, Україна, було зруйновано російським авіаударом».

Будівля музею зазнала часткових руйнувань: зруйнований дах, обвалилася одна зі стін, є пробоїна від снаряда, а також пошкоджено фасад. Попри це, на думку завідувачки музею Тетяни Булі, будівлю можна відновити [5].

Сподіваємося, що після перемоги України та відновлення Маріуполя Художній музей імені Куїнджі буде відбудований, а втрачені артефакти повернені на батьківщину.

Список використаних джерел:

1. Дригола Д. Кількість об'єктів культури, пошкоджених Росією, зросла до 3288 — Мінкульт. *Українська правда. Життя*. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/vid-rosiyskih-atak-postrazhdali-1179-kulturnih-ob-yektiv-v-ukrajini-minkult-304679/> (дата звернення: 11.10.2024).
2. Маріуполь відкриє нарешті музей Архипа Куїнджі *Форум Націй*. URL: <https://forumn.kiev.ua/2010-07-98/98-17.html> (дата звернення: 18.09.2024).

3. Художній музей імені Куїнджі. *Український інститут*. URL: <https://ui.org.ua/postcard/hudozhnij-muzej-imeni-kuyindzhi/> (дата звернення: 11.10.2024).

4. Росіяни знищили вщент Художній музей імені Архипа Куїнджі у Маріуполі. *Локальна історія*. URL: <https://localhistory.org.ua/news/v-mariupoli-bulo-znishcheno-khudozhnii-muzei-imeni-arkhipa-kuyindzhi/> (дата звернення: 11.10.2024).

5. «Роботи не спалив вогонь, але їх віддали в руки окупантам». Історія музею імені Куїнджі в Маріуполі. *The Village Україна*. URL: <https://www.village.com.ua/village/culture/museum-at-wartime/325877-muzeu-kuyinzhi> (дата звернення: 19.09.2024).

6. Андрущенко Time. Маріуполь. На зараз ч. 3. 27 квітня 2022. *Telegram*. t.me/andriyshTime/513 (дата звернення: 21.09.2024).

7. Український дизайнер та House Museum створили цифрову реконструкцію музею Куїнджі у Маріуполі. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3685233-ukrainskij-dizajner-ta-house-museum-stvorili-cifrovu-rekonstrukciu-mariupolskogo-muzeu-kuindzi.html> (дата звернення: 18.09.2024).

8. Горлач П. До річниці знищення музею Куїнджі у Маріуполі створили його цифрову реконструкцію. *Суспільне. Культура*. URL: <https://suspilne.media/culture/420393-do-ricnici-znisenna-muzeu-kuindzi-u-mariupoli-stvorili-jogo-cifrovu-rekonstrukciu/> (дата звернення: 21.09.2024).

9. Зруйнований росіянами: українець та американець створили цифрову реконструкцію музею Куїнджі. *Район. Історія*. URL: <https://history.rayon.in.ua/news/586025-zruynovaniy-rosiyanami-ukrainets-tamerikanets-stvorili-tsifrovu-rekonstruktsiyu-muzeyu-kuindzhi> (дата звернення: 01.10.2024).

10. Бондар Ю. «Не змогли зберегти картини, то хоча б ім'я»: маріупольські діти продовжують справу художника Куїнджі. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/dity-viyna-okupatsiya-donbas-rf-ukrayina-kuyindzhi-malyuvannya-mystetstvo-kartyny-azov/32523926.html> (дата звернення: 18.09.2024).

Катерина ЛАЗЬКО,
учениця 9 класу
гімназії № 8 імені Панаса Мирного
Полтавської міської ради,
м. Полтава

МУЗЕЙ І ВІЙНА: ЗНИКНУТИ ЧИ СТАТИ ФОРТЕЦЕЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛТАВСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ ІМЕНІ ВАСИЛЯ КРИЧЕВСЬКОГО)

Культура не може бути поза політикою. Війна, яку Росія розв'язала проти України, не лише за території — це війна проти української культури, історичної пам'яті народу та національної ідентичності. Сьогодні за даними Міністерства культури та інформаційної політики України Росія знищила, або викрала близько 1 млн українських пам'яток. ЮНЕСКО порахувала збитки та втрати нашої культури, що становить приблизно 26 млрд доларів, а загальні втрати — 15,2 млрд доларів. Це втрати доходів від туризму, мистецтва, культурної освіти, творчої та історичної індустрії. Серед найбільш відчутних втрат фахівці ЮНЕСКО визначають руйнування музеїв, знищення, викрадення їхніх фондів, адже саме музеї є справжнім форпостом культури, історичної пам'яті, комунікації, освіти тощо. Саме тому ми вибрали темою дослідження питання діяльності музеїв в умовах війни, що є актуальним у контексті історико-культурного розвитку нашої держави. Об'єктом нашого дослідження є Полтавський обласний краєзнавчий музей імені Василя Кричевського.

Полтавський краєзнавчий музей є одним із найвідоміших символів історичної пам'яті Полтави. Крім того, що міститься він у відомій світовій пам'ятці архітектури модерну, — колишньому приміщенні губернського земства, — він є ще й найбільшим краєзнавчим музеєм України. Основу його експозиції закладено в 1891 році Віктором Докучаєвим, а сьогодні — це 300 тисяч експонатів, 40 музейних залів [1]. Серед раритетів — давньоєгипетська колекція, твори античного та східного мистецтва, козацькі реліквії тощо [2]. Гасло роботи музею — «Незламність доводимо щодня».

3 квітня 2022 року у музеї ведеться комплексна реставрація, деякі заходи якої почалися ще перед війною. Саме тому музей закритий, оскільки реставраційні роботи відкладені на невизначений термін (такі реалії війни). При цьому музей живе й активно працює. Як зазначили музейники — директор музею, доктор історичних наук Олександр Супруненко, завідувачка науково-методичного відділу Людмила Бойко та інші співробітники музею, у закладі працює флігель, відкрита експозиція скіфської доби у внутрішньому дворі музею, постійно проводяться виставки. Так, за період воєнного стану проведено близько 50 виставок, які відвідало понад 45 тисяч осіб [3]. Традиційною залишається екскурсійна робота: біля самого будинку музею, у внутрішньому дворі, у флігелі із віртуальною експозицією. За час війни проведено вже понад 2000 екскурсій. Серед нових форм роботи, які виникли в умовах повномасштабного вторгнення — проведення майстеркласів (уже відбулося понад 500). Виставки — неодмінний атрибут роботи в умовах нового часу. Так, у червні 2024 року у флігелі проведено виставку «Життя таке коротке — поспішай робити добро» до 130-річчя Олександра Довженка. Були представлені віхи життя кінорежисера, етапи творчості, пов'язані з Полтавщиною, адже свої кіношедеври режисер знімав в Шишаках, Яреськах, Кременчуці, Великій Багачці [4]. Працівники музею активно долучаються до проведення презентацій творчих доробків майстрів Полтавщини: гончарів, вишивальниць, килимарів, різьбярів. 2 серпня 2024 року відбулася презентація альбому «Глиняна пластика Олександри Селюченко з колекції Полтавського краєзнавчого музею».

Продовжує музей і активну наукову діяльність. Крім археологічних та краєзнавчих експедицій і досліджень, музей постійно організовує і проводить наукові конференції, круглі столи. Серед останніх — круглий стіл «Традиції вирощування м'яти на Полтавщині», проведеного спільно з Дослідною станцією лікарських рослин Національної академії аграрних наук України [4]. Важливо, що музей активно залучає до вивчення культурної та історичної спадщини внутрішньо переміщених осіб. За словами наукової співробітниці музею Марії Песцової, «багато хто з переселенців не мав уявлення про традиції, історію та культуру України» [5].

Музей продовжує поповнювати власний фонд цікавими експонатами. Так, у липні 2024 року завдяки ініціативі етнографа Едуарда

Крутька, у фонді з'явилася робота відомого полтавського фотографа XIX століття Йозефа Хмелевського, 175-річчя з дня народження якого відзначали цього року. Музей співпрацює з Мистецькою фундацією OLOS (керівник Ігор Осипенко), яка є активним помічником у проведенні різних заходів музею [3]. Традиційно продовжується діяльність проєкту «Музей — школі», в умовах реалізації якого проведено близько 560 різних заходів як в школах, так і на території музею [4].

Отже, попри виклики війни, музеї залишаються важливими учасниками історичного, культурного та національного розвитку України та освіти.

Список використаних джерел:

1. Полтавський краєзнавчий музей. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток : збірник наукових статей / Департ. культури і туризму Полтав. ОДА; ПКМ імені Василя Кричевського; [ред. кол.: Бабенко Л. Л., Вождаєнко В. В., Гаврилюк Н. О. та ін.; гол. ред. кол. Супруненко О. Б.; наук. ред. В. О. Мокляк]. Полтава : Арбуз, 2019. 712 с.
2. Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського. *Інтернет-видання «Полтавщина»*. URL: <https://poltava.to/dovidka/8/> (дата звернення: 15.10.2024).
3. Інтерв'ю з Олександром Супруненком, директором Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського від 15.07.2024. Записано К. Лазько.
4. Інтерв'ю із завідувачкою науково-методичного відділу музею Людмилою Бойко від 16.07.2024. Записано К. Лазько.
5. Інтерв'ю зі співробітницею музею Марією Песцовою від 17.07.2024. Записано К. Лазько.

Марія ЛЕГКА,
учениця 10 класу
Дніпровського ліцею № 81
Дніпровської міської ради

ХЕРСОНЕС ТАВРІЙСЬКИЙ: СУЧАСНИЙ СТАН ПАМ'ЯТКИ ВСЕСВІТНЬОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Заповідник «Херсонес Таврійський» наразі перебуває на тимчасово окупованій території (далі — ТОТ) України у м. Севастополь, АР Крим. Аналіз відкритих джерел наводить фіксовані факти, котрі підтверджують пошкодження об'єкта всесвітньої культурної спадщини. Згідно зі статтею 298 Кримінального кодексу України, це є кримінальним злочином проти суспільної моральності у сфері культурного та духовного життя.

Херсонес Таврійський розташований на території Севастополя і є Національним заповідником України. Херсонес — руїни стародавнього полісу-колонії, заснованого переселенцями з м. Гераклеї Понтійської, а саме — колоністами з м. Мегари. Історія міста Херсонес охоплює період V ст. до н. е. — XIV ст. н. е. [1; с. 372–375]. Основним зайняттям мешканців було сільське господарство та розвинені ремесла: гончарне, ювелірне, ковальство та торгівля. Але насамперед поліс був відомим завдяки вирощуванню виноградної лози. Містяни займались виноробством, технології створення якого дозволяли вивозити з Херсонесу 20 мільйонів літрів вина кожен рік. В античні часи місто мало величний театр, який був заснований у III ст. до н. е. Театр міг вмістити у собі 1 тис. осіб [2].

Загальновизнаним є факт, що Херсонес Таврійський є одним з небагатьох полісів, які практично ідеально збудовані. Його мурували за системою планування давньогрецького архітектора і філософа Гіпподама Мілетського, фактично, місто тільки розширялося, не змінюючи свого планування, протягом 2000 років. Це єдиний випадок в історії містобудування і робить збереження Херсонесу в первинному вигляді надзвичайно важливим.

Також потрібно зазначити, що Херсонес оточувала ідеально розпланована хора з рівними земельними наділами, котрі були

розподілені між громадянами цього міста. Херсонеська хора — це не звичайні сільськогосподарські угіддя, де херсонесити вирощували врожаї та худобу для себе, це справжнє свідчення демократії: ділянки рівні до 5 см; лише ті, хто володів землею, мали право голосу і були повноправними громадянами. Тому Херсонес є надзвичайно важливою пам'яткою і нематеріальної культури Європи та всього світу, живим свідченням демократичних традицій. Тим актуальнішою стає проблема захисту і збереження цієї пам'ятки.

За рішенням 37-ї сесії Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО у 2013 році античне місто Херсонес Таврійський і його хора були внесені до Списку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Це рішення підтверджує археологічну і культурну цінність цієї пам'ятки [3]. Закон України «Про охорону культурної спадщини» щодо збереження пам'яток культурної спадщини, занесених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, вимагає повного збереження цілісності та автентичності пам'ятки та передбачає державні гарантії цього. Херсонес Таврійський є частиною живого міста, тому було неможливо взяти під охорону всю площу об'єкта. З огляду на це ЮНЕСКО визначила окремі ділянки пам'ятки для повного збереження, а решта території проголошена буферною зоною з обмеженими видами діяльності.

Український уряд планував організувати на території заповідника археологічний парк: частини давнього Херсонесу законсервувати під скло, зробити музейні комплекси, скансени там, де це можливо.

З лютого 2014 р. Крим окупований Російською Федерацією і Херсонес Таврійський зараз перебуває у складі ТОТ. Російська окупаційна влада, використовує Севастополь як військову базу свого флоту (хоча за визначенням ЮНЕСКО це — буферна зона і є частиною пам'ятки, де розташовані археологічні шари, а саме — херсонеський некрополь).

Російська Федерація, як держава-окупант, за міжнародним правом, мала забезпечити збережуваність пам'ятки й не проводити там жодних досліджень, розкопок тощо. Гаазька конвенція зобов'язує в подібних випадках провести «консервування» місця розкопок [4]. Проте російська адміністрація порушила культурні шари (в червні 2021 р. під виглядом первинних робіт із землеустрою на територію пам'ятки завели будівельну техніку, екскаватори та бульдозери) і цінний археологічний матеріал вивезли на сміттєзвалище [5].

Росія не забезпечує збереження ландшафту навколо Херсонесу. Так, будівельні роботи на території заповідника порушили гідробаланс (відкриті давні джерела) і повністю затопили місце розкопок. Росія повністю ігнорує наукові методи проведення розкопок та консервування історичних пам'яток: не аналізуються геологічні карти, не проводиться стратифікація, не зберігаються і не охороняються знахідки.

Територія Національного заповідника «Херсонес Таврійський» (а це й реставраційні майстерні, музейні фонди, експозиційні зали) привласнена Російською Федерацією і передана під забудову як культовими спорудами, так і псевдомузейним комплексом «Новий Херсонес».

Постійне представництво України при ЮНЕСКО протягом всього часу окупації Російською Федерацією Криму активно привертає увагу міжнародної спільноти до проблеми порушень на півострові норм міжнародного права. Зокрема, з початку окупації півострова Виконавчою радою ЮНЕСКО ухвалено дванадцять рішень «Моніторинг ситуації в Автономній Республіці Крим (Україна)», які торкаються збереження та захисту національної культурної, природної та наукової спадщини України та пам'яток всесвітньої культурної спадщини. Виконавча рада ЮНЕСКО «Моніторинг ситуації в Автономній Республіці Крим (Україна)» зазначає: «Росія привласнила українські культурні цінності на півострові, включаючи 4 095 пам'яток національного та місцевого значення, які перебувають під охороною держави...» [6].

У липні 2024 року Україна вперше стала учасником роботи Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та представляла звіт про сучасний стан об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Стародавнє місто Херсонес Таврійський та його хора». Згідно з даними Інституту археології НАНУ, здійснювана окупантами з 2014 року діяльність на території об'єкта всесвітньої спадщини «Стародавнє місто Херсонес Таврійський та його околиці» (йдеться про найбільш перспективну в науковому та експозиційному плані ділянку досліджень міста Херсонеса площею 80 215 кв. м) зруйнувала та пошкодила на сьогодні близько 4 000 кв. м (через будівництво росіянами театру опери та балету). Знахідки з місця цих «археологічних досліджень» не були передані до Музейного фонду України, і їхнє нинішнє становище невідоме [7].

Нині ЮНЕСКО спільно з Україною опрацьовують алгоритм для внесення цього об'єкта у Список всесвітньої спадщини, що перебувають під загрозою, оскільки доступу моніторингових місій на ТОТ немає.

Російська Федерація мусить нести відповідальність, відповідно до міжнародного права, як за викрадення музейних експонатів, так і за масштабні археологічні незаконні роботи, а також інші протиправні дії, що здійснюються на окупованих територіях стосовно пам'яток культурної спадщини та рухомих культурних цінностей.

Список використаних джерел:

1. Енциклопедія історії України : у 10 т. / ред. рада: В. М. Литвин (голова) та ін. ; НАН України, Ін-т історії України. Київ : Наук.думка, 2013. Т. 10. 688 с.

2. Вечерський В. В. Херсонес Таврійський та його хора. *Велика Українська Енциклопедія*. URL https://vue.gov.ua/Херсонес_Таврійський_та_його_хора_стародавнє_місто (дата звернення: 06.10.2024).

3. Культурний об'єкт «Давнє місто Херсонес Таврійський та його хора (V ст. до н. е. – XIV ст. н. е.)» включено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. *Постійне представництво України при ЮНЕСКО*. 2013. URL: <https://unesco.mfa.gov.ua/news/13467-kulyturnij-objekt-davne-misto-khersones-tavrijskij-ta-jogo-khora-v-st-do-nje-xivst-nje-vklyucheno-do-spisku-vsesvitnyoji-spadshhini-junesko> (дата звернення: 06.10.24).

4. Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 р. *Верховна Рада України*. 2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99-Text (дата звернення: 06.10.2024).

5. Херсонес Таврійський у Криму: що відбувається з пам'яткою ЮНЕСКО. *Суспільне. Культура*. URL: <https://susplne.media/culture/778829-hersones-tavrijskij-u-krimu-so-vidbuvaetsa-z-pamatkou-unesko/> (дата звернення: 06.10.2024).

6. Забезпечення виконання рішень Виконавчої ради ЮНЕСКО «Моніторинг ситуації в Автономній Республіці Крим (Україна)». *Постійне представництво України при ЮНЕСКО*. 2021. URL: <https://>

unesco.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/rozglyad-vikonavchoyu-radoyu-yunesko-pitannya-monitoring-situaciyi-v-avtonomnij-respublici-krim-ukrayina (дата звернення: 06.10.2024).

7. 48 країн заявили про підтримку України під час засідання Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. *Верховна Рада України. Прес-служба Апарату Верховної Ради України*. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/252141.html (дата звернення: 06.10.2024).

Марія МАЛИШКО,
студентка III курсу Чернівецького
національного університету
імені Юрія Федьковича

АРХЕОЛОГІЧНА СПАДЩИНА КРИМУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Російсько-українська війна, що триває з 2014 й понині спричинила найбільшу після Другої світової війни міжнародну кризу, а саме відкидання принципів світового співіснування, і поставила під загрозу величезний пласт всієї європейської культурної спадщини.

Уся новітня історія України свідчить, що періоди окупації, тоталітаризму та насильницьких змін нашої минувшини пов'язані в першу чергу із руйнуванням та фальсифікацією історичної пам'яті народу, знесенням аутентичних об'єктів культурної спадщини, що призводить до асиміляції, моральної деградації, аж до повного знищення нації. Невипадково культурні, інтелектуальні та історичні цінності суспільства є об'єктами національної безпеки.

Від самого початку «гібридної війни» Російська Федерація проводить на території АР Крим політику з нищення національного надбання. Оскільки Україна не може фізично впливати на ситуацію, то активно проводить моніторинг стану пам'яток на території АР Крим та фіксує злочинні дії путінського режиму. Окупація Криму та Севастополя гостро поставила питання щодо долі об'єктів культурної спадщини та культурних цінностей, що перебувають на їхній території.

Дії російської окупаційної влади створили пряму загрозу унікальному Національному заповіднику «Херсонес Таврійський» (внесений за поданням України до Списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО).

Так, у липні 2015 р. на території зони охорони археологічного шару було розгорнуте будівництво розважального об'єкта — з парком, музеєм, амфітеатром із глядацькими трибунами. Під таку «модернізацію» ділянки території заповідника вимощують сучасною тротуарною плиткою без належних дозволів та документації [1]. 1 серпня

2015 р. за указом президента Росії Володимира Путіна заповідник «Херсонес Таврійський» внесли до Єдиного державного реєстру об'єктів культурної спадщини народів Російської Федерації та передачу його у федеральне підпорядкування. Міністр культури України В'ячеслав Кириленко назвав рішення Путіна незаконним, яке немає ніякої сили [2].

На території окупованого Криму російська влада розгорнула масштабні археологічні розкопки, які, згідно з нормами міжнародного права, є незаконними. Під час будівництва автомагістралі «Таврида» (2017–2020) російськими археологами, через авральний режим робіт та ігнорування навіть норм російського пам'яткоохоронного законодавства, було знищено понад 90 пам'яток. У межах зведення «Нового Херсонесу», російська сторона проводила з 2021 р. так звані «рятувальні археологічні розкопки», під час яких виявила 3,5 млн артефактів та сотні об'єктів різних епох. Однією з найважливіших знахідок став «Госпітальний курган» з рештками поховання сім'ї боспорської знаті. В інкерманській долині під час розкопок могильника Кіль-Дере 1 зібрали найбільшу в Криму колекцію пізньоскіфських могильних каменів у Криму (232 могили й 63 стели чи вирізьблені могильні плити) [3]. У 2018 році на березі річки Бельбек біля Севастополя знайшли некрополь римського часу «Фронт-3», на якому виявлено 200 могил. При спорудженні Керченського мосту біля мису Ак-Бурун водолази знайшли величезну теракотову грецьку голову, як частину скульптури. Це перша така знахідка у Північному Причорномор'ї. Досі тривають розкопки фортеці понтійського та скіфських царів Кара Тоба (IV ст. до н. е.), що розташована в північно-західному Криму. У 2024 році окупанти продовжили розкопки у Киз-Аулі — некрополі невідомого стародавнього міста, а на плато Ескі-Кермен завершили «дослідження» унікального християнського храму [4].

Суспільного резонансу набуло питання щодо подальшої долі експонатів з музеїв Криму, які ще до анексії території були відправлені на виставку, що успішно демонструвалася в Європі спочатку під назвою «Крим: золотий острів у Чорному морі. Греки-Скіфи-Готи» у Рейнському земельному музеї Бонна (Німеччина) до 19 січня 2014 р. Згодом виставку було перевезено до Королівства Нідерланди, де вона відкрилася під назвою «Крим — золото та таємниці Чорного моря» в археологічному Музеї Алларда Пірсона, що діє при Амстердамському

університеті, й де вона нині перебуває [5]. У зв'язку з дестабілізацією ситуації в Криму, розпочалися гострі дискусії навколо питання — куди саме мають повертатися експонати виставки — в Україну, в Росію чи окремо до кожного музею, звідки вони були взяті для експонування. Міністерство культури України однозначно висловилося за повернення усіх експонатів виставки з Амстердаму саме в Україну [6, с. 39–44]. Росія домагалася повернення експонатів до Криму. Судова тяганина триває і нині. До Києва повернулися лише 22 експонати Музею історичних коштовностей Національного музею історії України (із 550 музейних предметів, які були відібрані для виставки із п'яти українських музеїв, зокрема чотирьох музеїв Криму — Бахчисарайського державного історико-культурного заповідника, Керченського державного історико-культурного заповідника, Центрального музею Тавриди (м. Сімферополь), Національного заповідника «Херсонес Таврійський»).

За роки анексії Криму окупанти знищили близько 150 об'єктів археологічної спадщини. За підтримки Фонду «Спадок тисячоліть» та фінансування адміністрації президента Росії Володимира Путіна, росіяни, порушуючи положення Гаазької конвенції, продовжують руйнувати археологічну спадщину українців. У липні 2022 року Кабінет Міністрів України погодив санкції проти російських археологів та деяких іноземних дослідників за незаконні розкопки у тимчасово окупованому Криму.

Список використаних джерел:

1. На території Херсонеса окупанти зводять новий амфітеатр. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3746609-na-teritorii-hersonesa-okupanti-zvodat-novij-amfiteatr.html> (дата звернення: 07.10.2024).
2. Кириленко одернул Путина. *Минпром*. URL: <https://minprom.ua/news/190037.html> (дата звернення: 08.10.2024).
3. Сколлон М. Від скіфів до готів: Росія-«мародер» багатіє, розкопуючи кримські археологічні пам'ятки. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/crimea-archaeological-treasures-russia/31341769.html> (дата звернення: 09.10.2024).

4. Дудка Н. Окупанти відновлять незаконні розкопки у Киз-Аулі — Кримськотатарський Ресурсний Центр. *Суспільне Крим*. URL: <https://suspilne.media/crimea/763639-okupanti-vidnovlat-nezakonni-rozkopki-u-kiz-auli-krc/> (дата звернення: 10.10.2024).

5. Кот С. Суд щодо «скіфського золота». Шанси сторін на тлі міжнародного права. *Українська правда*. URL: https://www.istpravda.com.ua/articles/2015/04/6/148049/View_print/ (дата звернення: 05.10.2024).

6. Строкова Л. В. Так зване «скіфське золото» з кримських музеїв: проблема повернення культурних цінностей України з Нідерландів. *Культурні цінності Криму і Донбасу в умовах війни та окупації : матеріали Круглого столу «Історико-культурний та науковий потенціал Півдня та Сходу України в умовах окупації та воєнних дій: загрози, втрати, перспективи збереження та відновлення»*, м. Київ, 12 листоп. 2015 р. Київ : Інститут історії України НАН України, 2016. С. 39–44.

Марія МИСЕЛЮК,
учениця 9 класу
лицею «Потенціал»,
м. Київ

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА В ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ПОГРАБУВАННЯ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Українсько-російська війна, за якою спостерігає весь світ, принесла значні руйнування, безліч жертв не лише серед мирного населення, а й серед військових. Крім того, чимала кількість людей опинилася в полоні. Значної шкоди зазнала й культурна спадщина України. Атаки з боку Росії завдали значних пошкоджень історичним пам'яткам, музеям, архітектурним спорудам та релігійним святиням України. На окупованих територіях України відбулася втрата контролю над численними культурними цінностями. Було зафіксовано вивезення історичних артефактів, які мають велике значення у збереженні національної пам'яті та української культурної ідентичності. Один із випадків культурного мародерства стався в Мелітопольському краєзнавчому музеї у квітні 2022 року.

Експозиція Мелітопольського міського краєзнавчого музею — одного з найстаріших музеїв Запорізької області, найпотужнішого культурно-просвітницького закладу Мелітополя та Мелітопольського регіону — розповідає про історію краю з найдавніших часів до сучасності. Початок музейної колекції покладено 1900 р. з придбання Мелітопольським земством колекції опудал птахів. Створення безпосередньо міського музею бере відлік з 1 травня 1921 року [1].

У революційні часи на музей було звернуто серйозну увагу, музейні колекції колишньої земської управи й реального училища об'єднано. 1 травня 1921 р. в Мелітополі урочисто відкрили для широкого загалу краєвий музей. На посаду завідувача призначили знаного вченого і досвідченого педагога Дем'яна Яковича Сердюкова. У створеному музеї першими експонатами про найдавнішу історію краю були старожитності з його колекції. Дем'ян Якович керував музеєм до 1929 р., після цього працював у музеї на різних посадах [2].

Спочатку у фондах нараховувалося 375 експонатів, які надійшли з музеїв повітової земської управи (перші експонати — 180 опудал птахів — придбано 1900 р. у лікаря Кроненберга). Особливу цінність становили колекції винограду та фруктів, шкідників садів і городів, монети різного часу, речі кам'яного та бронзового віків.

Восени 1941 та восени 1943 років під час боїв значну кількість музейних предметів було знищено. Багато цінних експонатів і книг окупаційною владою вивезено до Німеччини. 1944 року політвідділом 4-го Українського фронту організовано першу післявоєнну виставку, після її закриття частину експонатів передано до музею.

У другій половині XX століття досліджено пам'ятку первісного мистецтва «Кам'яна Могила» та поховальний комплекс скіфського часу Мелітопольський курган, розкопано поховання жінки-воїни в історичному районі Мелітополя — Кизияр [3].

У квітні 2022 року, під час окупації Мелітополя російськими військами, було викрадено цінні експонати з красназавчого музею. Основною ціллю мародерів стала колекція скіфського золота, що належить до IV століття до нашої ери. Ця колекція містить золоті прикраси, зброю, монети, посуд та інші артефакти скіфського періоду.

Працівники музею намагалися врятувати музейні експонати. Директорка Мелітопольського красназавчого музею Лейла Ібрагімова повідомила про трагічні події, пов'язані з окупацією міста російськими військовими, зокрема про викрадення цінної колекції скіфського золота. За її словами, росіяни, влаштувавши у музеї обшук, забрали не лише скіфські артефакти, а й інші цінні музейні експонати, які музейники, щоб врятувати їх, закопали у підвалі закладу [4]. Ці дії є грубим порушенням міжнародного права, яке забороняє вивезення культурних цінностей з окупованих територій.

Л. Ібрагімова також висловила обурення через заяви окремих чиновників, які запевняли, що в музеї зберігалися лише копії експонатів, а не оригінальні артефакти, які мають величезну історичну та культурну цінність.

Це вже друга спроба росіян привласнити мелітопольську колекцію скіфського золота. Перша була за радянських часів, коли археологи тільки-но віднайшли найбільший скіфський курган серед міської забудови Мелітополя [5].

У тимчасово окупованому Севастополі росіяни виставили музейні експонати, викрадені з Мелітополя. На виставці було представлено понад 120 археологічних артефактів із музеїв. Серед них — петрогліфи, що зображують сцени полювання, стародавні предмети побуту, кераміка та знаряддя кам'яного віку.

У січні 2023 року міський голова Мелітополя Іван Федоров повідомляв, що окупанти «підпорядкували» музею в Криму пам'ятку давньої культури «Кам'яна Могила» та Мелітопольський краєзнавчий музей. Росіяни також вивезли всі цінні експонати з музеїв [6].

Викрадення скіфського золота викликало обурення української влади, міжнародних організацій, зокрема ЮНЕСКО, а також музейних працівників та істориків у всьому світі. Цей випадок є яскравим прикладом того, як війна загрожує не лише життю людей, а й культурній спадщині країни. Викрадення скіфського золота — це не просто втрата матеріальних цінностей, але й спроба знищення історичної пам'яті та ідентичності українського народу.

Список використаних джерел:

1. Мелітопольський краєзнавчий музей. *Управління культури та молоді Мелітопольської міської ради*. URL: <https://mvk.zp.ua/melitopolskij-krayeznavchij-muzej-2/> (дата звернення: 11.10.2024).
2. Дем'ян Якович Сердюков. *Архів матеріалів – Централізована бібліотечна система*. URL: https://melitopolbiblio.ucoz.ua/index/dem_jan_jakovich_serdjukov/0-142 (дата звернення: 11.10.2024).
3. Мелітопольський міський краєзнавчий музей. *Енциклопедія Сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-65542> (дата звернення: 11.10.2024).
4. Мамонова Г. «Міністерство культури зі мною жодного разу не зв'язалося». Директорка мелітопольського музею Лейла Ібрагімова — про те, як росіяни викрали скіфське золото, про полон, допити та місцевих колаборантів. *Бабель*. URL: <https://babel.ua/texts/78370-ministerstvo-kulturi-zi-mnoyu-zhodnogo-razu-ne-zv-yazalosya-direktorka-melitopolskogo-muzeyu-lyeyla-ibragimova-pro-te-yak-rosiyani-vikrali-skif-ske-zoloto-pro-polon-dopiti-ta-miscevih-kolaborantiv> (дата звернення: 11.10.2024).

5. Колаборанти видали росіянам колекцію скіфського золота. *Mlt-pl.City*. URL: <https://mltpl.city/articles/209123/kolaboranti-vidali-rosiyanam-kolekciyu-skifskogo-zolota> (дата звернення: 11.10.2024).

6. Гранатова К. У Севастополі окупанти виставили музейні експонати, викрадені з Мелітополя (фото). *Chas.News* URL: <https://chas.news/news/u-krimu-okupanti-vistavili-muzeini-eksponati-vikrade-ni-z-melitopolya> (дата звернення: 11.10.2024).

Diana MIROSHNIKOVA,
Průmyslovka a Gymnázium Třebešín,
Czech Republic

SUCHO: DIGITAL FORTRESS OF UKRAINIAN CULTURE

The war initiated by Russia against Ukraine has posed one of the most significant threats to Ukraine's cultural heritage. The scale of destruction and damage to cultural sites resembles that of cultural genocide. In light of this, international initiatives aimed at protecting and preserving Ukraine's cultural legacy during wartime have become increasingly vital. One such initiative is SUCHO (Saving Ukrainian Cultural Heritage Online).

SUCHO is a global effort that was launched in 2022 by Anna Kijas (Tufts University, USA), Quinn Dombrowski (Stanford University, USA) and Sebastian Majstorovic (European University Institute, Italy) [1]. Its goal is to safeguard digital copies of Ukraine's cultural heritage, which faces the risk of being lost due to the ongoing conflict. This initiative unites librarians, archivists and IT professionals worldwide, who are working to archive online resources, including those from Ukrainian museums, libraries, archives and cultural institutions. Within the first week, 1,200 volunteers had joined the cause [2]. These volunteers signed up to work on web archiving websites and digital collections using a variety of tools, mainly the Internet Archive, Wayback Machine, Browsertrix and the Webrecorder suite, situation monitoring of on-the-ground threats and attacks, searching for content to web-archive through various means, including Wikidata and Open Street Maps, as well as curating metadata for web archived objects and sites [3].

With digitised materials like photographs and other files stored on servers, the risk of data loss is heightened due to cyberattacks or power disruptions. Even websites hosted abroad are in jeopardy if funding for their maintenance runs out. The primary mission of SUCHO is to secure these digital resources so that they can be restored after the war.

SUCHO focuses on web archiving and creating backups of digitised cultural resources. This includes saving vital information on cultural objects, historical records, art, literary works and other digital resources related to Ukraine's cultural heritage. The SUCHO team uses cutting-edge

technologies for scanning, backing up and cloud storage to protect this data.

SUCHO's work is instrumental in preserving Ukraine's cultural identity, which is under threat due to the ongoing war. By archiving digital resources, the initiative ensures that this heritage remains accessible to future generations and contributes to its research, dissemination and global awareness. SUCHO's digital database is open for use by researchers and the public, offering access to valuable information.

By June 2022, SUCHO volunteers had collected over 50 terabytes of data and archived more than 5,000 websites [4]. This extensive collection reflects both tangible and intangible Ukrainian heritage, including websites of local museums, archives, libraries, monasteries, theatres and educational programs.

At the end of April 2022 SUCHO began building a curated archive of internet memes related to the Russo-Ukrainian war. Since the beginning of the war, they have been shared widely on social media as sharp commentaries on a variety of war-related subjects, ranging from the specific military operations and diplomatic efforts to everyday life of civilians. Memes use wit and humour to provide Ukrainians with a welcome relief, to effectively convey to the Western audience the importance of supporting Ukraine and to create powerful weapons in internet battles with pro-Russian opponents. The SUCHO meme archive is replenished by crowdsourcing. The submissions are curated and published to the interactive online meme gallery (The SUCHO Meme Wall), built by Simon Wiles (Stanford University) and hosted on GitHub Pages. The primary sources for the memes are Twitter (29%) and Telegram (28%) [3].

SUCHO operates on open-source software and collaborates with other organisations that provide financial and technological assistance. SUCHO has also raised funds for digitisation equipment, helping to address the risks of physical damage and looting, and provided training materials to ensure effective use of this equipment

SUCHO's success in preserving Ukraine's cultural heritage during the war highlights the importance of international cooperation. Support and coordination provided by global organisations such as UNESCO play a crucial role in safeguarding Ukraine's cultural treasures. This effort demonstrates how digital technologies and global solidarity can contribute to protecting cultural heritage during times of war.

At the 2023 European Heritage Awards, SUCHO received the Grand Prix in the Heritage Champions category [5]. The organisation continues to play a key role in preserving Ukraine's cultural heritage threatened by the Russian-Ukrainian war. What sets SUCHO apart is its scale and reach distinguishing it from other rapid-response projects. Its efforts to protect the cultural memory of Ukraine can serve as a model for other nations facing similar challenges. International support and the integration of such initiatives into global cultural programs, particularly under the auspices of UNESCO, are crucial for safeguarding cultural heritage worldwide.

This project has shown that collective action, even if taken remotely, can effectively protect cultural heritage in times of crisis.

References:

1. Jolicoeur Kiley, Kijas Anna, Rakityanskaya Anna. Saving ukrainian cultural heritage online: a global initiative. *Ukrainian Cultural Studies*. 2022. 2 (11). 2022. P. 87–89.
2. Rescuing Music Data: Saving Ukrainian Cultural Heritage Online (SUCHO). URL: https://rism.info/electronic_resources/2022/03/22/rescuing-music-data-saving-ukrainian-cultural-heritage-online-sucho.html (accessed: 11.10.2024).
3. Dombrowski, Q. (2022). Saving Ukrainian Cultural Heritage Online (SUCHO) [video interview with Anna Kijas, Quinn Dombrowski and Sebastian Majstorovic describing the creation of SUCHO in its early days]. URL: https://youtu.be/7PG1C5_SSd8
4. About SUCHO. URL: <https://www.sucho.org/about> (accessed: 11.10.2024).
5. Project on saving Ukrainian heritage wins EU Heritage Award. URL: <https://eu4ukraine.eu/en/whats-happening-en/news-en/saving-ukrainian-heritage-en.html> (accessed: 11.10.2024).

Hughes Nanc,
International School of Los Angeles,
USA

LEGAL ASPECTS OF DIGITISING MUSEUM COLLECTIONS IN UKRAINE

The digitisation of museum collections in Ukraine has become a pressing issue in light of the Russian-Ukrainian war, which has exposed vulnerabilities in the preservation of cultural heritage. This process not only serves as a safeguard against loss but also aligns with global trends in cultural heritage management. The problems of preserving cultural values and their transmission, promotion and development of cultural heritage are issues of national security of Ukraine. The realities of the war testify to the ineffectiveness of the provisions of the Hague Convention, which refer to the obligation of the contracting parties to refrain from any hostile actions regarding cultural values, their looting and illegal appropriation, as well as acts of vandalism in relation to them, etc. Such a situation makes it possible to classify the actions of the Russians as crimes and imposes an obligation on both Ukraine and the international community to make efforts to investigate each such recorded crime and bring the perpetrators to justice [1].

The legal framework governing digitisation requires careful examination to ensure compliance and efficacy. Ukraine's digitisation initiatives are governed by several national laws and international treaties. Key documents include the Law of Ukraine "On Museums and Museum Affairs", which establishes the legal basis for museum activities, including the rights and responsibilities related to digitisation; the Law of Ukraine "On Copyright and Related Rights" [2], which regulates issues of intellectual property arising from the creation and dissemination of digital museum assets; and the Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict (1954) [3], which obligates Ukraine to protect cultural heritage, emphasising the importance of digital preservation during wartime.

Despite these frameworks, significant challenges persist. Copyright issues, such as ownership of digital reproductions and their public

dissemination, often raise questions of intellectual property rights. Data security poses another challenge, as the risk of unauthorised access or cyberattacks necessitates robust cybersecurity measures. Additionally, resource constraints, including limited funding and technical expertise, hinder the widespread adoption of digitisation technologies.

However, there are substantial opportunities for Ukraine through international collaboration. Partnerships with organisations such as UNESCO, ICOM (International Council of Museums) and Europeana can provide access to funding, expertise and platforms for sharing digital collections. Ukraine's engagement in initiatives like Backup Ukraine underscores the importance of leveraging global networks to ensure the resilience of its cultural heritage.

To strengthen the legal framework, several recommendations can be made. Developing national digitisation standards with clear guidelines for the process, including technical specifications and metadata requirements, is essential. Harmonising Ukrainian legislation with European Union directives, such as the Directive on Copyright in the Digital Single Market (2019) [4], would ensure alignment with international norms. Encouraging public-private partnerships would also help address resource and expertise gaps by fostering collaboration between museums, tech companies and academic institutions.

Digitising museum collections is both a necessity and an opportunity for Ukraine in the context of the ongoing war. Aligned with international best practices, a robust legal framework is critical to ensuring that digitisation efforts contribute to the preservation and accessibility of Ukraine's cultural heritage. By addressing existing challenges and leveraging global partnerships, Ukraine can secure its cultural legacy for future generations.

References:

1. Tur O., Shabunina V. Information Technologies of Digitisation of Museum Collections: World Experience and Ukrainian Realities. URL: <https://ceur-ws.org/Vol-3628/paper34.pdf> (accessed: 17.09.2024).
2. Ukraine. Law on Copyright and Related. URL: https://en.wikisource.org/wiki/Ukraine._Law_on_Copyright_and_Related_Rights (accessed: 12.09.2024).
3. Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention.

URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-protection-cultural-property-event-armed-conflict-regulations-execution-convention> (accessed: 12.09.2024).

4. Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC (Text with EEA relevance.). URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2019/790/oj> (accessed: 12.09.2024).

Валерія ПАВЛЕНКО,
студентка II курсу UWC Adriatic,
Італія

НА ПЕРЕДОВІЙ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ: ВИКЛИКИ ТА ІННОВАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «ГЛУХІВ» У ЧАСИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Майже три роки тому, 24 лютого 2022 року, розпочалася повномасштабна російсько-українська війна, розділивши українську історію на до та після, позначивши наші території, переосмисливши наші цінності та показавши нам справжнє значення національної ідентичності. Культура завжди значила для українців щось більше, ніж атрибут вираження особистих думок, вона завжди йшла в ногу з усіма політичними подіями, несучи в собі ту саму ідентичність, що вже давно вкоренилася в нас у підсвідомості. Музеї України з давніх-давен несуть на собі тяжкий тягар оберігання нашої культури та історії, який, на жаль, став у рази важчим із початком воєнних дій. І тепер настав час, коли музеї з усіх куточків нашої країни зібралися воедино, щоб стати на передову культурної спадщини, бодай зберегти історію для наших нащадків.

Російсько-українська війна внесла свої корективи в роботу музеїв і заповідників України, змушуючи музейників не тільки відповідно реагувати на загрози, які вона спровокувала, але й розвивати нові підходи до збереження культурної спадщини. У цей час музеї не лише стали важливими центрами для захисту національної пам'яті, але й опинилися в авангарді культурного спротиву, перетворюючись на символічні форпости, опору [3].

Одним із представників музейної спільноти є Національний історико-культурний заповідник «Глухів», який неупереджено, незважаючи на безперервні воєнні дії, продовжує непохитно стояти на варті збереження пам'яток історії Сіверщини України. Стан його налічує кілька пам'яток національного значення, з них декілька церков, міське укріплення, учительський інститут і дві чоловічі гімназії.

Щоб зрозуміти масштаб проблеми, слід звернути увагу на розташування заповідника — колишня столиця Гетьманщини, місто Глухів, Сумської області, яке знаходиться менше ніж за 20 кілометрів до кордону з країною-агресором [1; с. 356–358].

Вранці 24 лютого о 05:23 російські військові перетнули державний кордон суверенної України саме поблизу Глухова, пройшовши через контрольно-пропускний пункт «Бачівськ» [5; с. 228–232]. Перш за все, основним викликом війни стала загроза фізичної руйнації. Тож у перший же день, коли почались бойові дії, музейники заповідника під керівництвом директорки Мошик І. В. прийняли вольове рішення про закриття експозиції музею археології «Скарби Сіверщини», аби зберегти пам'ятки, евакуювавши у надійні фондосховища. На жаль, загроза втрати культурної спадщини ніяк не зменшилися, тож заповіднику довелося активно продовжувати свою місію. Небайдужими волонтерами та організаціями було передано гуманітарну допомогу у вигляді вогнегасників, контейнерів, безкислотного паперу, плівки для надійного та довготривалого зберігання експонатів [4]. Національний заповідник «Глухів» отримав також нові сонячні панелі, ліхтарик, акумулятор, набір інструментів, завдяки чому співробітники змогли забезпечити надійний захист музейних колекцій. Це обладнання дозволило не лише забезпечити безпеку експонатів під час евакуації, а й створити безпечні умови для праці та продовжити наукову і просвітницьку діяльність [3].

Однак фізичний захист артефактів — це лише частина завдання, яке лежить на поверхні музейної діяльності в умовах воєнних дій. Війна вимагає переосмислення ролі музеїв у суспільстві. В умовах інформаційного протистояння музеї стають центрами не тільки збереження, а й просвіти національної пам'яті. Багато музейних спільнот впровадили нові форми взаємодії з аудиторією, як-от онлайн-формат: віртуальні екскурсії та майстеркласи, що приваблюють не лише дорослих, а й дітей.

Зокрема, заповідник «Глухів» організував серію онлайн-екскурсій та інтерактивних майстеркласів, орієнтованих на дітей та підлітків, які знайомлять їх з історією рідного краю. Віртуальні виставки та лекції стали іншим важливим елементом цього процесу. Музейні працівники Глухова створили серію віртуальних екскурсій по експозиції «Мова — також наша зброя», де відвідувачі могли дізнатися про українську

культурну спадщину. У співпраці з міжнародними фондами музейникам вдалося провести освітні проєкти, спрямовані на підвищення обізнаності про історію України та її культурне значення у світовому контексті [4].

Одним із головних нововведень стала інтеграція музеїв у міжнародні програми збереження культурної спадщини в умовах війни. Міжнародні організації, зокрема ЮНЕСКО та європейські культурні інституції, надали технічну та фінансову допомогу, задля того, щоб українські музейні установи могли продовжувати свою діяльність та захищати свої колекції від знищення або крадіжок. Як бачимо, війна стимулювала музеї впроваджувати нові формати роботи, що поєднують захист, адаптацію до нових умов і використання сучасних технологій для збереження української культури й історії [2].

З поверненням до безпечного офлайн-формату роботи, музейники заповідника адаптували свою просвітницьку діяльність під нові реалії. Головною аудиторією є учні з глухівських загальноосвітніх шкіл, задля якої було впроваджено багато івентів, направлених на збереження культурних традицій та зміцнення національної ідентичності. Такі активності також спрямовані на емоційну підтримку, саме вони відвертають увагу учнів від війни та сприяють розкриттю творчого потенціалу. Тому заповідником було організовано серію екскурсій та інтерактивних майстеркласів. В межах проєкту «Шевченко від А до Я» для учнів проводили вікторини та уроки, де вони мали можливість доторкнутися до історичного значення Тараса Шевченка. Також організовувалися тематичні майстеркласи для школярів, де вони створювали обереги, пасхальні прикраси та вибійки, що допомагає в ігровій формі доторкнутися до споконвічно українських традицій.

Крім того, продовжено роботу виставок «Миттєвості Великої війни» та «3 історії стрілецької зброї». Завдяки зусиллям музейників заповідника за час дії воєнного стану вдалося провести близько 565 екскурсій, які відвідало 6967 екскурсантів. Також було проведено нові унікальні персональні виставки Надії Хлонь «Промені весни», Олександра Куліченка «3 любов'ю до рідного краю» та виставковий проєкт «Барви Сіверщини», що презентував полотна 12 митців Шосткинщини та Новгород-Сіверщини [5; с. 228–232].

Російсько-українська війна показала вразливість і одночасно незламну стійкість української культурної спадщини. Національний

заповідник «Глухів», будучи гордим свідченням цієї сили, зберігає багатовікову історію України на стику з конфліктом, засвідчуючи про дух, що не бажає бути знищеним. Попри безпосередню загрозу знищення, заповідник торує нові шляхи для захисту своїх спадщин, об'єднуючи перевірені часом методи збереження з цифровими інноваціями, укріпленими спорудами та твердою підтримкою суспільства. Ці зусилля — щось більше, ніж просто консервація, — це акт непокори, що зміцнює національну ідентичність і непохитну гордість за історичне минуле України. У світі, де спадщина часто опиняється під перехресним вогнем, історія Національного заповідника «Глухів» свідчить про глобальну потребу в адаптивних і сміливих стратегіях, які захищають саму історію від знищення.

Список використаних джерел:

1. Мошик І. В. Культурно-просвітницька діяльність Національного заповідника «Глухів». *Сіверщина в історії України*. 2015. Вип. 8. С. 356–358.
2. Музейна педагогіка в умовах воєнного стану : збірник матеріалів Міжнародного круглого столу, м. Київ, 26 травня 2022 р. / за наук. ред. С. О. Довгого. Київ : Національний центр «Мала академія наук України», 2022. 425 с.
3. Гуманітарна місія для музею. *Національний заповідник «Глухів»*. URL: <https://nz-hlukhiv.com.ua/novini/gumanitarna-misiya-dlya-muzeyu.html> (дата звернення: 29.09.2024).
4. Глухівським музеям передали пакувальні матеріали для експонатів. *Національний заповідник «Глухів»*. URL: <https://nz-hlukhiv.com.ua/novini/gluhivskim-muzeyam-peredali-pakuvalni-materiali-dlya-eksponativ.html> (дата звернення: 29.09.2024).
5. Пінчук Н. Ю. Діяльність Національного заповідника «Глухів» у культурно-просвітницькій сфері під час російсько-української війни: нові виклики та шляхи їх подолання. *Сіверщина в історії України*. 2024. Вип. 17. С. 228–232.

Матвій СТАРОВЄРОВ,
учень 9 класу ліцею № 85,
м. Київ

НЕВИДИМИЙ ФРОНТ: ЗАХИСТ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Війна загрожує не тільки життю людей і економічній стабільності, але й культурним цінностям, які є невіддільною частиною національної ідентичності та історичної пам'яті народу. Культурна спадщина — це не лише пам'ятки архітектури чи музейні експонати, а й нематеріальні цінності, такі як: мова, традиції та ритуали. Військові дії часто призводять до знищення важливих культурних об'єктів, їх розкрадання або пошкодження, що є великою втратою для національної спадщини. Крім фізичної руйнації, окупаційні режими часто намагаються перекручувати або знищувати історичну пам'ять, щоб маніпулювати свідомістю населення і переписувати історію. Захист культурної спадщини в умовах війни стає особливо важливим через те, що збереження цих об'єктів та традицій є ключем до відновлення суспільства після закінчення війни. Збережені пам'ятки та культурні цінності будуть свідчити про стійкість народу та його здатність зберегти свою історію навіть у найважчі часи. Особливу потребу в захисті мають матеріальні та нематеріальні історико-культурні пам'ятки, що знаходяться на тимчасово окупованих територіях, адже контролювати їх стан збереження немає можливості навіть у міжнародних організацій.

Проблема збереження національних культурних цінностей у воєнний час є комплексною і вимагає міждисциплінарного підходу. Історичні та правові аспекти повернення культурних цінностей знайшли своє відображення в працях В. Акуленко [1], С. Кота [2], Т. Мазур [3], В. Солошенко [4], В. Ярмачі [5] та ін.

Однією з міжнародних організацій, що допомагає Україні зберігати культурні пам'ятки на окупованих територіях, є ЮНЕСКО. Вагомим напрямом роботи цієї організації є моніторинг стану історико-культурних пам'яток в Криму. За ініціативи української

делегатії Виконавча Рада, починаючи з 2014 р., постійно розглядає це питання та ухвалює рішення під загальною назвою «Моніторинг ситуації в Автономній Республіці Крим (Україна)», якими підтверджується територіальна цілісність України та закладаються юридичні підвалини для покарання винних у руйнуванні пам'яток. У 2022 р. під час чергової сесії Виконавчої ради ЮНЕСКО було вперше ухвалено рішення «Програма дій та надзвичайної допомоги ЮНЕСКО Україні», що розширило діяльність організації на всій території України. Зазначене питання продовжує розглядатися Виконавчою радою ЮНЕСКО, яка ухвалює відповідні рішення. Зокрема, у 2023 р. під час 3-го позачергового засідання Комітету ЮНЕСКО із захисту культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, а також 18-го чергового засідання зазначеного Комітету 25 об'єктам культурної спадщини України надано посилений захист у рамках Гаазької конвенції 1954 р. про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту та Другого протоколу до неї 1999 р. [3, с. 152–156]. Отож, відповідно до нормативно-правових документів, юридично закріплено:

- створення додаткових міжнародних механізмів захисту об'єктів культурної спадщини України;
- посилення міжнародної відповідальності Росії за скоєні злочини проти культурної спадщини України;
- створення правових підстав для притягнення Росії до міжнародної кримінальної відповідальності за агресію проти нашої держави.

Однак, попри таке досить вагоме міжнародне нормативно-правове регулювання у сфері збереження пам'яток історії та культури, ніхто не гарантує, що вони дійсно будуть збережені.

Однією з головних загроз є пряме фізичне знищення культурних об'єктів, які знаходяться на окупованих територіях. Одним із найбільш трагічних прикладів руйнування культурної спадщини під час російсько-української війни стало знищення Маріупольського драматичного театру в березні 2022 р. Театр був важливою культурною та історичною пам'яткою міста. Під час блокади Маріуполя будівля театру використовувалася як укриття для сотень цивільних осіб, проте російські війська нанесли авіаудар, повністю зруйнувавши споруду. Це стало не тільки культурною, але й гуманітарною катастрофою,

оскільки в результаті удару загинули сотні людей. Крім того, під час бойових дій у Маріуполі постраждали численні об'єкти культури, серед яких Музей художника Архипа Куїнджі. Цінні картини та артефакти були викрадені та вивезені до Росії. Окупанти викрали понад 2000 експонатів з музею, серед яких оригінальні роботи А. Куїнджі та І. Айвазовського [6].

Іншим таким прикладом може слугувати Донецький обласний краєзнавчий музей, який за час війни зазнав величезних руйнувань. Його колекція — це унікальні експозиційні матеріали козацького періоду (керамічні козацькі люльки, кремені, кресала, іконки, хрести, прикраси, предмети побуту) та більш пізніх періодів. Гордістю музею є колекція палеонтології Амвросіївської стоянки первісної людини (рештки тварин: мамонта, вовнистого (шерстистого) носорога, бізонів, відбитки рослин, скам'янілі стовбури дерев, первісні знаряддя праці тощо) [6].

Крім фізичного знищення, існує також загроза крадіжки та незаконного вивезення культурних цінностей з окупованих територій. Окупанти часто вивозять археологічні артефакти, картини, ікони та інші цінні речі до Росії або продають їх на «чорному» ринку. Під час російської окупації Херсонщини було пошкоджено та розграбовано численні об'єкти культури, зокрема музеї та історичні споруди. За повідомленням офіційних представників Херсонського обласного художнього музею імені О. О. Шовкуненка, з 31 жовтня по 4 листопада 2022 р. музей було розграбовано російськими окупантами. З майже 14 тисяч творів мистецтва, які налічувала музейна колекція до повномасштабного вторгнення, викрадено понад 11 тисяч найцінніших експонатів [7]. Це не лише економічна шкода, але й втрати для історії та культури України, адже ці предмети є невіддільною частиною національного надбання.

Ще однією серйозною проблемою є спроби окупантів фальсифікувати історію та переписати культурну спадщину на свою користь. У Криму та на Донбасі російська влада активно займається маніпуляціями щодо культурної та історичної спадщини, представляючи її як частину «руського міра». Після анексії Криму у 2014 р. російська влада активно намагається змінити історичну ідентичність півострова, подаючи його як частину «російської культури». Це і маніпуляції з історичними фактами, переписування підручників

і спроби привласнити об'єкти культури кримських татар. Наприклад, Ханський палац у Бахчисараї, що є об'єктом культурної спадщини кримськотатарського народу, був підданий «реставраційним» роботам, які зруйнували оригінальну архітектуру [6]. Це є свідомою спробою знищення культурної ідентичності кримських татар.

Отже, захист культурної спадщини на тимчасово окупованих територіях є важливою складовою збереження національної ідентичності та історичної пам'яті українського народу. Військова агресія не лише загрожує життю та безпеці громадян, але й ставить під удар історичні пам'ятки, музеї, архіви, релігійні та культурні об'єкти. Цілеспрямоване руйнування та крадіжка культурних цінностей окупантами є спробою стерти самобутність українського народу та замінити її чужими ідеологіями, тому цей захист є своєрідним «невидимим фронтом», на якому ведеться боротьба за збереження історичної правди, національної пам'яті та культурного майбутнього України.

Список використаних джерел:

1. Акуленко В. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р.: актуальні питання імплементації і застосування. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 «Економіка і право»*. 2010. Вип. 9. С. 126–138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2010_9_22 (дата звернення: 11.10.2024).
2. Кот С. Повернення і реституція культурних цінностей у політичному та культурному житті України (XX – поч. XXI ст.) : монографія. Київ: Інститут історії України, 2020. 1020 с.
3. Мазур Т. Імплементація міжнародно-правових норм щодо захисту культурних цінностей у випадку збройних конфліктів у законодавство України. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2019. № 4, ч. 3. С. 152–156.
4. Солошенко В. Яку шкоду завдає агресія РФ проти України вітчизняній культурній спадщині та музеям, зокрема? *ПЕРЕЛОМ: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минулих часів. Діалоги з істориками*. У 2-х кн. Кн. 1 / відп. ред. В. Смолій; упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь. НАН України. Інститут історії України. 2022. С. 173–176.

5. Ярмакі В. Система принципів міжнародного гуманітарного права, що застосовується під час збройних конфліктів. *Південно-український правничий часопис*. 2018. № 4, ч. 1. С. 95–98. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2018/4/part_1/26.pdf (дата звернення: 11.10.2024).

6. Мапа культурних втрат. Київ. *Український культурний фонд*. URL: <https://uaculture.org/culture-loss/> (дата звернення: 11.10.2024).

7. Херсонський обласний художній музей імені О. О. Шовкуненка. URL: <https://artmuseum.ks.ua> (дата звернення: 11.10.2024).

Таїсія СТАШУК,
вихованка секції «Етнологія»
Київської Малої академії наук,
учениця 10 класу
ліцею «Наукова зміна»,
м. Київ

СПІВПРАЦЯ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ЮНЕСКО У ПИТАННЯХ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Під час російсько-української війни, коли культурна спадщина України опинилась в умовах загроз пошкодження чи знищення, українською постає проблема її збереження. Як зазначають М. Грач та Л. Поліщук, окреслене питання є одним з найскладніших з усього спектру завдань світової пам'яткоохоронної галузі [1, с. 43]. За цих умов актуальності набуває питання консолідації зусиль для охорони та збереження об'єктів культурної спадщини таких зацікавлених інституцій, як ЮНЕСКО та неурядові організації.

Міжнародний досвід охорони культурної спадщини під час збройних протистоянь висвітлювали В. Літовченко, Т. Мазур, В. Акуленко та ін. Збереженню культурної спадщини України присвячені наукові розвідки О. Титової, Л. Матлай, К. Поливач, Г. Яремич. Проблеми охорони пам'яток вивчали А. Червінський, Г. Скрипник, П. Опалько. Нормативно-законодавчу базу з питань охорони пам'яток в Україні аналізувала О. Малишева. Науковці Г. Біланич, Л. Біланич розглядають пам'ятки України у списку світової спадщини ЮНЕСКО в колективній монографії «Культурна й історична спадщина, урбаністика та будівництво як форми мистецького надбання». Охорона культурної спадщини України в контексті світових інтеграційних досліджень розглядається у дисертації Г. Андрес.

Ааналізуючи спектр викликів для культурної спадщини як складової світового надбання в умовах воєнного конфлікту, О. Рішняк вказує на необхідності вивчення міжнародних механізмів захисту об'єктів культури [2, с. 4]. Найбільш ефективні інструменти превентивних

заходів та охорони об'єктів культурної спадщини України, які є матеріальним свідченням історії, джерелом державності, в період війни реалізує ЮНЕСКО, нормативні рамки цієї міжнародної організації служать масштабною платформою для співпраці. Визначенню ролі ЮНЕСКО в охороні та збереженні культурної спадщини присвячена дисертація В. Литовченко, праці І. Коротун, І. Слюсаренко, О. Ярмиш, Ю. Баланюк.

З огляду на значення культурної спадщини на міжнародному та місцевому рівнях, її знищення під час війни викликає занепокоєння як державних, так і неурядових організацій. Питання діяльності громадських організацій у сфері збереження культурної спадщини розглядає О. Рибчинський у публікації «Аналіз програм збереження культурної спадщини України», виданій за підтримки Європейського Союзу в рамках проєкту «СНОІСЕ: культурна спадщина і сучасність» [6, с. 6–10].

Неурядові організації та волонтери у співпраці з ЮНЕСКО застосовують превентивні заходи до пам'яток, які розташовані на територіях за межами масштабних бойових зіткнень [2, с. 6]. Виникнення поняття «неурядова організація» в Україні пов'язують з приходом закордонних і міжнародних донорських організацій і наданням ними підтримки недержавним організаціям [3, с. 24]. Роль неурядових організацій, що діють незалежно від держави на основі чинного законодавства, вивчали вітчизняні науковці. В. Новахацький визначив статус неурядової організації як громадської, сформованої на принципі самоврядності [4, с. 9]. О. Вашук досліджувала конституційно-правовий статус громадських організацій в Україні. І. Комарницька у дисертаційній роботі проаналізувала роль окремих громадських організацій у відновленні пам'яток. Найбільш повно пам'яткоохоронна діяльність різних інституцій та організацій, як зазначає І. Комарницька, висвітлена в монографії Г. Денисенко та публікації В. Горбика [5, с. 285]. Співпраця з неурядовими організаціями у сфері допомоги культурним інституціям сприяє ефективній координації зусиль і аналізу ситуації щодо загроз і потреб, цільовому наданню допомоги з боку міжнародних партнерів, зокрема ЮНЕСКО. Про посилення ролі правових механізмів міжнародного впливу у сфері збереження культурної спадщини під час війни свідчить обрання України до складу Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО у листопаді 2023 року.

Аналіз співпраці неурядових організацій та ЮНЕСКО, реалізація Програми екстреної допомоги Бюро ЮНЕСКО в Україні дозволяють окреслити основні напрями діяльності у сфері збереження об'єктів культурної спадщини:

- проведення навчань, тренінгів, конференцій з фахівцями для запобігання пошкоджень об'єктів культурної спадщини, зокрема й польових навчань з питань оцінки шкоди, завданої пам'яткам (Всеукраїнська конференція «Культурні практики установ культури під час військових дій» (2022 р.); національний тренінг «Посткризова оцінка на місці втрат і ризиків для культурної спадщини України» (серпень 2023 р., м. Ірпінь);

- моніторинг втрат та пошкоджень за допомогою супутникових знімків ЮНЕСКО, формування реєстрів об'єктів, включно з оцінкою культурної спадщини (онлайн-проект фіксації руйнацій культурної спадщини Українського культурного фонду спільно з ГО «Демократія через культуру», неурядовою організацією, акредитованою в ЮНЕСКО, — комунікаційний майданчик для активізації роботи платформи з питань нематеріальної культурної спадщини);

- допомога культурним інституціям під час війни у створенні можливостей для підтримки й охорони пам'яток, популяризація культурної спадщини (громадська організація «Центр історичної пам'яті» сприяє залученню та розподілу міжнародної допомоги);

- зацифрування об'єктів культурної спадщини, створення реєстрів у цифровому форматі (цифрова платформа управління національною культурною спадщиною, що створюється у співпраці з ЮНЕСКО за ініціативи Міністерства культури та інформаційної політики, передбачає збір, генерування, контроль і зберігання інформації про культурну спадщину; «Монумент — це система збереження культурної спадщини, яка оновлює ознакування пам'яток, створює єдиний електронний реєстр та тривимірні моделі пам'яток в доповненій реальності; громадська організація Pixelated Realities вдосконалює методи збереження культурної спадщини через застосування 3D-сканування, цифрового виробництва, віртуальної та доповненої реальності).

Неурядовими організаціями за підтримки та сприяння ЮНЕСКО в Україні за час російсько-української війни реалізовано низку ініціатив у сфері збереження об'єктів культурної спадщини. Штаб порятунку спадщини, який створено завдяки музейній оборонній ініціативі (з 2024 року ГО «Агенція стійкості культури»), спільно з ЮНЕСКО

проводить тренінги й реалізує проекти, щоб залучити до оцінювання ширше коло документаторів в регіонах: працівників культури, локальні групи волонтерів, експертного середовища, місцевої влади для подальшої автономної роботи у своїх громадах [7]. ГО «Музей для змін» завдяки професійній довірі міжнародних інституцій став партнером проекту ЮНЕСКО у дослідженні будівлі Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків і придбанні необхідного обладнання для музею, що підтверджує здатність ефективно взаємодіяти задля відновлення. Меценатську підтримку об'єктів культурної спадщини комунальної форми власності надає БФ «Спадщина.УА».

Діяльність ГО «Музей для змін» в активній співпраці з ЮНЕСКО спрямована на допомогу культурним інституціям України під час війни. Організація реалізує проекти в Одесі задля збереження та охорони об'єктів культурної спадщини та фондів археологічного, літературного, історико-краєзнавчого музеїв, Одеського музею західного і східного мистецтва.

Громадська ініціатива «Центр порятунку культурної спадщини України» з початку повномасштабного вторгнення допомагає музеям матеріалами для збереження колекцій та експонатів.

Громадська організація Центр розвитку «Демократія через культуру» за сприяння Фонду ЮНЕСКО з допомоги культурно-історичній спадщині в надзвичайних умовах і підтримки Підрозділу ЮНЕСКО з питань живої спадщини Бюро ЮНЕСКО в Україні реалізувала проект «Навчати та вчитися за допомогою живої спадщини в Україні», який було представлено на допоміжному заході Генеральної конференції ЮНЕСКО Partners' Forum з 7 по 22 листопада 2023 року. ГО «Демократія через культуру», акредитована в ЮНЕСКО, та кафедра ЮНЕСКО з наукової освіти у квітні 2023 року підписали меморандум щодо спільної реалізації проектів з підтримки української нематеріальної спадщини через освіту.

Окремі неурядові організації покликані реалізувати програми збереження культурної спадщини на регіональному рівні, як, наприклад, «Західно-регіональна асоціація клубів ЮНЕСКО» та «Центр сприяння і розвитку програм та проектів ЮНЕСКО у Львівській області». Системна співпраця з волонтерськими ініціативами сприяє кращій координації зусиль та аналізу ситуації щодо загроз і потреб,

цільовому наданню допомоги та економії ресурсів на складування й перевезення матеріалів, необхідних для захисту пам'яток культурної спадщини.

Перспективними кроками у подальшій діяльності з питань охорони культурної спадщини за сприяння ЮНЕСКО є розширення кола неурядових організацій, залучених до реалізації заходів, спрямованих на збереження надбань культури (ГО «Новокаховське товариство охорони культурної спадщини», Громадська спілка «Українська культурна спадщина», ГО «Адвокація культури» та ін.). Важливим є залучення молоді до волонтерського руху в межах діяльності Координаційного комітету міжнародного волонтерського руху при ЮНЕСКО. Організації, акредитовані в ЮНЕСКО, й надалі популяризуватимуть культурну спадщину. Також система міжнародного права була і залишається єдиним дієвим інструментом захисту культурної спадщини з боку ЮНЕСКО, що важливо в ефективній пам'яткоохоронній роботі спільно з неурядовими організаціями, установами держави як під час воєнного стану, так і у перспективі відновлення об'єктів культурної спадщини після закінчення війни.

Список використаних джерел:

1. Грач М., Поліщук Л. Війна і спадщина: досвід збереження культурної ідентичності. *Вісник Львівської політехніки. Актуальні проблеми дослідження, консервації історичних фортифікаційних споруд*. Львів, 2023. № 19. С. 43–54. URL: <https://science.lpnu.ua/fortifications/all-volumes-and-issues/volume-19-2023/contents> (дата звернення: 18.10.2024).
2. Рішняк О. Культурна спадщина у воєнному конфлікті: міжнародний досвід другої половини XX-початку XXI ст. та українська ідентичність. *Український історичний журнал*. 2022. № 4. С. 159–173.
3. Славко Т. О. Взаємодія неурядових організацій з органами місцевого самоврядування в Україні : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Миколаїв, 2010. 226 с.
4. Новохацький В. Д. Неурядові організації як фактор розбудови громадянського суспільства в Україні: автореф. дис. ... канд. політ. наук. : 23.00.02. Дніпропетровськ, 2005. 18 с.

5. Комарницька І. Ю. Історіографічний аналіз державної політики України в галузі охорони культурної спадщини. *«Гілея: науковий вісник» : Збірник наукових праць*. 2012. Вип. 66. С. 283–287.

6. Рибчинський О. В. «Аналіз програм збереження культурної спадщини України». *Центр культурного менеджменту*. URL: <https://www.kultura.org.ua/wp-content/uploads/Heritage.pdf> (дата звернення: 15.10.2024).

7. Допомога музеям і культурним інституціям, підтримка працівників сфери культури. *Штаб порятунку спадщини*. URL: <https://www.heri.in.ua/uk/support.html> (дата звернення: 20.10.2024).

Іван СУПРУН,
студент 2 курсу
спеціальності «Агрономія»
ВСП «Ногайський фаховий коледж
Таврійського державного
аграрного університету
імені Дмитра Моторного»,
м. Запоріжжя

КУЛЬТУРНИЙ ГЕНОЦИД ТА ПОГРАБУВАННЯ: ЗНИЩЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Російське широкомасштабне вторгнення намагається знищити не лише українську державність, а й українську ідентичність. Війна проти культурної спадщини є частиною агресії. Нищення української культури під час широкомасштабної війни — не випадковість. Росія не одне століття системно і наполегливо намагається стерти самобутню українську культуру, національну пам'ять народу. Левова частка експозицій центральних музеїв РФ припадає на культурні пам'ятки з України. Культурна спадщина України використовується росіянами для просування власного бачення історії та міфу про «велику російську культуру». Сьогодні Росія свідомо чинить культурний геноцид. За даними Міністерства культури та інформаційної політики України на липень 2024 р., Росією зруйновано і пошкоджено близько 1190 українських культурних об'єктів: пам'ятки національного та місцевого значення, об'єкти цінної історичної забудови, а також релігійні споруди, бібліотеки, музеї та заповідники. На жаль, ця цифра зростає. Війна завдає великої шкоди також і археологічній спадщині: під час бойових дій можуть знищуватися цілі культурні шари. Повномасштабне російське вторгнення в Україну завдало збитків національній спадщині й культурним об'єктам країни на 6,9 млрд дол. [1].

Злочини російських окупантів проти культурної спадщини України зафіксовано у 15 регіонах України. Найбільше пошкоджень виявлено в Харківській та у Донецькій областях. В перші тижні війни агресор

знищив історико-краєзнавчий музей Марії Примаченко у смт Іванків на Київщині, будинок «Слово» у Харкові, в якому мешкали поети Розстріляного відродження, Свято-Успенську Святогірську лавру на Донеччині, Маріупольський драматичний театр. Росія пограбувала до 40 музеїв України, зокрема окупаційні сили РФ спустошили музеї півдня України. Російські військові викрали з Музею краєзнавства та Художнього музею у Маріуполі всі цінні експонати: оригінали картин А. Куїнджі, І. Айвазовського, М. Дубовського, унікальні ікони та погруддя А. Куїнджі роботи скульптора В. Беклемішева. Всього російські військові з маріупольських музеїв вивезли понад 2 тисячі експонатів [2].

У Херсонській області пограбовані краєзнавчі та художні музеї Херсону, Каховки, Нової Каховки. Перед відступом з Херсону окупанти вивезли до Криму документи на музейні експонати та майже 90% колекції Херсонського обласного художнього музею імені Олексія Шовкуненка. Серед цінностей: скіфське золото, срібло, лапідарій — колекція зразків стародавньої писемності, а саме: історія в камені, колекція старовинної зброї — від каміння, до сучасної зброї. Військові Росії знищують і кургани, які розташовані вздовж автомобільних шляхів, будуючи лінію оборони.

У Запорізькій області в перші дні окупації росіяни вивезли колекцію скіфського золота з Мелітопольського краєзнавчого музею. Музеї малих містечок Запорізької області: Приморська, Бердянська, Токмака, Василівки, також знаходяться під тиском окупаційної влади. Найцінніші експонати вже вивезені до Криму. За допомогою працівників-коллаборантів музеїв окупаційна влада проводить проросійську пропаганду, поширює російські міфи, виправдовує російську агресію.

Історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила», що в Запорізькій області, поблизу Мелітополя, окупанти ввели до складу севастопольського музею-заповідника «Херсонес Таврійський». Значна частина експонатів була вивезена. Територію заповідника замінували ще у квітні 2022 р. У травні 2023 року в музеї Херсонеса Таврійського відкрилася виставка «Духовний світ предків у петрогліфах Кам'яної Могили», де представлено 1200 археологічних артефактів з українського музею-заповідника [3]. Частину колекції (вироби з глини, кістки, інших матеріалів, мозаїчне панно — фрагмент підлогової мозаїки, довжиною 2 метри та шириною метр) з окупованого Севастополя відправили до Великого Новгороду [4].

Триває пограбування культурної спадщини в Криму. У зв'язку з непрофесійними «ремонтно-реставраційними роботами» у Бахчисарайському заповіднику, єдиного у світі зразка кримськотатарської палацової архітектури, що належить до світової спадщини UNESCO, був зіпсований фасад Ханського палацу та дах будівлі. Росія незаконно проводить археологічні розкопки. Фонд «Спадок тисячоліть», який фінансується адміністрацією президента РФ відкрито набирає охочих для допомоги проведенню археологічних робіт в Криму [5].

Україні потрібно буде докласти великих зусиль, щоб повернути вивезені Росією культурні цінності. Вона має повне право ставити питання в міжнародних організаціях про відшкодування завданих збитків у галузі культури на основі: конвенції ЮНЕСКО, резолюції Генеральної Асамблеї ООН, Конвенції про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню та передачі права власності на культурні цінності 1970 р., Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 р. та інших законодавчих документів. Україна документує злочини росіян проти української культурної спадщини та стежить за переміщенням викрадених цінностей. У разі їх потрапляння до третіх країн, максимально швидко реагує з метою повернення та захисту національних інтересів. Завдяки тісній співпраці та комунікації з ЮНЕСКО, Міжнародною радою музеїв та інших міжнародних організацій розпочата кропітка робота щодо запобігання незаконній торгівлі предметами мистецтва, які були викрадені російськими військовими в Україні.

На міжнародному рівні злочини Росії знаходять справедливий осуд.

Використовується міжнародний та український досвід захисту культурної спадщини під час війни, способи документування злочинів здійснених Росією проти України, а також питання цифровізації та адвокації. Американські та польські організації допомагають рятувати українську культурну спадщину. В кінці вересня 2024 р. США оголосили про надання 1 млн дол. для захисту української культурної спадщини. Проект «Стійка спадщина» покращить координацію між українськими установами та охоронцями цінностей. Загалом США виділили 7 млн дол. на збереження спадщини України [6].

Канадський інститут українських студій, низка Європейських ініціатив займаються перенесенням на електронні носії, на інтернет-хмари інформацію, яка була раніше засканована в музеях. Таких

прикладів міжнародної підтримки можна наводити багато. Надіємося, що така широка підтримка України буде тривати й надалі.

Культурні пам'ятки України мають надзвичайне значення для національної свідомості, національних почуттів, усвідомлення себе як українця. Тому культурна спадщина має бути матеріально присутньою в повсякденному житті та навколишньому середовищі, збережена для майбутніх поколінь українців.

Список використаних джерел:

1. Вторгнення Росії завдало шкоди спадщині й культурі України на 2,6 мільярда доларів — ООН. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-onn-ukraina-kultura-viyna-zbytku/32347747.html> (дата звернення: 11.10.2024).
2. Новини Приазов'я, Янковський О. Окупаційні сили РФ грабують музеї півдня України: що вивезли і як його повернути? *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-rosiya-hrabuye-muzeji-ukrayiny/31831906.html> (дата звернення: 11.10.2024).
3. Господаренко О. Привласнення культурної спадщини України: як росіяни перетворили Кам'яну Могилу на військовий трофей. *Новинарня*. URL: <https://novynarnia.com/2023/12/15/kamyana-mogyala/> (дата звернення: 11.10.2024).
4. Горlach П. Росіяни вивезли до Криму артефакти із «Кам'яної могили». *Суспільне. Культура*. URL: <https://suspilne.media/culture/490228-rosiani-vivezli-do-krimu-artefakti-iz-kamanoi-mogili/> (дата звернення: 11.10.2024).
5. Сколлон М. Від скіфів до готів: Росія-«мародер» багатіє, розкопуючи кримські археологічні пам'ятки. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/crimea-archaeological-treasures-russia/31341769.html> (дата звернення: 11.10.2024).
6. Злочини росії проти культурної спадщини України знаходять справедливи́й осуд на міжнародному рівні, — Ростислав Карандєєв. *Міністерство культури та інформаційної політики України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zlochyny-rosii-proty-kulturnoi-spadshchyny-ukrainy-znakhodiat-spravedlyvyi-osud-na-mizhnarodnomu-rivni-rostyslav-karandiev> (дата звернення: 11.10.2024).

Дарія ТАРКОВСЬКА,
вихованка секції
«Історичне краєзнавство»
Київської Малої академії наук,
учениця 11 класу ліцею № 144
ім. Г. Ващенко,
м. Київ

НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВІЙНИ: ЗБЕРЕЖЕННЯ МУЗЕЙНИХ ФОНДІВ Й ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

Національний музей історії України у Другій світовій війні має великий досвід збереження музейних фондів, набутий з початку повномасштабного російського військового вторгнення, та організації просвітницької діяльності, зокрема щодо висвітлення воєнних злочинів, скоєних російськими загарбниками, проблем захисту культурної спадщини. До того ж музей у ці складні часи успішно здійснює вищезазначену діяльність як в межах України, так і за кордоном, ставши своєрідним рупором, що доносить до міжнародної громадськості правду про жахи російської агресії.

Як свідчить старша наукова співробітниця Інституту культурології Національної академії мистецтв України Надія Гончаренко, на початку повномасштабного вторгнення Росії в музеї діяло кілька виставок із символічними назвами: «Незавершена війна», відкрита ще у 2019 р. й висвітлювала тяглість російсько-українського протистояння крізь століття [1]; «За волю України» — велика українсько-американська виставка (участь у створенні якої взяли близько 20 музеїв, архівів, бібліотек України та США), що висвітлювала події визвольних змагань 1917–1921 років. У перший же день російської навали було демонтовано найцінніші об'єкти, які наступного дня генеральний директор музею Юрій Савчук (без очікування погодження рішення від МКСК) вивіз на захід України, а інші експонати спочатку були перенесені до надійного сховку, а в середині березня — також евакуйовані [2].

Порожні зали, вітрини, розібрані частини експозицій, крім однієї. Такими були перші дні музейного закладу. Нині музей провадить дуже активну виставково-наукову, експозиційну, публічну діяльність. Намагається охопити цим різні верстви населення і групи відвідувачів [1]. Станом на жовтень 2024 р. експонати музею ще досі знаходяться в евакуації [3].

Що стосується охорони монумента та приміщень музею, то з 24 лютого 2022 р. об'єкт був взятий під особливу увагу (перше екстрене засідання частини складу Верховної Ради відбулося саме тут) [3]. Головний корпус музею було зачинено для відвідувачів та поставлено під нагляд у період з 24 лютого 2022 р. до 1 жовтня 2023 р.

Що стосується просвітницької діяльності та нових її форм, то після деокупації Київщини 3 квітня 2022 р. у музеї була проведена перша нарада, на якій визначено, що у День пам'яті та примирення, музей має реалізувати перший проєкт з початку повномасштабного вторгнення. 8 травня 2022 р. було відкрито виставку «Україна — розп'яття», експонатами якої стали об'єкти, зібрані музейними працівниками на визволеній території Київщини та Чернігівщини. Їхня чисельність — 1776 артефактів. Діяльність та роботу музею в умовах війни можна назвати феноменом, оскільки всупереч обставинам фонди закладу лише поповнились — після 24 лютого 2022 р. було прийнято близько 10 тисяч артефактів з різних регіонів України [2]. Оскільки зацифрування матеріалів та створення онлайн-виставок розпочали ще до початку трагічних подій, то музей був готовий до онлайн-заходів з метою залучення широкої аудиторії з різних куточків світу. Також у зв'язку із закриттям головного корпусу музейного закладу, тимчасові експозиції було перенесено в інші локації, а біля Верхньої Брами створено мультимедійний проєкт «Діти», який часто відвідують іноземні гості.

Національний музей історії України у Другій світовій війні наразі відіграє велику роль у збереженні національної пам'яті в умовах війни. Доказом цього є проєкт з ушанування полеглих воїнів «Історії Захисників», міжнародна конференція «Реалізація права на пам'ять: шляхи формування сучасної культури пам'яті в Україні», експозиція «Меморіалізація. Практика пам'ятання», організована спільно з Українським інститутом національної пам'яті. Крім цього, діє спеціальний цикл лекцій «Національна ідентичність

в умовах військових конфліктів», який, зокрема, порушує теми власної національної ідентичності, чинників, що впливають на її формування, боротьби українського народу за часів панування Австро-Угорської та Російської імперій, визвольної боротьби на Луганщині протягом сторіччя: українська революція 1917–1921 рр., діяльності ОУН та нинішній партизанський спротив російським загарбникам.

Тож, беззаперечно, що означений культурно-просвітницький заклад бере участь у формуванні патріотичної свідомості, висвітленні національних звитяг України крізь століття та розвінчуванні ідеологічних міфів.

Щодо міжнародної діяльності музею, то чимало було зроблено для представлення виставки «Україна — розп'яття» у різних країнах світу, зокрема Балтії, Швеції, Словаччині та ін. За означену експозицію у 2023 р. музей отримав нагороду — Museum and Heritage Awards та потрапив до номінації «Європейський музей року» ЕМґА 2024 [3]. До того ж партнером музею є Смітсонівський інститут у США.

Як зазначає старший науковий співробітник Національного музею історії України у Другій світовій війні Роман Кабачій: «Найбільшим проєктом для поширення знання про українську спадщину був «Перехрестя: Швеція — Україна (1000 років)», до якого було залучено 15 українських інституцій, провідною інституцією виступив Музей війни» [3].

Музей співпрацює і з ЮНЕСКО, зокрема у контексті допомоги технічним обладнанням, а також з організації спільних міжнародних проєктів [3]. Але нині увага ЮНЕСКО зосереджена на допомозі установам, які зазнали руйнувань в умовах російсько-української війни [4].

Отже, Національний музей історії України у Другій світовій війні відіграє велику роль у розповсюдженні інформації про російське вторгнення, бере активну участь у зібранні, фільмуванні доказів злочинів РФ, веде публічні бесіди та лекції з тем української боротьби за свободу та презентує експозиції із зазначеної тематики. З початку війни частина фондів перебуває в евакуації. Музей співпрацює з багатьма закордонними культурними інституціями.

Список використаних джерел:

1. Інтерв'ю з Н. Гончаренко від 22.08.2024 р. Записано Д. Тарковською.
2. Кабачій Р. Переозначення Музею війни та «Батьківщини-матері»: блеф чи присутні зміни? *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/08/19/7416251/index.amp> (дата звернення: 05.10.2024).
3. Лист Р. Кабачія до Д. Тарковської від 14.10.2024 р.
4. Ветрова В. Листи на бересті внесуть до списку документальної спадщини ЮНЕСКО. *GreenPost*. URL: <https://greenpost.ua/news/lysty-na-beresti-vnesut-do-spysku-dokumentalnoyi-spadshhyny-yunesko-pamyat-svitu-i59515-amp> (дата звернення: 11.10.2024).

Євгенія ФЕДОРЕНКО,
учениця 10 класу ліцею № 11,
м. Луцьк

БАХЧИСАРАЙСЬКИЙ ХАНСЬКИЙ ПАЛАЦ — ОБ'ЄКТ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

В умовах російсько-української війни під загрозою руйнування чи навіть знищення опинилося чимало історичних пам'яток України. Серед них — Бахчисарайський палац кримських ханів в Автономній Республіці Крим. Палац належить до пам'яток культурної спадщини України й має охоронний номер 010077 у Державному реєстрі нерухомих пам'яток. Варварські дії Росії є прямим порушенням Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року та Конвенції ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини 1972 року [1].

Бахчисарайський ханський палац є унікальним, тому що це єдина збережена в світі пам'ятка кримськотатарської палацової архітектури. Його загальна площа нині складає 4,9 гектара, сюди входить понад двадцять об'єктів [2]. Впродовж 1532–1783 років тут знаходилася родова резиденція правителів Кримського ханства — династії Гераїв. Палацовий комплекс був не лише помешканням ханів, а й адміністративним центром кримськотатарської держави. Поблизу Бахчисарая було побудовано ще п'ять палаців: Девлет-Сарай, Улаклі-Сарай, Алма-Сарай, Качи-Сарай, Сюйрень-Сарай, але за масштабами й значущістю вони не могли зрівнятися з ханською резиденцією в Бахчисараї [3; с. 47]. До нашого часу ці п'ять палаців не збереглися.

В різні історичні епохи Бахчисарайський палацовий комплекс неодноразово зазнавав шкоди від росіян. У 1736 році під час війни з Османською імперією російські війська підпалили Бахчисарай. Завдяки зусиллям кримських ханів палацовий комплекс відновили після пожежі. Ще близько п'ятдесяти років він залишався ханською резиденцією попри постійні війни з Росією та внутрішні конфлікти. Після примусового приєднання Кримського ханства до Російської імперії в 1783 році палац неодноразово ремонтували, що призвело до часткової зміни його внутрішнього і зовнішнього вигляду, втрати

частини приміщень, пошкодження архітектурних деталей і фресок. Під час Кримської війни 1853–1856 років у палаці розмістили лазарет, що також завдало суттєвої шкоди пам'ятці. У 1930-х роках при проведенні ремонтних робіт зовнішні оздоблення палацу забілили вапном. Після депортації кримських татар у 1944 році з Кримського півострова радянська влада намагалася знищити будь-які нагадування про їхню присутність у Криму. Тому пам'ятки культури, пов'язані з кримцями, або руйнували, або перетворювали на крамниці, гуртожитки, кіно-театри [4; с. 112]. Після повернення кримських татар у 1980–1990-х роках на історичну батьківщину дивом вцілілий ханський палац став символом національного відродження.

Після анексії Криму у 2014 році й встановлення тут окупаційної влади, палацовий комплекс у Бахчисараї знову зазнав руйнівного впливу. Значною мірою це пов'язано із проведенням незаконних з точки зору міжнародного гуманітарного права ремонтно-будівельних робіт. Так звану реставрацію розпочали у 2017 році й мали завершити у 2020 році. Щороку термін виконання робіт зміщувався, подекуди їх проводили там, де вони не потрібні, наприклад, в Дюрбе Ділярибікеч. Вартість робіт із запланованих 1,6 млрд рублів у 2018 році зросла до 3,6 млрд рублів у 2024 році. Постійно змінювалися підрядники, деякі оголошували про банкрутство [5]. На нашу думку, усе це свідчить про використання історичної пам'ятки як прикриття для «відмивання» грошей.

Визначимо основні порушення, здійснені окупаційною владою внаслідок проведення «реставраційних» робіт у Бахчисарайському палацовому комплексі.

Пошкодження. Будівельно-ремонтні роботи здійснювалися із застосуванням важкої техніки та відбійних молотків, що неприпустимо для історичної пам'ятки. Проведення таких робіт у Ханській мечеті призвело до вібрації стін і пошкодження фресок на західному й південному фасадах будівлі. Сталеві хомути, якими будівельники укріпили балки покрівлі між собою, обтяжили конструкцію мечеті, а бетон посилив ерозію в кладці стін [6].

Роботи з демонтажу покрівлі деяких об'єктів, зокрема Ханської мечеті та Золотого кабінету у Ханському палаці, проводили в осінньо-зимовий період, що є неприпустимим. Тривалий час будівлі простояли без даху — і це в умовах опадів, вітру, перепадів

температури. Під час будівельно-ремонтних робіт в Гаремному корпусі палацу проломили двері в стіні й залишили отвір відкритим, що призвело до потрапляння вологості у середину будівлі.

Поглиблення русла річки Чурук-Су перед Ханським палацом без попереднього дослідження пам'ятки призвело до знищення частини фундаментів облицювання набережної й опор мостів. Це, а також жорстке миття фасадів зумовили перенасичення ґрунтів, їх подальше осідання і горизонтальне переміщення, що спровокувало появу численних розривів та тріщин на північному фасаді Ханської мечеті, східному мінареті мечеті та відрив північно-східного кута будівлі Світського корпусу від масиву стін.

Після демонтажу огорожі посольського і кухонного двориків, розпочали «реставрацію» мінаретів Ханської мечеті та часткову заміну фундаменту Ханського медресе, що призвело до його руйнування [5].

Модифікація, перебудова, будівельні роботи на об'єкті культурної спадщини. До об'єкта культурної спадщини застосовувалися будівельні методи й матеріали як до сучасних споруд, що порушило автентичність споруди. Для балкової конструкції Ханської мечеті використовували композитні матеріали, бетонні розчини із застосуванням армування. Ложкову черепицю кустарного виробництва замінили на іспанську черепицю заводського виготовлення з імітацією під старовину. Технологію укладання черепиці на глину замінили сучасними кріпленнями. Зал Дивана Ханського палацу виклали шестикутною керамічною плиткою, демонтувавши мармурову підлогу. Під час ремонтних робіт у Гаремі також було використано сучасні технології та будівельні матеріали. Соколину вежу перефарбували без врахування історичної специфіки будівлі. На території Перського саду заплановано встановити амфітеатр і сцену, що є грубим втручанням у вигляд історичної пам'ятки.

Згідно із висновком експертів Міжнародного центру вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей (ICCROM), проведення таких робіт «спотворює історичну достовірність усього ансамблю, порушує естетичну цінність і комплексність пам'ятки, завдає непоправної шкоди історії та культурі кримських татар» [1].

Незаконні археологічні роботи. В Перському саду проводилися археологічні дослідження, причому нічого невідомо про фах та освіту керівника цих досліджень. Такі археологічні роботи можуть завдати непоправної шкоди артефактам або призвести до їх розкрадання.

Деконтекстуалізація історичної пам'ятки. Палацовий комплекс в Бахчисараї є історико-культурним надбанням кримських татар, які сповідують іслам. Тому проведення християнських свят на території Ханського палацу є недоречним. Викликає сумніви й план щодо доцільності встановлення статуй тварин на палацовому майдані через принцип аніконізму в ісламі [5].

Вважаємо, що реставрація історичної пам'ятки повинна сприяти відновленню її первісного вигляду та збереженню автентичності. Натомість російська окупаційна влада здійснює свідоме псування та знищення Бахчисарайського ханського палацу шляхом проведення незаконних будівельно-ремонтних робіт. Такі заходи слід розцінювати як один з факторів культурного стирання, що проводиться росіянами проти кримськотатарського народу вже не вперше.

Список використаних джерел:

1. Агресор руйнує об'єкти культурної спадщини Криму. *Віртуальний музей російської агресії. Картка події*. URL: <https://rusaggression.gov.ua/ua/event-article.html?object=6a3cb8669d24f638f158116a6416dab9> (дата звернення: 01.10.2024).
2. Бахчисарайський палац. *ВУЕ*. URL: https://vue.gov.ua/Бахчисарайський_палац (дата звернення: 30.09.2024).
3. Україна моя країна / Лагунова Т. І., Корольков Д. Ю., Мірошникова В. В., Михайленко Л. В. 2-ге вид., переробл. та доповн. Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2010. 207 с.
4. Абдулаєва Г. Історія Криму. Коротка оповідь великого шляху. Київ : Віхола, 2024. 204 с.
5. Бахчисарайський Ханський палац. *Кримський Інститут Стратегічних Досліджень*. URL: <https://ciss.org.ua/ua/bakhchysaraiskyi-khanskyi-palats-5c6aa22ab856e8500005229126528d8d.html> (дата звернення: 16.09.2024).
6. Аналітична довідка щодо ситуації з культурними цінностями на тимчасово окупованій території. *Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим*. URL: <https://ppu.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/Informacijna-dovidka-sodo-situacii-z-kulturnimi-cinnostami-na-timcasovo-okupovaniij-teritorii.pdf> (дата звернення: 21.09.2024).

Марія ФЕДОРОВА,
учениця 11 класу
Українського гуманітарного ліцею
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
м. Київ

ОБ'ЄКТИ СПИСКУ ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО, ПОВ'ЯЗАНІ З АСТРОНОМІЄЮ ТА КОСМОСОМ: ВТРАТИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

На десятому році російської агресії, Україна відзначала 70-річчя входження до ЮНЕСКО, а Український гуманітарний ліцей КНУ імені Тараса Шевченка святкував 25-річчя отримання статусу члена Мережі асоційованих шкіл ЮНЕСКО. Також 10 років тому один з астероїдів Головного поясу отримав назву «УГЛІЯ» на честь нашого навчального закладу. Саме ці унікальні події й визначили вибір теми дослідження з акцентом на діяльність ЮНЕСКО, астрономію, і, на жаль, війну.

Пам'ятники, місця та культурні ландшафти, пов'язані з астрономією у Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, є даниною складності та різноманітності способів, якими люди пізнавали космос і вивчали та досліджували його для кращого розуміння. Такі матеріальні свідчення астрономії, знайдені в усіх географічних регіонах, охоплюють усі періоди від доісторії до наших днів. Ця тісна та постійна взаємодія між астрономічними знаннями та їх роллю в людській культурі є життєво важливим елементом цінності цих властивостей.

У 2005 році, помітивши, що в Списку світової спадщини ЮНЕСКО мало об'єктів, пов'язаних з наукою, і що наукова цінність астрономічних культурних об'єктів не завжди визнавалася, Центр всесвітньої спадщини ЮНЕСКО створив тематичну ініціативу з астрономії та всесвітньої спадщини. Її головною метою було «встановити зв'язок між наукою та культурою на основі досліджень, спрямованих на визнання культурної та наукової цінності об'єктів, пов'язаних з астрономією» [1].

Під час церемонії відкриття Міжнародного року астрономії, яка відбулася 15 січня 2009 р., Генеральний директор ЮНЕСКО офіційно

започаткував цикл заходів «Астрономія та всесвітня спадщина: кризь часи та континенти» [2]. Всі ці кроки допомагають захисту, популяризації та визнанню особливих місць, що пов'язані з астрономією.

З огляду на це, визначаємо об'єкт цього дослідження — Список світової спадщини ЮНЕСКО, а предмет — об'єкти, які пов'язані із космосом та астрономією, що входять до Списку та потребують захисту під час російської агресії.

Мета роботи: проаналізувавши Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, виокремити об'єкти, що стосуються астрономії та космосу й визначити, які з них постраждали чи потенційно можуть постраждати під час російської агресії.

На сьогодні до Списку світової спадщини ЮНЕСКО відносять 1223 об'єктів у 168 країнах зі 196 учасниць. 49 об'єктів мають статус транскордонних, 952 — пам'ятки культури, 231 — природних, 40 — змішаних, 56 перебувають у небезпеці, 3 вилучено зі списку [3].

Під час дослідження було проаналізовано доступну джерельну базу з цього питання (українською та англійською мовами), детально вивчено Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, опис кожного його об'єкта, критерії відбору об'єктів до Списку та укладено «астрономічну» й «космічну» його складові. Проаналізувавши дані з офіційного сайту UNESCO, складено список, у якому систематизовано отриману інформацію за певними критеріями. І хоч ЮНЕСКО визначає 3 основних категорії об'єктів — природні, культурні, змішані, ми систематизували об'єкти за приналежністю до типів та цілей використання: обсерваторії — діючі та історичні; планетарії; сакральні, інженерні споруди тощо. З'ясовано, що найбільше об'єктів розташовано в Україні (4), у Великобританії та РФ (по 3), в Іспанії, Єгипті та Мексиці — по два, решта 20 країн — по 1 об'єкту. Дуга Струве розташована на території 10 держав.

Міжнародна ініціатива World's Astronomy Monuments об'єднує обсерваторії та інші астрономічні споруди з усього світу, які мають виняткове історичне та культурне значення. Україна долучається до цього проекту, представляючи чотири свої найвідоміші астрономічні обсерваторії: НДІ Миколаївська астрономічна обсерваторія, Астрономічна обсерваторія Київського національного університету, НДІ Астрономічна обсерваторія Одеського національного університету та НДІ Кримська астрофізична обсерваторія, які належать до однієї історико-культурної

групи [4]. Наразі три з названих обсерваторій, а також геодезичні пункти транскордонного об'єкта «Геодезична дуга Струве», які знаходяться на Хмельниччині та у селі Стара Некрасівка Ізмаїльського району Одеської області, внесені до Міжнародного списку культурних цінностей, що перебувають під посиленням захистом. В умовах війни українські обсерваторії мають значні проблеми з кількістю співробітників, фінансуванням та умовами праці. Сукупність цих факторів призводять до складних наслідків. Так, Миколаївську обсерваторію буде реорганізовано та приєднано до Головної астрономічної обсерваторії Національної академії наук України [5].

Під постійною загрозою руйнування знаходяться й інші обсерваторії, оскільки наукові й культурні установи неодноразово ставали об'єктами атак РФ, зокрема Радіоастрономічна обсерваторія імені Семена Брауде у селі Волохів Яр і Чугуївська спостережна станція НДІ астрономії Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Обидві обсерваторії внаслідок окупації були розграбовані й зазнали значних руйнувань. Серед досі окупованих українських пам'яток знаходиться НДІ Кримська астрофізична обсерваторія, яку у 2008 році офіційно подано від України на внесення у перелік об'єктів Світової культурної спадщини ЮНЕСКО. Внаслідок російської окупації АР Криму Україна втратила контроль над нею. У 2016 році було заявлено про передання Кримської обсерваторії «владою» Криму в підпорядкування «Роскосмосу» [6], територія унікальної установи забудована житловим комплексом, готелем та розважальним центром, функціонування яких разом з потоком туристів та цілодобовим яскравим освітленням несумісне з науковою роботою астрономів, а отже, це позбавляє сенсу існування обсерваторії [7].

Проаналізувавши українські астрономічні пам'ятки та об'єкти, дійшли висновку, що захистити й додати до Списку весвітньої спадщини варто ще один об'єкт сакрального значення — Тустань або Урицьку палеообсерваторію. Нині група Урицьких скель, що також називають «Храм Сонця», належить до історико-ландшафтного комплексу «Тустань» у складі природного національного парку «Сколівські Бескиди».

У 1830-х роках Іван Вагилевич, член Руської трійці, відкрив низку сакрально-космічних зображень у гірській місцевості заходу України.

Серед них були й солярні знаки та написи невідомою мовою. Наразі Урицький петрогліфічний комплекс — найбагатша пам'ятка наскельного мистецтва в Європі. Урич — астрономічна палеообсерваторія, де святкували Сонцестояння та Рівнодення. Також є скеля, на якій вибито 12 знаків, кожен з яких має вигляд трьох концентричних фігур. Відбитки звернені до сходу Сонця. З огляду на кількість зображень, дослідники роблять припущення, що вони символізують 12 місяців. Подібний календар існує в Стоунхенджі, де замість знаків використовуються камені та лунки [8].

Отже, усі пам'ятки зі Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, пов'язані з астрономією та космосом, перш за все, обсерваторії, зазнали значних змін, подекуди руйнувань та перебоїв у роботі у зв'язку із блекаутами, нищенням інфраструктури, кадрових проблем через російську агресію та потребують захисту й відновлення після перемоги України. Щоб убезпечити та надати особливого охоронного статусу, пропонуємо внести як кандидата до Списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО Урицьку палеообсерваторію.

Список використаних джерел:

1. Astronomy and World Heritage Thematic Initiative. *UNESCO World Heritage Centre*. URL: <https://whc.unesco.org/en/astronomy/> (дата звернення: 18.10.2024).
2. International conference: Astronomy and World Heritage: Across Time and Continents. *UNESCO World Heritage Centre*. URL: <https://whc.unesco.org/en/events/571/> (дата звернення: 18.10.2024).
3. World Heritage List. *UNESCO World Heritage Centre*. URL: <https://whc.unesco.org/en/list/> (дата звернення: 18.10.2024).
4. Astronomical Observatories of Ukraine. *UNESCO World Heritage Centre*. URL: <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/5267/> (дата звернення: 18.10.2024).
5. Місайлов М., Хаіндрава Н. Миколаївську обсерваторію приєднують до Головної астрономічної обсерваторії: які причини та перспективи. *Суспільне. Миколаїв*. URL: <https://suspilne.media/mykolaiv/721144-mikolaivsku-observatoriu-priednaut-do-golovnoi-astronomicnoi-observatorii-aki-pricini-ta-perspektivi/> (дата звернення: 18.10.2024).

6. Стець А. «Влада» окупованого Криму передала Кримську обсерваторію в підпорядкування «Роскосмосу». *Zaxid.net*. URL: https://zaxid.net/vlada_okupovanogo_krimu_peredala_krimsku_observatoriyu_v_pidporyadkuvannya_roskosmosu_n1388338 (дата звернення: 18.10.2024).

7. Верховський В. Кримська астрофізична обсерваторія. *Культура. Голос Криму*. URL: <https://culture.voicecrimea.com.ua/uk/krymska-astrofizychna-observatoriia/> (дата звернення: 18.10.2024).

8. Урицькі скелі Тустань — древнє святилище і місто-фортеця. *SPADOK.ORG.UA*. URL: <https://spadok.org.ua/svyatylyshcha-i-mistsya-syly-ukrayiny/svyatylyshche-tustan-v-urychi-istoriya-fakty-doslidzhennya#h5----> (дата звернення: 18.10.2024).

Хасін Роні Віель,
учениця 10 класу ліцею № 85,
м. Київ

ЦИФРОВА РЕСТАВРАЦІЯ ТА АРХІВАЦІЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Військові дії, що розпочалися в Україні у 2014 р. та посилюються внаслідок повномасштабного вторгнення Росії у 2022 р., створили безпрецедентну загрозу для культурної спадщини нашої держави. Руйнування історичних будівель, знищення пам'ятників, пошкодження музеїв, архівів та бібліотек стали наслідком бойових дій на українських землях. Російські окупанти свідомо ціляться на культурні об'єкти з метою підризу національної ідентичності українців. За оцінками українських та міжнародних експертів, багато об'єктів матеріальної й нематеріальної культурної спадщини знаходяться на межі повної втрати. Зокрема, під загрозою знищення опинилися архітектурні ансамблі, унікальні колекції музеїв та архівів, які зберігають тисячі історичних документів. Актуальність дослідження теми зумовлена загрозою втрати значної частини культурних надбань України через руйнування та пошкодження історичних об'єктів, музеїв, архівів та інших матеріальних і нематеріальних цінностей.

Тематика використання новітніх технологій в історико-культурній спадщині та музейній справі нова та актуальна для українських науковців, тому більшість статей та досліджень є англomовними. Серед робіт українських авторів цікавими є дослідження В. Волинець [1], Н. Іванової та О. Пестрецової [2], М. Кулиняк [3], О. Липак [4], Г. Мироненко [5] та ін.

Війна призводить до безповоротної втрати унікальних пам'яток, що є частиною національної ідентичності та історичної пам'яті. Це підкреслює нагальну потребу в цифровій архівації та реставрації історико-культурної спадщини, щоб зберегти ці об'єкти в цифровому форматі навіть у разі їхньої фізичної втрати. У відповідь на воєнні дії українські культурні установи разом із міжнародними партнерами активно працюють над створенням цифрових архівів, що сприяють збереженню культурних об'єктів для майбутніх поколінь.

В умовах війни Україна отримує значну підтримку від міжнародних організацій, які надають допомогу в збереженні культурної спадщини. Зокрема, такі організації, як ЮНЕСКО, Європейський Союз, ICOM (Міжнародна рада музеїв), активно сприяють наданню технічної та фінансової підтримки для зацифрування й реставрації цих об'єктів. Завдяки співпраці з міжнародними організаціями в Україні реалізуються такі проекти:

1. SaveUCHdigital (Saving Ukrainian Cultural Heritage in Digital) об'єднує українських та європейських фахівців для обміну досвідом і розроблення стратегій збереження культурної спадщини у цифровому форматі.

2. ЗПУ (Збережемо пам'ятники України) спрямовано на створення 3D-моделей українських пам'яток для їх збереження навіть у разі руйнування.

3. U-ART (Ukraine Archives Rescue Team) забезпечує збереження великих електронних архівів даних про українську культурну спадщину та надає обладнання для їх зацифрування.

4. Архів війни документує події російсько-української війни, створюючи важливий історичний архів [2].

Цифрова реставрація й архівація стали потужними інструментами для збереження та відновлення культурної спадщини. Основні напрями використання цифрових технологій передбачають:

1) зацифрування документів та артефактів: цей процес передбачає створення цифрових копій архівних матеріалів, як-от: історичні документи, книги, фотографії та твори художнього мистецтва. Зацифрування дозволяє не лише зберегти ці матеріали для майбутніх поколінь, але й зробити їх доступними для широкого кола науковців та громадськості;

2) 3D-сканування та моделювання: використання 3D-сканерів дозволяє створювати точні цифрові копії архітектурних пам'яток, скульптур та інших об'єктів культурної матеріальної спадщини. Ці цифрові моделі можуть використовуватися для віртуальних турів і слугувати основою для фізичної реконструкції об'єктів у майбутньому;

3) штучний інтелект у реставрації: алгоритми штучного інтелекту (ШІ) допомагають відновлювати пошкоджені або знищені артефакти, аналізуючи наявні зображення і відтворюючи втрачені частини об'єктів, що прискорює та підвищує точність реставраційних робіт.

Приклади проєктів, що реалізуються, містять:

— віртуальні тури музеями України: кілька українських музеїв створили віртуальні тури своїми експозиціями, що дозволяє користувачам ознайомитися з колекціями онлайн. Сьогодні, завітавши на офіційні вебсайти, віртуально можна відвідати Національний музей історії України, Національний заповідник «Софія Київська», Національний музей народної архітектури та побуту України, Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара», Музей історії Києва і цей список постійно доповнюється.

— 3D-реконструкція історичних об'єктів: деякі проєкти фокусуються на відновленні архітектурних пам'яток, пошкоджених під час війни, з використанням технологій 3D-моделювання. Зокрема, волонтери створили сайт Scan.ua, що фіксує 3D-моделі пам'яток української історичної спадщини, які були зруйновані російською армією. Нині зацифровано понад сто історичних пам'яток і споруд [6].

Також варто розглянути можливість розширення цих ініціатив за допомогою додаткових пропозицій, а саме:

- створити безоплатний мобільний додаток, який функціонуватиме українською та англійською мовами зі зручним і зрозумілим інтерфейсом для кожної групи населення;
- використання VR-технологій, щоб переглядати всі експонати музеїв у режимі 360 градусів;
- залучити «медійних» особистостей з України для озвучення екскурсій (відомі люди зможуть збільшити зацікавленість людей у бажанні відвідувати історичні пам'ятки);
- додати субтитри, переклад жестовою мовою, щоб зробити комфортними ці екскурсії для людей з особливими потребами;
- за допомогою соцмереж створити потужну рекламу додатка, щоб зацікавити у відвідуванні музеїв і екскурсій якомога більшу кількість людей.

Після завершення війни відновлення культурної спадщини стане пріоритетним завданням для України. Міжнародна підтримка, як і фінансове сприяння, матимуть вирішальне значення для відновлення зруйнованих об'єктів.

Отже, цифрова реставрація та архівація є важливими інструментами для збереження культурної спадщини України в умовах війни.

Сучасні технології, такі як зацифрування, 3D-сканування та штучний інтелект, не лише допомагають зберегти національні надбання, але й роблять їх доступними для широкої аудиторії. Міжнародна підтримка відіграє важливу роль у цих процесах, надає необхідні ресурси для збереження та відновлення зруйнованих об'єктів. Після війни цифрові архіви та технології відтворення стануть основою для реконструкції історичних пам'яток, що сприятиме збереженню національної ідентичності. Співпраця між фахівцями різних сфер, від археологів до ІТ-спеціалістів, а також підтримка міжнародних організацій є запорукою успішного збереження і відновлення культурних цінностей України.

Список використаних джерел:

1. Волинець В. Віртуальна, доповнена та змішана реальність: сутність понять та специфіка відповідних комп'ютерних систем. *Питання культурології*. 2021. Вип. 37. С. 231–241.
2. Іванова Н., Пестрецова О. Правові аспекти збереження культурної спадщини в умовах війни. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2022. Вип. 64. С. 28–42.
3. Кулиняк М. Цифрова культурна спадщина як феномен цифрової культури. *Культурологічний альманах*. 2022. Вип. 3. С. 218–227.
4. Липак О. Застосування технологій VR та AR в музеях. *Фундаментальні та прикладні проблеми сучасних технологій* : матеріали міжнар. наук.-техн. конф. м. Тернопіль, 14–15 травня 2020. Тернопіль : ТНТУ, 2020. С.159–160.
5. Мироненко Г. Час віртуального життя. Київ : Імекс-ЛТД, 2015. 134 с.
6. Save Ukrainian Heritage. *SCAN UA*. URL: <https://scanua.com> (дата звернення: 15.10.2024).

Гліб ШАБАЛІН,
студент II курсу
Запорізького авіаційного
фахового коледжу
ім. О. Г. Івченка

НИЩЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «ХЕРСОНЕС ТАВРІЙСЬКИЙ» В ОКУПОВАНОМУ КРИМУ

Враховуючи високий статус Херсонесу Таврійського та його хора як частини світової спадщини ЮНЕСКО, дії російської окупаційної влади, спрямовані на руйнування та порушення автентичності цього історичного комплексу, вимагають всебічного вивчення, фіксації та максимального розголосу, а сам музей-заповідник потребує невідкладного захисту з боку світової спільноти. Тому метою цієї роботи є короткий огляд історії заповідника, обґрунтування його унікальності, порівняння правового статусу Херсонесу в законодавстві України й РФ та висвітлення процесу проведення незаконних розкопок і крадіжок унікальних артефактів з території Херсонесу та вивезення цінностей до Росії.

Залишки стародавнього міста Херсонес Таврійський та його хора, є одним із найвидатніших археологічних комплексів на теренах України, який відображає історію взаємодії античної та візантійської цивілізацій із різноманітним «варварським» світом Південно-Східної Європи й хронологічно охоплює майже дві тисячі років: з V ст. до н. е. до XIV ст. Пам'ятки Херсонеса зосереджені на Гераклеїському півострові в Південно-Західному Криму в межах сучасного міста Севастополя та є частиною Національного заповідника «Херсонес Таврійський».

Вивчення пам'яток Гераклеїського півострова почалося ще у 20-х роках XIX ст. У 1892 р. тут було створено перший музей, відомий під назвою «Склад місцевих старожитностей». У 1925 р. на його базі виник Херсонеський державний історико-археологічний музей, а у 1978 р. створено Державний історико-археологічний заповідник «Херсонес Таврійський». У 1994 р. Указом Президента України

йому було надано статус національного. 23 червня 2013 р. пам'ятку «Стародавнє місто Херсонес та його хора» внесено до Списку світової спадщини ЮНЕСКО.

Унікальність Херсонесу полягає в тому, що він є одним із небагатьох зразків цілісно збережених античних міст разом із їхньою хорою [1]. Музейні фонди Національного заповідника «Херсонес Таврійський» містять близько 200 тисяч експонатів, серед яких є археологічні та епіграфічні пам'ятки, поліхромні надгробні стели, мозаїки, антична кераміка, колекція архітектурних фрагментів. Крім експозиційних залів та фондових сховищ, реставраційних майстерень і, власне, городища Херсонеса, відвідувачі могли оглянути залишки оборонних споруд, вулиць, площ, будинків, пам'ятки сільського господарства тощо. Загальна площа заповідника складає 500 га. «Херсонес Таврійський» щороку відвідували сотні тисяч людей. Зокрема, лише протягом січня-вересня 2010 р. заповідник прийняв близько 300 тис. відвідувачів [2].

Відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини», Херсонес є об'єктом всесвітньої спадщини та має статус пам'ятки національного значення, що до 2014 року забезпечувало йому відповідний захист в українському та міжнародному праві. Зокрема, перед проведенням містобудівних, архітектурних та ландшафтних перетворень на такому об'єкті потрібне було погодження ЮНЕСКО. Натомість законодавство держави-окупанта надає музею-заповіднику значно нижчий статус, який не передбачає подібних запобіжників, що вже негативно позначилося на його стані. Крім того, претензії на володіння цим історико-культурним об'єктом висловила РПЦ [1].

У 2017 році окупаційна влада оголосила про амбітні плани побудови історико-археологічного парку «Херсонес Таврійський» в буферних зонах заповідника. Відтоді на Гераклеїському півострові почався справжній бум незаконних археологічних розкопок, які проводив Інститут археології РАН, Ермітаж, Державний історико-археологічний музей «Херсонес Таврійський» та інші установи. У результаті виявили нові археологічні об'єкти: поховальні споруди та житлові комплекси, вирубані у скелі та у природних гротах, нові оборонні мури, цистерну для води, виночавильню тощо. Безліч артефактів було незаконно вилучено і передано на зберігання до фондів Херсонеського музею або відправлено за межі Кримського півострова на територію

РФ [3]. Згадані розкопки відзначаються не лише незаконним правовим статусом, але й вкрай низьким фаховим рівнем. «Росіяни нічого не тямали в геологічній ситуації даної місцевості, тому почали знімати ґрунт на території звичайними екскаваторами. Якимось чином вони розкопали там давнє джерело, тому все залило», — зазначила на III Міжнародному форумі експертної мережі Кримської платформи старша наукова співробітниця Інституту археології НАН України Евеліна Кравченко [4].

Незаконні будівельні роботи на території пам'ятки тривають з 2015–2016 рр. Під час реалізації проєкту «Історико-археологічного парку «Херсонес Таврійський» окупаційною адміністрацією було завдано непоправної шкоди автентичним об'єктам археологічної пам'ятки. Зокрема, на місці розкопок створено «Новий Херсонес» — величезний палац, площею 24 тис. м² — новобудова, що не має жодного відношення до археологічних прототипів. Через капітальне будівництво можливість досліджувати пам'ятку на цій території у майбутньому повністю втрачена. Забудовники загородили оглядовими майданчиками археологічні залишки, що були на поверхні: башти, стіни й колони. На місці давньої цитаделі споруджено новий, псевдоантичний відкритий театр, що дало близько тонни навантаження на автентичні споруди. Низка унікальних артефактів були незаконно вивезені й передані до музеїв Великого Новгороду. Це так званий «спецкрам» — предмети особливого зберігання: вся нумізматики, прикраси та вироби з дорогоцінних металів, каміння, ювелірні вироби, предмети культу, дорогий імпортований посуд, мармурові архітектурні деталі тощо [5].

Одразу після окупації, у 2014 р., фахівці Інституту археології НАН України звернулися до ЮНЕСКО щодо кричущих порушень пам'яткоохоронного законодавства. Міжнародна організація зі свого боку звернулася із цим питанням до окупаційної влади, й та направила до заповідника експертну комісію російського бюро ЮНЕСКО з інспекцією. Відповідно, був складений звіт про відсутність будь-яких порушень. Звіт передали у головний офіс ЮНЕСКО й подальша доля його невідома. Інститут археології НАН України підготував експертний висновок і дані моніторингу. Документи були надіслані в Міністерство культури України, Міністерство закордонних справ України, представникові України при ЮНЕСКО в Парижі; інформація присутня у вільному доступі на сайті Інституту археології. Попри

це, однозначної заяви Міністерства культури України досі немає, в той час, як саме така заява може бути використана для надання підтримки від багатьох впливових міжнародних інституцій [6].

Отож дії російської держави-агресора стосовно унікальної пам'ятки світового значення, античного та середньовічного міста Херсонес Таврійський, можна трактувати, як акт відвертого вандалізму безпрецедентного масштабу. За умов, коли з боку ЮНЕСКО та українських владних структур немає активної реакції, поліпшення ситуації не передбачається. Тому єдиним шляхом порятунку заповідника «Херсонес Таврійський» і тисяч інших унікальних пам'яток від російського варварства є звільнення окупованих територій України.

Список використаних джерел:

1. Васьківська Н. Херсонес в окупації: швидке знищення vs повільний захист. *Голос Криму*. URL: <https://www.voicecrimea.com.ua/main/mainnews/articles/analytys/dolya-xersonesu-u-majbutnomu-zalezhit-vid-dij-yak-ukraini-ta-mizhnarodnoi-spilnoti.html> (дата звернення: 11.10.2024).

2. «Херсонес Таврійський» з початку року відвідали 300 тисяч туристів. *УНІАН. Інформаційне агентство*. URL: <https://www.unian.ua/crimea/406198-hersones-tavriyskiy-z-pochatku-roku-vidvidali-300-tisyach-turistiv.html> (дата звернення: 11.10.2024).

3. Підгорна Д. Росія знищує пам'ятку світового значення. Незаконні розкопки та вивезення цінностей з Херсонесу до Росії. *Віртуальний музей російської агресії*. URL: <https://rusaggression.gov.ua/ua/nezakonni-rozkopky-ta-vyvezennia-tsinnostei-z-khersonesu-do-rosii-2c2090a5eb6b0724f5d60d551f78e853.html> (дата звернення: 10.10.2024).

4. Большакова А. Росіяни знищили античний Херсонес і поставили на його місці новобуд. *Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/rosiyani-povnistyu-znishchili-hersones-tavriyskiy-302335/> (дата звернення: 10.10.2024).

5. Чорнієвич М. З Херсонеса Таврійського окупанти вивезли у РФ найціннішу частину колекції — науковиця. *Громадське радіо*. URL:

<https://hromadske.radio/news/2024/06/27/z-khersonesa-tavriyskoho-u-rf-okupanty-naytsinnishu-chastynu-kolektsii-naukovytsia> (дата звернення: 10.10.2024).

6. Самар В. Эвелина Кравченко: Проект «Новый Херсонес» – часть крупного плана России по захвату Украины. *Центр журналистских расследований*. URL: <https://investigator.org.ua/publication/articles-krym/269031/> (дата звернення: 11.10.2024).

Михайло ЩИПАЛОВ,
учень 8 класу ліцею № 3,
сел. Козелець Чернігівського району
Чернігівської області

РУЙНУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЧЕРНІГОВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Чернігів є одним із найдавніших міст України, багатим на архітектурні та історичні пам'ятки, які зазнають руйнувань та пошкоджень унаслідок військових дій, спричинених російською агресією проти України. Ці об'єкти не лише становлять частину національної культурної спадщини України, а й належать до світового культурного фонду, що підлягає міжнародному захисту.

Знищення культурних об'єктів під час бойових дій є одним із проявів геноциду та спроби зруйнувати історичну пам'ять народу. Дії російських військ спрямовані на руйнування культурної спадщини України, що підтверджується цілеспрямованими обстрілами об'єктів культури, які не мають військового значення.

Спасо-Преображенський собор — це найстаріший храм міста, який зміг уникнути пошкоджень, та одна із 25 пам'яток України, що внесені під посилену охорону ЮНЕСКО. 14 грудня 2023 року Комітет світової спадщини ЮНЕСКО офіційно затвердив внесення Спасо-Преображенського собору під тимчасовий посилений захист у випадку збройного конфлікту. Про це повідомляє Міністерство культури та інформаційної політики України (МКІП) на своєму сайті.

Міжнародна спільнота через організації, зокрема ЮНЕСКО, приділяє значну увагу захисту культурної спадщини в умовах збройних конфліктів. Посилений захист Спасо-Преображенського собору в Чернігові відображає важливість збереження українських культурних цінностей для всього людства. Це робить дослідження надзвичайно актуальним у контексті не лише війни, але й культурного виживання нації. Дослідження дозволяє визначити стан збереженості та пошкоджень пам'яток культури міста. Цим аргументується його актуальність.

Мета роботи — проаналізувати масштаби руйнувань культурної спадщини Чернігова внаслідок бойових дій під час російсько-української війни, визначити найважливіші об'єкти, які зазнали пошкоджень, підкреслити їхнє культурно-історичне значення для України та світу, а також обґрунтувати важливість відновлення і збереження цих пам'яток в контексті глобальної охорони культурної спадщини.

Чернігів зазнав важких випробувань через повномасштабне вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року. У межах так званої «спеціальної операції», яка фактично була відкритою агресією проти України, місто стало важливим стратегічним об'єктом для окупантів через своє ключове розташування на шляху до Києва. Російська армія застосувала артилерію та авіацію для нищення міста, сподівавшись швидко прорвати оборону. Однак Чернігів, як і вся Україна, виявився надзвичайно стійким, а оборона Збройних Сил України (ЗСУ) стала на заваді планам окупантів. Уже 25 лютого 2022 року Чернігів зазнав перших серйозних ударів. Снаряди влучили в будівлю управління Служби безпеки України (СБУ), зруйнувавши дах та спричинивши пожежу, яка знищила частину важливих документів. Всього через два дні знову стався масований ракетний удар ворога по місту, в результаті якого було майже зруйновано Чернігівський обласний молодіжний центр. Унаслідок обстрілу він зазнав серйозних руйнувань: були знищені дах та стіни. Це були одні із перших ударів по головних об'єктах міста.

Попри інтенсивні обстріли й те, що місто виявилось в оперативному оточенні, Чернігів не потрапив під окупацію і вистояв завдяки героїчним діям українських захисників.

Значна кількість об'єктів культурної спадщини міста, зокрема пам'ятки архітектури, зазнали різного ступеня руйнувань. Зокрема, найбільше постраждали: огорожа та дзвіниця Єлецького Свято-Успенського монастиря, на якій було пошкоджено тиньк та частини цегляної кладки; Катерининська козацька церква, де від обстрілів вибито вікна та ушкоджено фасад; пам'ятник Тарасу Шевченку зазнав пошкоджень від уламків касетних боєприпасів; Свято-Казанська церква, де пошкоджений паркан та фасад храму; Троїцько-Іллінський монастир, де були ушкоджені вікна і тиньк кількох споруд комплексу; Каплиця святого Архістратига Михаїла була повністю знищена під час облоги міста; Чернігівський обласний художній музей

імені Григорія Галагана — були пошкоджені стеля та стіни. І це лише мала частина переліку тих збитків, що завдала Росія історико-культурній спадщині за період з лютого по березень 2022 року.

Крім пам'яток національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів Стародавній», обстрілами російських військ зруйновано одну з будівель Музею українських старожитностей В. В. Тарновського (пам'ятка кінця XIX ст.), альтанку на території Болдиних гір (початок XX ст.), пошкоджено споруду Дворянського та селянського земельного банку (кінець XIX ст.), будівлю Державного банку (початок XX ст.).

11 березня 2022 року російські загарбники вкотре обстріляли Чернігів і частково пошкодили будинок В. В. Тарновського (колишній Музей українських старожитностей ім. В. В. Тарновського). Цей музей, який містив безцінні колекції, є символом незламності Чернігова. Музейне приміщення, збудоване в 1896 році у неоготичному стилі, вирізнялося стрільчастими арками та контрфорсами, що було рідкістю для Чернігова [4]. Тут працювали відомі історики та художники.

Будівля має унікальну історію. Спочатку її займав ремісничий клас земського сирітського будинку, що знаходився неподалік від колишньої резиденції архієпископа Чернігівського. Але з часом відомий колекціонер Василь Тарновський молодший подарував свою величезну колекцію українських старожитностей Чернігівському земству [4].

Чернігів також зазнав жорстоких ракетних ударів у серпні 2023 року, коли центр міста був атакований під час святкування Яблучного Спаса. Пошкоджено було низку об'єктів, серед яких 10 адміністративних будівель і 53 житлові споруди, зокрема Чернігівський обласний академічний український музично-драматичний театр імені Т. Г. Шевченка. Внаслідок обстрілів повністю знищено дах над глядацькою залогою, а також пошкоджено стіни на входах до горищ, фое та інші приміщення для обслуговування відвідувачів. Під удар потрапила й П'ятницька церква, яка віднесена до сфери відповідальності Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній» [5].

Будинок драматичного театру імені Т. Г. Шевченка — пам'ятка архітектури місцевого значення в Чернігові. Побудований у 1958 році

за проектом архітекторів Семена Давидовича Фрідліна, Михайла Яковича Лібмана та Семена Павловича Тутученка [2].

П'ятницька церква — православний храм Чернігівської єпархії, розташований у Чернігові. Побудований в кінці XII – на початку XIII ст. на чернігівському посаді біля Торгу на кошти купців.

Не менш символічним для міста є альтанка на Болдиних горах, яку було зведено на початку XX століття, однак, вона була вщент знищена під час одного з обстрілів міста. Болдині гори відомі своїми історичними й культурними пам'ятками, зокрема курганами, де були поховані стародавні воїни та князі. Альтанка мала просту, але елегантну архітектуру, що гармонійно вписувалася в природне оточення Болдиних гір. Це місце також постраждало від варварських атак, але продовжує символізувати незламний дух міста.

Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека імені Софії та Олександра Русових — один із провідних культурних та освітніх центрів Чернігівської області. Заснована в 1877 році, бібліотека пройшла тривалий шлях від невеликої книгозбірні до великого наукового закладу. Її колекція містить значні фонди як українських, так і зарубіжних книг, видань, документів, особливо ціннісними є наукові та красназавчі видання.

Бібліотека названа на честь подружжя Софії та Олександра Русових — відомих українських діячів, які активно підтримували розвиток освіти, культури та національного відродження в Україні на рубежі XIX–XX століть. Софія Русова була видатною педагогинею, а Олександр Русов — статистиком і громадським діячем, які залишили вагомий слід у розвитку української культури та науки.

Будівля, в якій нині розміщується бібліотека, передана бібліотечному закладу в 1974 році. Вона є архітектурною пам'яткою, однією з найяскравіших представниць українського модернізму наприкінці XIX – на початку XX століття. Зведена у 1910–1913 роках інженером Д. Д. Афанасьєвим за проектом архітектора О. І. Фон-Гоге-на для Дворянського земельного і Селянського поземельного банку, вона зберегла свій первісний вигляд. Гармонійне поєднання яскравої майоліки та гранітних плит цокольного поверху, різноманітність вікон і трикутний балкон другого поверху, а також використання народних художніх традицій надають будівлі унікального характеру.

Під час російського вторгнення у 2022 році будівля бібліотеки зазнала значних пошкоджень (снаряди зруйнували частину фасаду, вибили вікна, а також пошкодили дах), але колектив і громадськість докладають зусиль для її відновлення та збереження цінних колекцій. Як зазначає історик Сергій Лаєвський, значніші руйнування вдалося уникнути завдяки дереву, яке взяло на себе перший удар вибухової хвилі [3].

Зараз 25 об'єктів культурної спадщини України користуються найвищим рівнем захисту від військових атак та загроз. Це рішення підвищує безпеку об'єктів під час війни, дозволяючи компетентним органам усіх 88 держав-учасниць другого протоколу 1999 року переслідувати або екстрадувати ймовірних правопорушників, — зазначає завідувачка сектору з моніторингу ситуації на тимчасово окупованих територіях МКІП Ліна Дорошенко [6].

Історичний центр Чернігова, багатий на культурні й архітектурні пам'ятки, є кандидатом на внесення до Списку об'єктів світової спадщини ЮНЕСКО. У 2023 році Міністерство культури та інформаційної політики спільно з місцевою владою розпочали роботу над внесенням культурного ландшафту Чернігова до Переліку об'єктів, що знаходяться під загрозою. Це є особливо актуальним на тлі систематичних атак з боку Росії, яка планомірно руйнує українську культурну спадщину, що завдає непоправної шкоди не лише національному, а й світовому культурному надбанню.

Російське вторгнення принесло Чернігову серйозні руйнування його культурної та архітектурної спадщини. Багато історичних пам'яток, які пережили віки, були пошкоджені або знищені за лічені дні. Попри значні втрати, місто продовжує відновлювати свою культурну спадщину та зберігати історичну пам'ять народу.

Список використаних джерел:

1. Внаслідок російського ракетного удару пошкоджена пам'ятка архітектури — П'ятницька церква. *Чернігівський формат*. URL: https://format.cn.ua/news/vnaslidok_rosijskogo_raketnogo_udaru_poshkodzhena_pam_jatka_arkhitekturi_p_jatnicka_cerkva/2023-08-20-8847 (дата звернення: 17.09.2024).

2. Дорохіна Т., Косаченко В. Чернігівський обласний академічний український музично-драматичний театр імені Тараса Шевченка:

історія та сучасність. *Сіверянський літопис*. 2024. № 6. С. 41–51. DOI: <https://doi.org/10.58407/litopis.230606> (дата звернення: 17.09.2024).

3. Молодіжний центр, бібліотека Короленка і музей Коцюбинського: злочини проти культурної спадщини. *Суспільне Чернігів*. URL: <https://suspilne.media/chernihiv/227407-molodiznij-centr-biblioteka-korolenka-i-muzej-kocubinskogo-zlocini-proti-kulturnoi-spadsini/> (дата звернення: 17.09.2024).

4. Музей українських старожитностей Тарновського: один із символів незламності Чернігова. *Суспільне Чернігів*. URL: <https://suspilne.media/chernihiv/236987-muzej-ukrainskih-starozitnostej-tarnovskogo-odin-iz-simvoliv-nezlamnosti-cernigova/> (дата звернення: 17.09.2024).

5. Рекун К. «Пошкоджений, але не знищений»: історія, будівництво та обстріл драмтеатру в Чернігові. *Суспільне Чернігів*. URL: <https://suspilne.media/chernihiv/565909-poskodzenij-ale-ne-znisenij-istoria-budivnictvo-ta-obstril-dramteatru-v-cernigovi/> (дата звернення: 17.09.2024).

6. Приступа К. Спасо-Преображенський собор у Чернігові перебуватиме під охороною ЮНЕСКО. *Суспільне Чернігів*. URL: <https://suspilne.media/chernihiv/640250-spaso-preobrazenskij-sobor-u-cernigovi-perebuvatime-pid-ohoronou-unesko/> (дата звернення: 05.10.2024).

Михайло ЯКОВЕНКО,
учень 9 класу
ліцею № 9 «Гармонія»,
м. Київ

СВЯТО-УСПЕНСЬКА СВЯТОГІРСЬКА ЛАВРА: ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРНА ЗНАЧУЩІСТЬ ТА РУЙНУВАННЯ В ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Свято-Успенська Святогірська лавра є однією з трьох православних лавр України, і її значення охоплює як релігійну, так і культурну спадщину країни. Розташована серед мальовничих крейдяних гір на Донеччині, вона виступає важливим центром духовного життя та символом українського православ'я. Проте останні десятиліття та російсько-українська війна, що триває, перетворили цей історичний об'єкт на символ не лише віри, але й політичної боротьби, культурних втрат і руйнувань.

Історія Свято-Успенської лаври є складною і багатогранною, починаючи ще з XV століття, коли в регіоні з'явилися перші письмові згадки про монастирські поселення. За однією з версій, початок монастирського життя в цьому регіоні пов'язаний із втечею ченців із Києво-Печерської лаври після розорення Києва монголо-татарською ордою в XIII столітті. Інші історики припускають, що монахи, які заснували Святогірську лавру, могли бути афонськими ченцями, які йшли по річці Сіверський Донець [1].

Століттями Лавра стояла на варті не лише віри, а й землі. Її мури, споруджені з міцного каменю, відбивали натиск ворогів, а ліси та річка створювали природний бар'єр, монастирські вежі, озброєні гарматами, довершували оборону. Лавра була не просто фортецею, а символом незламності українського духу. Часи змінювалися, і з ними змінювалася доля пам'ятки. У XVIII ст. вона була зачинена через секуляризацію церковного майна Катериною II, у той час, як територія належала князю Григорію Потьомкіну. Вона була закритою більше ніж півстоліття, аж поки нащадки князя не відновили життя монастиря в середині XIX ст. Після встановлення радянської влади

на початку XX століття Лавра знову постраждала. Її будівлі використовували як санаторій, а в печерах облаштували антирелігійний музей. Успенський собор перетворили на кінотеатр, а на верхівці гори встановили пам'ятник революціонеру Артему, який став символом радянської ідеології в регіоні. Під час Другої світової війни пам'ятка зазнала ще більших руйнувань, що залишило не виправні наслідки на її архітектурному ансамблі [2].

З набуттям Україною незалежності в 1991 році Святогірський монастир було повернено Українській православній церкві Московського патріархату (УПЦ МП). У 2004 році Священний Синод УПЦ МП ухвалив рішення надати монастирю статус лаври. Цей крок мав не лише релігійне, але й політичне значення, оскільки його було зроблено на фоні політичної боротьби між прозахідними та проросійськими силами в Україні. Лавра стала важливим осередком «руського міра» на сході України, тому що її фінансування було тісно пов'язане з проросійськими колами Донецького регіону, зокрема з Віктором Януковичем.

З початку повномасштабної російсько-української війни Святогірська лавра зазнала серйозних пошкоджень. За повідомленнями українських військових, перші удари по пам'ятці було завдано ще в березні 2022 року, коли російська бомба влучила в будівлі монастиря, завдавши значних руйнувань. Зокрема, 4 травня російські війська обстріляли гуртожиток, де поранили семеро людей. Пізніше, 30 травня та 1 червня, внаслідок артилерійських ударів загинули троє монахів і монахиня, ще кілька осіб зазнали поранень [3].

Крім людських втрат, пошкоджено низку архітектурних споруд, зокрема церкву-скит Усіх Святих, що була найбільшою дерев'яною церквою в Україні. Руйнування таких об'єктів підкреслюють масштаби шкоди, завданої культурній спадщині країни під час війни.

До того ж монастир відіграв велику роль у наданні допомоги місцевим жителям, які постраждали від бойових дій. Під час першої хвилі російської агресії у 2014 році лавра стала прихистком для біженців із зони бойових дій, а під час повномасштабного вторгнення сотні біженців зі Святогірська та довколишніх сіл, сховалися тут від обстрілів [4].

Один із головних викликів, з яким стикається Україна під час війни, — це збереження культурної спадщини, зокрема таких важливих об'єктів,

як Святогірська лавра, релігійна та архітектурна цінність якої є безцінною для української культури, тому першочергове завдання полягає в документуванні руйнувань і плануванні майбутнього відновлення. Ці кроки дозволять не лише зберегти пам'ять про втрати, але й забезпечити основу для подальшої реставрації.

Зважаючи на значні руйнування, завдані пам'ятці, для її відновлення будуть потрібні великі ресурси. Крім того, важливою є участь міжнародних організацій, зокрема таких як ЮНЕСКО, які можуть надати технічну та фінансову підтримку культурним об'єктам, що постраждали від війни.

Одним із далекосяжних підходів для відновлення зруйнованої архітектури після війни є зацікавлення фахівців в участі у різних міжнародних конкурсах та програмах, які зосереджуються на післявоєнному відновленні культурної спадщини. Наприклад, Міжнародний навчальний курс із відновлення культурної спадщини після кризи (Post-Crisis Recovery of Cultural Heritage, PCR), що організований ICCROM, може стати суттєвим інструментом для відбудови Свято-Успенської Святогірської лаври. Ця програма надає можливість фахівцям із різних країн обмінюватися життєвим досвідом та впроваджувати найкращі міжнародні практики у відновленні пошкоджених об'єктів культурної спадщини. Участь у таких конкурсах уможливить отримати фінансування, технічну підтримку та експертні знання, необхідні для відбудови архітектурних пам'яток, як-от Святогірська лавра.

Основні етапи відновлення, які можна реалізувати завдяки таким програмам:

1. Аналіз руйнувань та розроблення плану відновлення. За підтримки міжнародних експертів можна провести детальну оцінку шкоди, завданої Лаврі, і розробити план її реставрації.

2. Інтеграція традиційних і сучасних технологій. Залучення міжнародних фахівців допоможе застосувати новітні методи відновлення й водночас зберегти автентичність монастирського комплексу.

3. Фінансування та гранти. Міжнародні програми надають доступ до грантів, які можуть частково або повністю покрити витрати на відновлювальні роботи, що є надзвичайно важливим у нинішніх економічних умовах. Упровадження таких міжнародних ініціатив, як програма ICCROM, для відновлення Лаври дозволить не лише

відбудувати фізичну структуру, але й підкреслити її значення як важливої культурної та релігійної спадщини України [5].

Від часів монголо-татарських навал до радянської атеїзації святиня пережила чимало випробувань та ніколи ще не зазнавала такого варварського знищення, як під час нинішньої російсько-української війни. Уламки фресок, розбиті вікна, обгорілі ікони — це мовчазний крик про біль і втрату. Російські снаряди не лише пошкодили пам'ятки, а й вкрали в нас частинку душі, частинку нашої історії. Зберегти Лавру — це не просто відновити цеглу і камінь, а воскресити пам'ять поколінь, зберегти для нащадків свідчення нашої віри й незламності.

Список використаних джерел:

1. Денис Д. Свята чи грішна? Як Свято-Успенська Святогірська лавра стала частиною «руського міра». *Локальна історія*. URL: <https://localhistory.org.ua/rubrics/building/sviata-chi-grishna-iak-sviato-uspenska-sviatogirska-lavra-stala-chastinoiu-russkogo-mira/> (дата звернення: 22.09.2023).
2. Святогірська Свято-Успенська лавра. *Дороговказ*. URL: https://ua.dorogovkaz.com/stati_svyatogorskaja_lavra.php (дата звернення: 20.09.2023).
3. Свято-Успенська Святогірська Лавра. *Український інститут національної пам'яті*. URL: <https://ui.org.ua/postcard/svyato-uspenska-svyatogirska-lavra/> (дата звернення: 22.09.2023).
4. Палікот О. Святогірська лавра: понівечений осколками монастир потрапив у війну та релігійне суперництво. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-tserkva-pravoslavyya-svyatohirska-lavra-viyna/32541032.html> (дата звернення: 25.08.2023).
5. Call for Applications: International Training Course on Post Crisis Recovery of Cultural Heritage (PCR-2024). *ICCROM*. URL: <https://www.iccrom.org/news/call-applications-international-training-course-post-crisis-recovery-cultural-heritage-pcr> (дата звернення: 22.09.2023).

Ілля ЯКОВЛЕВ,
учень 11 класу
ліцею № 245 «Гелікон»,
м. Київ

ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА МУЗЕЮ ХАНЕНКІВ ТА ЙОГО СТАНОВИЩЕ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Історія музею Ханенків (Музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків) починається з 1870-х років, коли Богдан Ханенко узяв шлюб із Варварою Терещенко, й молоде подружжя почало колекціонувати витвори мистецтва [1].

Богдан Ханенко — відомий меценат, благодійник, який займався цукровим бізнесом і колекціонуванням творів мистецтва. Разом із дружиною Варварою Ханенко зібрав велику колекцію мистецьких витворів.

До складу приватного зібрання подружжя входило близько 1200 пам'яток, зокрема 400 живописних полотен, понад 8 тис. гравюр, скульптур, порцеляни, старовинних меблів — творів західноєвропейського мистецтва, а також близько 700 пам'яток мистецтва Близького і Далекого Сходу [2]. Ханенки багато подорожували Європою, відвідували аукціони й приватні колекції, керувалися порадами провідних знавців історії мистецтва. У результаті за 40 років пошуку Ханенки зібрали надзвичайно цінну колекцію творів мистецтва.

Відкрити у Києві музей світового мистецтва — головна справа життя родини Ханенків. Про це свідчить заповіт Богдана Ханенка від 1917 року. У 1918 році Варвара Ханенко підписує «Дарчу заяву», якою передає колекцію, будинок і книгозбірню у власність Української Академії Наук [1].

Після націоналізації музею більшовиками 1919 року, з нього було утворено Другий державний музей, підпорядкований Всеукраїнському комітету охорони пам'яток мистецтв і старовини. З 1921 року він одержує назву «Музей мистецтв імені Б. І. та В. М. Ханенків» (1923 року ім'я засновників було вилучено з назви закладу). 1934 року музей об'єднали з Київською картинною галереєю (нині

Національний музей «Київська картинна галерея») в Державний художній музей. З 1999 року музей має сучасну назву, повернено ім'я Ханенків. Зібрання музею поповнювалося за рахунок приватних збірок, перерозподілу фондів інших музеїв, державних закупок.

Нині музей володіє найзначнішим в Україні зібранням — понад 25 тис. творів мистецтва країн Західної Європи, Америки, Близького і Далекого Сходу від 3 тис. до н. е. до сучасності. 1998 року музей поновив свою діяльність, відкривши зали західноєвропейського мистецтва після тривалого капітального ремонту-реставрації з відновленням інтер'єрів і врахуванням первісного задуму його засновників та повної реекспозиції. 2006 року почала діяти відновлена експозиція «Східна колекція», відкриття якої було відзначено перемогою у конкурсі «Краща музейна подія року» [2]. За перші десятиліття ХХІ століття було проведено перше масштабне дослідження з вивчення відвідувачів. Величезну увагу музей приділяє родинам, дітям та молоді. Розвивається інклюзивний напрям: програми та послуги для людей з інвалідністю, програми для літніх людей, для малозабезпечених та безхатьків, батьків у декреті [1].

10 жовтня 2022 року музей Ханенків було пошкоджено під час ракетного обстрілу російських військ.

За свідченнями директорки музею Юлії Ваганової, внаслідок удару ніхто з працівників музею не постраждав, найбільше зазнали пошкодження вікна та фасад, частково пошкоджено інтер'єр, зокрема двері та скляні перекриття [3].

За словами провідної наукової співробітниці музею Юлії Самойлової, одразу після обстрілу було організовано збір коштів на відновлення постраждалих елементів будівлі, а саму будівлю законсервовано. До збору коштів долучилися знайомі, сусіди, друзі працівників музею, міська рада, інші країни, міжнародні партнери. Найбільше допомогли Канада та Франція, зокрема французьке посольство та фонд ALIPH. Під час реставраційних робіт відновлено вікна та дах [4].

До збору коштів, як зазначає директорка музею Ю. Ваганова, долучився також фонд ЮНЕСКО, який допоміг провести оцінку пошкоджень музею та укласти договори на проведення ремонтних робіт.

Експонати не зазнали пошкоджень і залишилися цілими, та були вивезені. З міркувань безпеки замість витворів мистецтва з колекції

Ханенків у залах розміщені сучасні мистецькі твори в межах виставкових проєктів. Наразі музей влаштовує мистецькі проєкти, співпрацюючи з різними музеями інших країн та створює майданчик співпраці з художниками, де вони можуть запропонувати свої ідеї нових проєктів, а також проговорити пережиті моменти російсько-української війни, що стане «стрижнем» для програми музею Ханенків. Так, наприклад, в цьому році було проведено проєкт у співпраці з Лувром, під час якого музей представив візантійські ікони зі своєї колекції, а також проєкт «Венеційський бієнале» у Венеції, в межах якого він представляв старовинні мистецькі твори.

Музей Ханенків було зачинено після ракетного обстрілу у жовтні 2022 року. У 2024 році в травні-червні він був знову відкритий для відвідувачів. Музей й надалі планує поширювати розробку проєктів, співпрацюючи з іншими музеями та художниками, відкрити власну бібліотеку для загального доступу, яка тривалий час була обмежена в доступі [5].

У вихідні дні музей також влаштовує екскурсії для відвідувачів, які проводить завідувач відділу дослідницької роботи Олександр Жук, наприклад, екскурсія інтер'єрами. Найактуальніша інформація про музей та заходи, які проводяться в ньому, висвітлюються на офіційній фейсбук-сторінці музею [4].

Підбиваючи підсумки, можна стверджувати, що російська агресія руйнує українську історичну спадщину міжнародного значення, це завдає шкоди і світовій культурі.

Список використаних джерел:

1. Рудик Г. Історія Музею Ханенків. *Музей Ханенків*. URL: <https://khanenko.museum/uk/pro-musey/istoriya> (дата звернення: 28.09.2024).
2. Піскова Е. М. Музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. *Енциклопедія історії України* / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України. Київ : Наукова думка, 2010. Т. 7: Мл-О. С. 110–111. *Електронна бібліотека - Інститут історії України*. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERM=0&S21STR=Muzej_mystetstv (дата звернення: 28.09.2024).

3. Суспільне Культура. «Мета цієї війни — стерти культуру»: що з музеєм Ханенків після ракетного обстрілу центру Києва, 2022. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=jiwOp0bL8kA> (дата звернення: 28.10.2024).

4. Інтерв'ю з Юлією Самойловою, аудіозапис 10.10.2024. / інтерв'ю взяв І. Яковлев. Доступ до аудіозапису: https://drive.google.com/file/d/1OTqFJ74gBHloPNvq7qV3_1-1O0ECfXLc/view?usp=sharing (дата звернення: 28.10.2024).

5. Суспільне культура. Співпраця з Лувром, реставрація музею Ханенків та інклюзивність — інтерв'ю з Юлією Вагановою, 2024. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=VfMj2dIfBVQ> (дата звернення: 29.10.2024).

Єва ЯЛБУГАН,
учениця 8 класу гімназії № 8,
м. Ізмаїл Одеської області

НОВІ ПІДХОДИ В ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЇВ: ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ПРОЄКТ «УКРАЇНСЬКА АРТЗБРОЯ»

Сучасний динамічний світ, в якому зміни в культурі відбуваються з надзвичайною швидкістю, вимагає від культурних закладів, і музеїв зокрема, оперативної адаптації до цих постійно змінюваних умов. Спочатку суттєві зміни в діяльності закладів культури були спричинені викликами, пов'язаними із глобалізацією, цифровізацією та пандемією COVID-19; повномасштабне ж вторгнення РФ на територію України поставило ці заклади перед ще складнішими та, певною мірою, унікальними викликами: оперативна зміна формату роботи, адаптація до нових безпекових вимог, залучення додаткових ресурсів для захисту культурних цінностей та об'єктів, зміни у фізичній інфраструктурі, адаптація культурної діяльності до нових умов, переосмислення як самої ролі цих закладів, так і тематичного наповнення експозицій тощо. Важливим також у цей час є пошук нових форм взаємодії з аудиторією, особливо в контексті обмеженого доступу та можливих небезпек. Є очевидним, що ключем до успішного розвитку культурної сфери в нових умовах є зміна фокуса з традиційних методів на більш гнучкі та адаптивні стратегії: в реаліях сьогодення культурні заклади можуть виконувати свою важливу роль у збереженні національної ідентичності, популяризації культурної спадщини та моральному підтриманні суспільства, здебільшого лише використовуючи цифрові технології та інші інноваційні підходи для підтримки культурного життя, як-от: віртуальні виставки, артпідприємства, онлайн-лекції та інші цифрові ініціативи.

Зазначені процеси торкнулися й діяльності музейних закладів міста Ізмаїл Одеської області. До 2022 року у місті функціонував Музей ім. О. В. Суворова, його відділ — Діорама «Штурм фортеці Ізмаїл», меморіальний парк-музей «Фортеця» та історико-краєзнавчий музей Придунав'я. Проте повномасштабне

вторгнення РФ на територію України у 2022 році кардинально змінило сприйняття історії серед українців, внаслідок чого в місті розпочався процес реорганізації музею ім. О. В. Суворова та меморіального парку-музею «Фортеця» в один музей. І вже в квітні 2023 року був створений Ізмаїльський військово-історичний музейний комплекс. Без досвіду відображення сучасної історії, зосередившись у своїй попередній діяльності на експонуванні минулого, нині музейний комплекс поступово переорієнтовується на експонування російсько-української війни: з 26 грудня 2023 року на території Діорами функціонує виставка, присвячена загиблим захисникам з Ізмаїла; у планах — створити діораму на тему захисту «Азовстали», спеціальну експозицію, присвячену острову Зміїний, виставку на тематику сучасної війни, починаючи з 2014 року тощо [1]. Вже втілено унікальний проєкт «Українська артзброя», який започаткував новий формат діяльності музеїв під час війни.

Ідея створення проєкту «Українська артзброя» виникла у співробітників Ізмаїльського військово-історичного музейного комплексу у жовтні 2023 року. Його головною метою є збереження і популяризація української творчості в розмалюванні української зброї. Фактично, українці першими у світі почали працювати в такому виді творчості: ручному розписі бойових, але вже відстріляних гільз від снарядів різного калібру та іншої зброї. Завдяки волонтерам, зокрема Юрію Липню з Кривого Рогу, відстріляні гільзи різного калібру, тубуси від гранатометів, артснарядів, вогнеметів, прошиті кулями бронежилети тощо були зібрані на передовій та інших ділянках фронту, часто на мінних полях, та відправлені до співробітників музею. Далі ці шматки смертоносного металу були відправлені до близько 200 майстрів із різних куточків України, які перетворили їх не лише на унікальні та ексклюзивні витвори мистецтва, а й на справжні символи прийдешньої перемоги. На відкритті унікального проєкту в лютому 2024 року було представлено 111 робіт майстрів народних художніх промислів, що на сьогодні є найбільшою в Україні музейною колекцією [2].

У першій експозиції проєкту представлені гільзи 122 мм, 60 мм, тубуси порохового заряду САУ «ПІОН» та танка Т-72, розписані у техніці петриківського розпису. На переважно темному (чорних, синіх, зелених кольорів) тлі намальовані великі квіти червоного,

жовтого, зеленого кольорів, колосся пшениці, грона калини, соняшник як символи перемоги нашої держави над ворогом. На деяких гільзах відбито образи, які підкреслюють трагедію великої війни: червоні маки, підтікання крові, чорні сльози. Більшість експонатів прикрашені гербом та патріотичними надписами.

Ідейно пов'язаною з цією частиною експозиції є інсталяція селища на Дніпровщині — батьківщині Петриківського розпису. На задньому плані перед нами мирний краєвид села XVII століття з традиційною хатою, вітряком та пшеничними ланами, а на передньому плані — відголос сучасної війни: гільзи калібром 122 мм, 105 мм, 25 мм, 20 мм, гільзи калібром 30 мм від БМП, тубуси порохового заряду САУ «ПІОН», які стали загрозою цьому мирному життю.

Роботи у техніці петриківського розпису представлено з різних куточків України: Київської, Миколаївської, Херсонської, Одеської, Запорізької та інших областей. Тоді як художниця із Хмельницького Анастасія Пономарьова розмалювала гільзу із зображенням знакового для Ізмаїла об'єкта — Свято-Покровського собору — у таврійському розписі.

Частина експонатів, представлених у проєкті, не лише має зазначене вище художньо-мистецьке значення, а ще й документує російсько-українську війну. Зокрема, на гільзі калібру 25 мм на білому фоні намальовано Валерія Залужного із його відомим жестом; ще на одній гільзі намальовано пса Патрона; серія гільз містить надпис «Чорнобаївка». Також серед експонатів є макет Іванківського історико-краєзнавчого музею, який був спалений російськими військами на початку війни. Цій же події присвячено роботу мешканки села Олени Правдивої — розпис тубуса порохового заряду САУ «ПІОН». Окремі експозиції відсилають до подій у Маріуполі (знищення міста та оборона «Азовсталі»), окупації та звільнення острова Зміїний, знищення крейсера «Москва».

На деяких виставкових експонатах зображені портрети відомих особистостей: Олекси Довбуша, козака Мамаєва, Тараса Шевченка, Кузьми Скрябіна, Валерія Залужного та навіть кривавого ката Путіна. Останній зображений на тубусі гранатомета ПТРК «Корнет» за ґратами та у кайданках, що висловлює очікування та сподівання всього українського народу.

Трагічність для всіх українців травматичних воєнних подій, авторська рефлексія на них передана у картині «Буча» та ілюстраціях знищених внаслідок обстрілів житлових будинків, які об'єднані у композицію «Карусель війни».

Авторські світлини учасників проєкту «Українська артзброя» розміщені на стилізованій та художньо оформленій карті України. Ще одна карта України оформлена в обрамленні нерозписаних гільз, розкладених по державному кордону країни. Також нерозписані гільзи розміщені й всередині своєрідної мапи, як нагадування про ті мільйони снарядів, які розірвалися і ще розірвуться у цій війні.

Отож експонати та експозиції Всеукраїнського проєкту «Українська артзброя», крім документування подій чи історій людей, демонструють також, що культура та мистецтво можуть бути потужним засобом підтримки духу спільноти під час війни, а також могутніми інструментами в управлінні стресом та відновленні душевної рівноваги. Так само зазначений проєкт допомагає формувати сучасну українську культуру та зміцнювати національну ідентичність нашого народу. А це особливо важливо в умовах, коли культура та історична спадщина можуть бути під загрозою. Тому досвід такого нового формату діяльності музею, як ініціювання воєнно-мистецьких проєктів, можна поширити й на діяльність інших музеїв у країні.

Список використаних джерел:

1. Старушенко О. Тотальне перевтілення — в Ізмаїлі більше немає відомого на всю країну музею Суворова: що замість нього? *Бессарабія ІНФОРМ*. URL: <https://bessarabiainform.com/2024/04/totalne-perevtilennya-v-izmaili-bilshe-nemae-vidomoho-na-vsyu-krainu-muzeya-suvorova-scho-zamist-noho/> (дата звернення: 07.10.2024).

2. Старушенко О. В Ізмаїлі відкрилась найбільша в країні музейна колекція проєкта «Українська артзброя». *Бессарабія ІНФОРМ*. URL: <https://bessarabiainform.com/2024/02/v-izmaili-vidkrylas-naybilsha-v-kraini-muzeyna-kolektsiya-proekta-ukrainska-artzbroya/> (дата звернення: 07.10.2024).

Відповідальний за випуск: *І. Поліщук*
Упорядкування: *Є. Моїсеєнко*
Редагування: *Г. Зоря, О. Кравченко*
Верстка, дизайн: *Р. Олійник*

Формат 70х100/16. Наклад 100 прим.
Гарнітура Times.
Друк цифровий.
Підписано до друку 31.12.2024

Друк:
Комунальний заклад позашкільної освіти
«Київська Мала академія наук учнівської молоді»
01010 м. Київ, вул. І. Мазепи, 13

9 786179 547133